

ХРИСТОМАТИЯ ПО СОЦИАЛНА ДЕМОКРАЦИЯ 2

Зимон Фаут и др.

Икономика и социална демокрация

AKADEMIE
FÜR SOZIALE
DEMOKRATIE

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

ISBN 978-954-92601-5-1 Трето актуализирано издание

Издател

Германско издание: **Фондация Фридрих Еберт,**

Отдел Политическа академия

Бон, Декември 2009 г.

Българско издание: Фондация Фридрих Еберт, Бюро България

София, Април 2011 г.

Германско издание:

Редакция: Йохен Дам, Тобиас Гомберт, Кристиан Крел, Зимон Фаут

Отговорен редактор: д-р Кристиан Крел / Ръководител проект: Йохен Дам

Графично оформление: DIE.PROJEKTOREN, Берлин

Фотография корица: Nyul/Hans12/Chesse

Българско издание

Превод: Светослав Николов

Редакция: Емилия Бургазлиева

Предпечат и печат: Графимакс 02 ООД

Авторите на отделните части носят отговорност за съдържанието на тази публикация.

Възможно е изразените мнения да не съвпадат навсякъде с това на Фондация Фридрих Еберт.

ХРИСТОМАТИЯ ПО СОЦИАЛНА ДЕМОКРАЦИЯ 2

Зимон Фаут и др.

Икономика и социална демокрация

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	4
1. Въведение	6
2. Основни икономически теории	9
2.1. Адам Смит – основоположникът на икономическия либерализъм	12
2.2. Критика на Карл Маркс срещу капитализма	17
2.3. Джон Мейнард Кейнс: управлението на капитализма	23
2.4. Идеални типове в икономическата теория	28
2.5. Икономиката днес	30
3. Икономически системи и икономически строеве	42
3.1. Капитализъм и демокрация	42
3.2. Координиран и некоординиран капитализъм	46
3.3. Нови рамкови условия в глобализацията	51
4. Икономическо-политически ориентации на социалната демокрация	55
4.1. Основни ценности	55
4.2. Основни права	58
4.3. Икономическо-политически принципи	64
4.4. Екскурс: измерване на качествения растеж	74
5. Сравнение на икономическата програматика на партиите	76
5.1. Хамбургска програма – принципна програма на Германската социалдемократическа партия (ГСДП)	77
5.2. Принципи за развитието на Германия – програмата на Християндемократическия съюз (ХДС)	81

5.3. „Бъдещето е зелено“ – принципна програма на Съюз 90/Зелени	83
5.4. „Визбаденските принципи“ на Свободната демократическа партия (СвДП)	86
5.5. „Програмните ключови точки“ на партия „Левицата“	88
5.6. Оценка на програмите според целите на социалната демокрация	90
6. Икономически строеве: модели по страни	94
6.1. САЩ	94
6.2. Великобритания	99
6.3. Германия	104
6.4. Япония	112
6.5. Швеция	118
7. Конкретни икономически политики: примери от практиката	124
7.1. Екологична индустриална политика: политика на растеж за устойчиво бъдеще	125
7.2. Бюджетна политика: какво дължим на Германия	129
7.3. Рискове и възможности на приватизацията	134
7.4. Добра работа и участие във вземането на решения: политиката на добра работа	139
7.5. Дебатът за минималните работни заплати	147
8. По-нататъшен размисъл	154
Цитирана литература	155
Дванадесет важни ключови думи	157
Мнения за първото издание	158
За авторите	160

ПРЕДГОВОР КЪМ ТРЕТОТО ИЗДАНИЕ

Финансовата и икономическа криза беше преломен момент. Необходимо е не само да се преодолеят конкретните ѝ последици. Тя засяга и основите на нашето общество. Днес ние трябва да решим как искаме да живеем и работим през следващите години и десетилетия. Как може да изглежда един справедлив и солидарен икономически строй? Какъв баланс трябва да бъде намерен между държава и пазар? Как може да успее една модерна, обвързана с ценности, икономическа политика на социалната демокрация?

За всеки, който иска да участва в дискусиата и формирането на политиката, тези въпроси са решаващи. Вярата в неконтролирания пазар доведе до задънена улица. Сега има възможност да бъде дадена нова насока. Но само този, който знае накъде трябва да продължи пътуването, ще въодушеви и останалите за своите идеи и ще постигне целите си. Ето защо е още по-важно да се уверим в собствения си курс.

Тази книга цели да допринесе за това. Тук се обясняват важни икономически теории, описват се икономически строеве, определят се основни ценности и ориентации и се задава въпросът какво означават тези ценности за конкретната икономическа политика на социалната демокрация. Ясно е, че тук не могат да бъдат дадени окончателни отговори. Постоянно трябва отново да се премисля и обосновава как икономическата политика на социалната демокрация може да успее. Затова целта на тази книга е не да даде отговори, валидни завинаги, а да прикани към прочит и по-нататъшен размисъл.

Тази книга е вторият том от поредицата *Христоматии по социална демокрация* и се базира на христоматията „*Основи на социалната демокрация*“. Там се обясняват основните ценности на социалната демокрация, сравняват се обществените модели на либералната, консервативната и социалната демокрация и се представят разликите между либертарната и социалната демокрация. Третият том от поредицата е озаглавен „*Социална държава и социална демокрация*“.

Когато се обсъжда икономиката на 21-ви век, не могат да не се вземат предвид обратите, които глобализацията доведе със себе си. В рамките на поредицата христоматии ще бъде издаден и друг том на тема „Глобализация и социална демокрация“. В него се разглежда глобализацията от гледна точка на това какво влияние има тя върху формирането и рамковите условия на икономическия строй. В книгата за глобализацията се анализират причините за глобализацията и възможностите за политическото ѝ формиране.

Тук бихме искали сърдечно да благодарим на Зимон Фаут и Тобиас Гомберт. Зимон Фаут написа по-голямата част от христоматията. Тобиас Гомберт подпомогна редакционната и дидактическа работа с изключителна компетентност и голяма ангажираност. Освен това изказваме благодарност на Томас Майер и Михаел Даудерщедт за съветите им при формиране на концепцията за христоматията, на Вилхелм Нюлинг за неговите полезни бележки и на всички автори за отличното сътрудничество. Тази книга не би била възможна без техния принос, евентуалните недостатъци са за наша сметка.

Символът на Академията за социална демокрация е компас. С квалификационните програми на Академията Фондация Фридрих Еберт би искала да предложи една рамка, която да служи за изясняване на становища и ориентации. Ще се радваме, ако използвате нашите програми, за да определите Вашия политически път. Социалната демокрация живее от това, че гражданите постоянно се занимават с нея и се ангажират за нея.

д-р Кристиан Крел
*Директор на Академията
за социална демокрация*

Йохен Дам
*Ръководител проект Христоматии
по социална демокрация*

Бон, Декември 2009 г.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Коя икономическа политика съответства на социалната демокрация?

През 1998 г. бившият канцлер на Германия Герхард Шрьодер каза в правителствена декларация, че неговата коалиция не е за дясна или лява, а за модерна икономическа политика.

Следователно, няма ли вече разлики между либерали, консерватори и социалдемократи в тази политическа област? Съществува ли икономическа теория на социалната демокрация, която се различава от други течения?

Или действително има само „модерно“ и „немодерно“? И кой би твърдял за себе си, че застъпва немодерна политика и, в тази връзка, какво изобщо означава „модерно“? Футболният треньор Ото Рехагел сподели веднъж: „Модерно играе този, който има успех.“ Пренесено върху политиката, това означава, че модерна икономическа политика е онази, която има успех.

По какво се мери успехът в икономическата политика?

По какво, обаче, се мери този успех? Някои казват – по възможно най-голямото благоденствие и растеж. Други изтъкват най-вече равенството и справедливостта: следователно, икономическият строй не бива да води до неравенство, експлоатация и несправедливост. Все по-голямо значение придобиват онези гласове, които посочват като мерило за успеха на икономиката устойчивостта, опазването на ресурсите и екологията: т.е. растежът не бива да води до прекомерна експлоатация.

Баланс между икономически растеж, социална равнопоставеност и екологична устойчивост

Основните ценности на социалната демокрация са свобода, справедливост и солидарност. Ето защо, от гледна точка на социалната демокрация, по отношение на програматиката може да има само един отговор. И трите принципа, т.е. първо растеж, второ социална равнопоставеност и трето устойчивост, трябва да бъдат съгласувани един с друг.

Пътят натам, обаче, не е предначертан. В прочита на цитата на Герхард Шрьодер модерната, обвързана с ценности, икономическа политика няма да използва рефлексивно нито само класически леви, нито десни икономическо-политически инструменти. Модерната, обвързана с ценности, икономическа политика на социалната демокрация е

ориентирана преди всичко към резултатите. Целта ѝ е постигането на общество, в което за всички хора са осъществени основните ценности свобода, справедливост, солидарност и широкообхватни политически, социални, икономически и културни основни права.

Целта на тази христоматия е да предложи основна ориентация по въпросите кои теоретични основи може да използва социалната демокрация, кои икономически системи и строеве благоприятстват реализирането на претенциите ѝ, как изглеждат икономическите строеве в други страни и какво могат да означават тези теоретични проблеми за конкретни политически проекти.

Цел и структура на христоматията

За тематичната структура на христоматията		Икономическо-политическа ориентация на социалната демокрация (Глава 4)						
		Либерална демокрация			Социална демокрация			
Предмет на христоматията „Основи на социалната демокрация“					Либертарна демокрация			
Предмет на христоматията „Икономика и социална демокрация“								
Глава 2	Теория	Маркс		Кейнс		Смит		
Глава 3.1	Система	Капитализъм						
Глава 3.2	Строеве	Авторитарен		Координиран		Некоординиран		
Глава 6	Страни			Швеция	Япония	Германия	Великобритания	САЩ
Глава 5	Сравнение на партийните програми							
Глава 7	Примери от практиката							

Най-напред, на нивото на **икономическата теория**, се описва какви анализи и изводи предлагат най-влиятелните в историята икономисти Адам Смит, Карл Маркс и Джон Мейнард Кейнс. След това, изведените от тях идеални типове на икономическия либерализъм, на антикапитализма и на контролирания капитализъм се оценяват от днешна гледна точка и с фокус върху целите на социалната демокрация (Глава 2).

*Глава 2:
Икономическа теория*

На нивото на **икономическите системи и строеве** се проследява взаимовръзката между капитализъм и демокрация и се представят двата доминиращи в индустриалните държави икономически строя на координирания и некоординирания капитализъм (Глава 3).

*Глава 3:
Икономически системи и строеве*

Глава 4:
Икономическо-
политическа
ориентация на
социалната
демокрация

От една страна, на нивото на икономическо-политическите програми, от взаимодействието на основни ценности, основни права и икономическо-политически принципи се развива **икономическо-политическата ориентация на социалната демокрация** (Глава 4).

Глава 5:
Икономическо-
политически
програми на
партиите

От друга страна, въз основа на критериите на координирани и некоординирани икономически строеве и на описаната икономическо-политическа ориентация на социалната демокрация, с помощта на принципните им програми, се сравняват **икономическо-политическите програми** на представените в Бундестага **партии** (Глава 5).

Глава 6 и 7:
Моделни по
страни и
примери от
практиката

Книгата завършва с едно сравнение на различните икономически строеве в **САЩ, Великобритания, Германия, Япония и Швеция** (Глава 6) и конкретни, примерни политически предложения в икономическо-политическите области **приватизация, екологична индустриална политика, добра работа и участие във вземането на решения**, както и **минимална работна заплата** (Глава 7).

Следователно, въпросът за икономическата политика на социалната демокрация засяга множество различни нива, които се разглеждат в тази книга, особено въпроса какво отличава самата социална демокрация.

Първи отговор на този въпрос предлага Германската социалдемократическа партия (ГСДП) в принципната си Хамбургска програма (Hamburger Programm):

„Социалната демокрация гарантира не само гражданските, политическите и културни права, но в същата степен и социалните и икономически основни права на всички хора. Тя осигурява равноправно социално участие на всички чрез обществената демократизация, преди всичко – участие във вземането на решения, чрез основаната на граждански права превантивна социална държава и чрез координирана пазарна икономика, в която се гарантира предимството на демокрацията пред пазара.“ [Hamburger Programm, 2007, 19]

2. ОСНОВНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ТЕОРИИ

В тази глава

- се представят исторически най-влиятелните икономически теории;
- се отразява днешното им значение;
- се разглежда какво значение имат те за социалната демокрация.

„Практичните хора, които вярват, че са напълно неподвластни на каквито и да било интелектуални влияния, обикновено робуват на някой отдавна забравен икономист.“, пише Джон Мейнард Кейнс [Keynes, 1966, 323], самият един от най-значимите икономисти в историята. В тази глава се представят и сравняват основните черти на неговата теория и тези на вероятно най-значимите и най-влиятелни икономисти наред с него – Адам Смит и Карл Маркс. С това се отбелязват трите полюса на исторически най-важните икономически теории.

Струва ли си, обаче, да се занимаваме с мисловния свят на икономисти, които са написали своите трудове преди толкова много години? Техните обяснения все още ли съответстват на постоянно променящия се глобализиран свят или вече отдавна са остарели, неразбираеми и опровергани от историята?

Защо и по какъв начин тогава теориите имат значение за социалната демокрация? Те могат да бъдат полезни в две отношения:

Първо, в много случаи те създават „идеологически каменоломни“, с които политиката си служи. Познаването на каменоломните може да ни помогне да проверим достоверността на икономическо-политическата аргументация, като по този начин не се поддаваме „сляпо“ на отделни идеологически елементи.

Второ, социалната демокрация не принадлежи напълно към някоя от трите икономически теории, а маркира една широкообхватна нормативна рамка. Тя използва, обаче, и трите теории, макар и с ясна преференция в посока на идеята за контролиран капитализъм, както го е описал Кейнс.

Три големи икономисти: Смит, Маркс, Кейнс

Актуални ли са все още класиците?

„Идеологически каменоломни“

Социална демокрация: заемстване от трите теории

И трите теории са били подлагани на силна критика. Безбройни са опитите за опровергаването им. Обявявани са за мъртви и редовно доказват, че обявените за мъртви живеят по-дълго. Никой, който иска да се занимава основно с икономика, не може да игнорира идеите на Смит, Маркс и Кейнс.

*Историческият
контекст:
Смит: средата
на 18-ти век*

При разглеждането на тези класици трябва да се има предвид контекстът на съответната епоха. Адам Смит формулира своите идеи около средата на 18-ти век, по времето на меркантилизма, т.е. на онази теория, която учи монарсите, че трябва да финансират прекомерната издръжка на двора си чрез контрол върху търговията и дирижиране на икономиката. Скептицизма си спрямо държавата той развива от опита с разточителните, забогатяващи монархии, а не от примера на модерна държава на благоденствието.

*Маркс: средата
на 19-ти век*

В средата на 19-ти век красноречивата критика на Маркс срещу капитализма търси отговор на обедняването на масите по време на ранната индустриализация и първата вълна на глобализация. Днес неговото възприятие носи отпечатъка на държавния социализъм от 20-ти век, което понякога показва един изкривен образ на неговите мисли.

*Кейнс:
30-те години*

През 30-те години Кейнс анализира един икономически либерализъм, който, с оглед на икономическата криза, очевидно е излязъл от релсите. Неговата „Обща теория на заетостта, лихвата и парите“ е, не на последно място, опит да се направят предложения за стабилизиране на икономическата система с цел да се предотврати превръщането на други демокрации в радикални диктатури. Със световната финансова криза, която започва през 2007 г., мислите на Кейнс изживяват ренесанс. Отново силно се дискутират както разсъжденията за регулиране на световните финансови пазари, така и държавните инвестиционни програми.

*Вечни понятия
и графични
изображения на
икономиката*

Наред с една принципна ориентация, разглеждането на тримата големи икономисти, Смит, Маркс и Кейнс, има и друго, много практично предимство. Много икономически графични изображения и обяснения, които днес са ни познати и които използваме често, без да знаем произхода им, са създадени от тях тримата.

	Смит	Маркс	Кейнс
Кога	Средата на 18-ти век	Средата на 19-ти век	30-те години
Повод	Меркантилизъм, абсолютизъм	Индустриализация и обедняване на работниците	Световна икономическа криза и възникване на диктатури
Основна цел	Свобода от меркантилистичната държава	Подобряване положението на работниците и освобождаването им от експлоатация	Осигуряване на демокрация чрез стабилизиране на икономиката и пазара на труда
Изходни точки за социалната демокрация	Свобода и модел на сътрудничество	Модел на „добра работа“ и въпрос за баланс между труд и капитал	Модел на координирана икономика и активна икономическа политика

Образът на „невидимата ръка на пазара“ е въведен от Адам Смит. Той е трябвало да обясни ефективността на пазара. Днес този образ се използва отчасти под формата на митологично преобразяване, към което пазарът може да отпрати всичко.

Всеки който, от своя страна, се стреми към политика, която трябва да гарантира „добра работа“, не може да мине без Маркс. Именно той формира в решаваща степен понятието „отчуждаване на труда“.

Кейнс е автор на често цитираната фраза „В дългосрочен план всички сме мъртви“. С това той пледира за отговорността на държавата да се противопостави на отказа на пазара да функционира. Неговата „забележка“ е насочена преди всичко срещу онези, които залагат именно на дългосрочните способности за самолечение на пазара, вместо на икономическо-политическата отговорност на държавата.

*Смит:
„невидимата
ръка на пазара“*

*Маркс:
„добра работа“*

*Кейнс: „В дългосро-
чен план всички
сме мъртви“*

Допълнителна литература:
PIPER, Nikolaus (Hg.). 1996. Die großen Ökonomen: Leben und Werk der wirtschaftswissenschaftlichen Vordenker. Stuttgart.

2.1. Адам Смит – основоположникът на икономическия либерализъм

*Смит:
„Богатството
на народите“*

*Исторически
контекст:
меркантилизъм
в средата на
18-ти век*

*Целта на Смит:
преодоляване на
меркантилизма*

Основополагащ труд на икономическите либерали е публикуваната през 1776 г. от Адам Смит книга „Богатството на народите“.

По това време Великобритания се намира в период на преход от меркантилизъм към капитализъм [Вж. Gestenberger, 2006, 40, 57-65; Conert, 2002, 64].

В епохата на меркантилизма, която се простира от 16-ти до 18-ти век, князе и крале мерилят успеха на икономическата си политика с изобилието от злато и сребро, което могат да натрупат. На търговията се гледа като на игра с нулеви суми: това, което една страна спечели, трябва да го загуби друга. Не се вижда взаимна изгода. Затова вносът на стоки се облага с високи защитни мита и се насърчава вносът на суровини. Дворовете се опитват да дистрибират икономиката. Занаятчийският устав урежда точно кой и каква дейност може да упражнява и в каква степен се произвеждат стоки.

Смит написва своя „капиталистически манифест“, за да сложи край на този закостенял икономически строй. Идеите му попадат на плодотворна почва. С това той допринася за либерализиране на икономиката и търговията.

Смит променя основно теорията за богатството на една национална икономика. Той измерва богатството само с извършената работа, а не като при меркантилистите – с техните златни резерви.

Адам Смит (1723-1790) се счита за баща на икономическия либерализъм. Живее и работи като морален философ и митнически служител в Шотландия.

Той поставя тезата, че при свободна пазарна игра на силите най-голямо благоденствие възниква тогава, когато всеки преследва собствената си изгода. През 1776 г. Смит публикува книгата „Богатството на народите. Изследване на неговата природа и причини.“ (цитирана най-често като „Богатството на народите“), която се смята за фундамент на съвременната икономика. Неговите основополагащи мисли стоят и до днес в учебниците по икономика.

По-малко известен е фактът, че моралният философ Смит обяснява в „Теория на етическите чувства“, че честността, доверието и почтеността са задължителни за икономическата дейност и че взаимната емпатия е най-важната движеща сила за общественото съжителство.

Смит вижда три източника за постигане на всеобщо благоденствие:

- стремеж към собствена изгода и собственост,
- разделение на труда и специализация,
- свободна търговия и конкуренция.

Той описва с един пример как от стремежа към собствена изгода и собственост може да възникне нещо продуктивно, което в крайна сметка служи на всеобщото благо.

„Ние очакваме своя обяд не от благоволенieto на месаря, пивоваря или пекаря, а от ревнивото им отношение към собствените им интереси. Ние се обръщаме не към тяхната хуманност, а към техния егоизъм, и никога не им говорим за нашите нужди, а за техните изгоди.“ [Smith, 1974, 17]

Още в първото изречение на труда си „Богатството на народите“ Смит описва разделението на труда като съществена движеща сила на икономическото развитие:

„Огромното увеличение на производителните сили на труда и голямото умение, сръчност и съобразителност, с които той се насочва или прилага навсякъде, са, както изглежда, резултат от разделението на труда.“ [Smith, 1974, 9]

Той обяснява предимството на разделението на труда по примера на фабрика за карфици: един отделен работник може да произведе сам само няколко карфици на ден. Ако производството се раздели на няколко работни стъпки и се извърши от няколко специализирани работника, които се концентрират върху една производствена стъпка, на ден могат да бъдат произведени няколко хиляди карфици.

Смит се обявява в подкрепа на свободната търговия и свободната конкуренция. Също като при разделението на труда между различни работници, страни, които могат да търгуват свободно помежду си, биха могли да се специализират в това, което съответно владеят най-добре. Така като цяло може да се увеличи производителността. Разпределението чрез „невидимата ръка на пазара“, според Смит, е по-ефикасно и ще създаде повече стимули от каквато и да била форма на централно планиране на икономиката. Като пример Смит описва търговията между Шотландия и Португалия.

Три източника на благоденствие

Стремежът към собствена изгода

Производителност чрез разделение на труда

Благоденствие чрез свободна търговия и конкуренция

Използване на „сравнителното“ предимство чрез търговия

Докато Шотландия е особено добра в производството на вълна, Португалия произвежда изгодно вино. Смит нарича това сравнително предимство. Ако двете страни се концентрират върху своите продукти и търгуват с тях, вместо да се опитват с голям разход да произвеждат както вино, така и вълна, ще печелят и двете.

Това разсъждение е отказ от представата по негово време, че търговията е игра с нулеви суми. По ирония на съдбата, като митнически служител, обаче, Смит отговаря повече от десетилетие за спазването на меркантилистичните търговски правила.

Какво е „Laissez-faire“?

Според Смит, за да направи ефективни източниците на благосъстояние – стремеж към печалба, разделение на труда, търговия и конкуренция, държавата трябва да влияе само непряко на пазара и да му предостави възможно най-голяма свобода. От това следва така наречената доктрина „Laissez-faire“¹. Тя гласи, че държавата трябва да се ограничи до осигуряване на обществена сигурност, отбрана на страната, правна сигурност, инфраструктура и образование и с изключение на това да не се намесва на пазара. Тогава се развива възможно най-голяма производителност.

Освобождаване на производителните сили

Смит създава теоретичната основа за либерализирането на икономиката, което през 19-ти век, преди всичко с индустриализацията, освобождава неподозирани до тогава производителни сили. Смит изхожда от това, че свободната пазарна икономика постига равновесие автоматично и не предвижда кризи и рецесия.

Проблеми на разделението на труда

Подобно на Маркс, който анализира в своята теория експлоатацията на работниците и отчуждаването на труда, Смит вижда също тъмните страни на капитализма. Той се опасява, че все по-детайлираното разделение на труда ще доведе до апатия на хората и като компенсация призовава за повече възможности за обучение.

Смит: „Теорията на етическите чувства“

В своя по-малко известен втори голям труд „Теорията на етическите чувства“ (1759 г.) Смит описва нуждата на хората да се държат порядъчно и честно и, като нуждаещи се от колективизъм същества, да преодолеят егоизма си. С това той опровергава онези, които искат да го поставят в ролята на главен заподозрян за човешкия образ на изцяло извличащия максимална изгода *homo oeconomicus*.

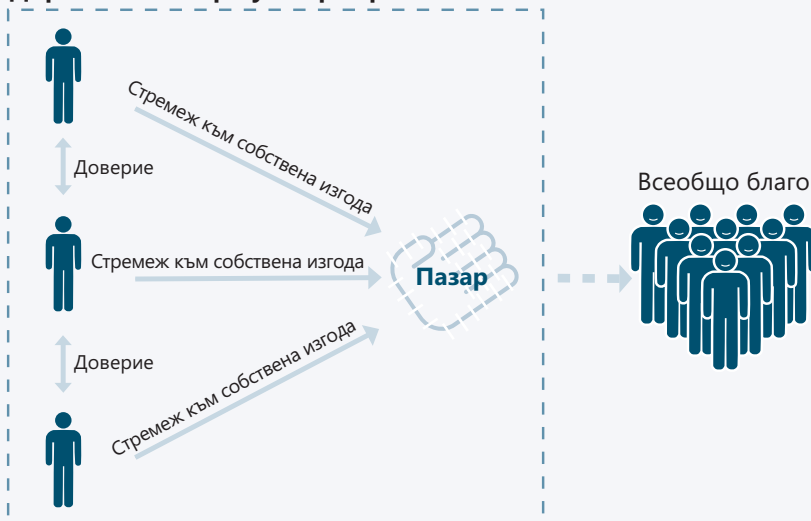
1 Laissez-faire (фр.) – буквално означава „да се позволи да се прави“, но по-широкото значение е „да се позволи да е“ или „да се остави на само себе си“

Смит гледа на себе си на първо място не като на икономист, а като на морален философ и подчертава значението на честността, доверието и почтеността в икономическите дейности.

Отделни интереси → Всеобщо благо

Държавата като регулаторна рамка

Фиг. 1: Смит: всеобщо благо чрез собствена изгода

Основаващата се на Смит теория на класическия икономически либерализъм господства до световната икономическа криза през 1929 г. Едва след това навсякъде се появяват съмнения дали пазарите, водени от невидимата ръка, винаги постигат равновесие. Дълбоката криза и последвалата я трайно висока безработица не могат да се обяснят с мисловните модели на *Laissez-faire*. Класическият икономически либерализъм е разклатен в основите си. Носителят на Нобелова награда Джоузеф Стиглиц отбелязва ретроспективно, че проблемът с невидимата ръка се състои в това, че тя е невидима само заради това, че нея често изобщо я няма [Stiglitz, 2002].

Влиянието
на Смит

Следва продължилият няколко десетилетия период на кейнсианството, описан в следващия раздел. Едва след години на съществуване в сянка, от 80-те години нататък с неолибералите икономическо-либералното мислене изживява ренесанс.

*Чикагската
школа*

От икономистите, които отново подхващат, доразвиват и пропагандират идеите на Смит, най-известните са Фридрих Аугуст фон Хайек и Милтън Фридман. Последният е основоположник на икономическо-либерална идеология, която се нарича още „Чикагска школа“ (Фридман преподава като професор в Чикаго). Неолибералите, обаче, свеждат мислите на Смит до критиката му за държавата и пледоарията му за свободния пазар. Фон Хайек и Фридман не обръщат внимание на неговата „Теория на етическите чувства“.

*Нова
интерпретация
на Тачър и Рейгън*

Тяхната нова интерпретация на трудовете на Смит постига значително влияние преди всичко в САЩ при президента Роналд Рейгън и във Великобритания при министър-председателката Маргарет Тачър. Лайтмотив на политиката на двамата е „Държавата не е част от решението на проблема – държавата е проблемът“. Това означава дерегулация, приватизация и намаляване на държавните плащания.

*Вашингтонски
консенсус*

Вярващите в пазара имат и голямо влияние върху политиката на Световната банка и Международния валутен фонд. В рамките на така наречения Вашингтонски консенсус тези институции разпространяват икономическо-либералната идеология в Латинска Америка, в посткомунистическите държави, а след Азиатската криза през 1997 г. също и в Югоизточна Азия. Деревулацията на финансовите пазари също се подклажда в значителна степен от тази идеология. Последниците ѝ са най-тежката криза на глобалната финансова архитектура от десетилетия и световна рецесия от 2008 г. Обхватът и размерът на кризата водят до процес на промяна в икономическото и политическо мислене. Вместо икономическо-либералната идеология, която сляпо се доверява на пазара, сега връх вземат онези, които залагат на нов баланс между държава и пазар и на примата на политиката над икономиката.

**Допълнителна
литература:**
*WINTER, Helen,
Rommel, Thomas
1999. Adam Smith
für Anfänger. Der
Wohlstand der
Nationen: eine
Leseintroduction.
München.*

2.2. Критика на Карл Маркс срещу капитализма

Карл Хайнрих Маркс (1818-1883) е немски философ и политически журналист.

Това, което либералните икономисти са разглеждали като стабилност и растеж чрез свободно развитие на пазара, Маркс описва като класова борба, експлоатация, обедняване и уязвима от кризи система, която може да стигне до пролетарска революция.

Най-значимата публикация на икономическата теория на Маркс е публикуваният отчасти едва след неговата смърт труд „Капиталът“, чиито три тома се появяват между 1867 и 1894 г. Голямо политическо влияние има публикуваният през 1848 г. „Комунистически манифест“.

Критиката на капитализма на немския философ Карл Маркс често се разглежда като теоретичен контрапроект на идеите на Смит. Това е вярно само донякъде: Маркс е изследвал щателно труда на Смит и стига до подобен анализ. Маркс изтъква продуктивната сила и иновационната способност на капитализма дори още по-силно от Смит. Маркс, обаче, достига до други заключения. За разлика от Смит, Маркс разглежда капитализма като принципно не-

стабилен и разрушителен, той не води до „богатство на народите“, а до обедняване на преобладаващото мнозинство от работници.

За да можем да вникнем в мислите на Маркс, трябва да се пренесем в несигурните условия на живот на работниците по времето на ранната индустриализация през 19-ти век. Един текст в Музея на индустриалната култура в Дуисбург ни дава нагледна представа за това [Baier, 2002, 18]:

„Докато заможните кръгове си строяха вилна зона в покрайнините на града, за работниците се строяха грозни блокове в затънтени улици, които бяха напълно претъпкани, нехигиенични и с прекомерно висок наем. [...] Така в една стая често спяха едно семейство и непознат, при което няколко човека се редуваха да спят на едно легло: ритъмът на спане беше нагоден според работните смени. Условията на труд във фабриките бяха съобразени изцяло с машините, към които обслужващите ги работници трябваше да се нагаждат. Работно време от 70 часа седмично беше нещо обичайно, в текстилната индустрия дори 80 часа. Детският труд беше разпространен, социална сигурност почти нямаше, здравето обезпечаване – недостатъчно.“

Маркс: връзка със Смит

Исторически контекст: ранна индустриализация в средата на 19-ти век

Описание, което по такъв или подобен начин днес със сигурност все още подхожда на условията на живот и труд в много от по-бедните страни.

*Експлоатация
в следствие на
капитализма*

В тези нечовешки условия на живот и труд Маркс не вижда нещастна случайност, а необходимо следствие на капитализма. Той анализира, че свободният пазар неизбежно води до нищета и експлоатация, тъй като печалбата на капиталистите е резултат от експлоатацията на работниците.

*Понятието
„принадена
стойност“*

В теорията на Маркс централно място заема понятието „принадена стойност“, което той представя в публикувания през 1867 г. първи том на своя труд „Капиталът“ и развива в появилите се посмъртно следващи толове. Принадената стойност е стойността, която предприемачът може да реализира в размяната като печалба над вложения капитал – т.е. когато той е инвестирал 100 евро в производството (пропорционална заплата за стоката и всички производствени средства), но на пазара реализира 110 евро. Според Маркс, тази принадлежна стойност може систематично да дойде само чрез създаващия стойност труд на хората. Казано иначе: когато работникът създава повече стойност, отколкото получава изплатено под формата на заплата.

Принадената стойност, според теорията на Маркс за трудовата стойност, се получава от печалбата, която предприемачът извлича от труда на работника след приспадане на разходите за заплата и разходите за производствените средства. Следователно, принадлежната стойност е равнозначна на експлоатацията на работниците. При това Маркс прави разлика между абсолютна принадлежна стойност, която се получава от обикновен добавъчен труд (по-дълго работно време), и относителна принадлежна стойност, която се постига чрез напредък в продуктивността. (Das Wirtschaftslexikon 2009)

**Допълнителна
литература:**

*HAPPE, Volker,
Horn, Gustav, Otto,
Kim 2009. Das
Wirtschaftslexikon.
Begriffe. Zahlen.
Zusammenhänge.
Bonn.*²

Маркс описва, че работниците получават точно толкова заплата, колкото да могат да съществуват. За сметка на това, капиталистите забогатяват от разликата между тази заплата и създадената принадлежна стойност.

Той изхожда от това, че капиталистът, движен от все по-изострящата се конкуренция, ще се опита да увеличи тази принадлежна стойност. Заплатите ще продължат да намаляват, работните времена да се увеличават, а използването на машини ще се засилва. Резултатът би бил покачване на безработицата. Същевременно конкурентите постепенно ще бъдат изтласкани.

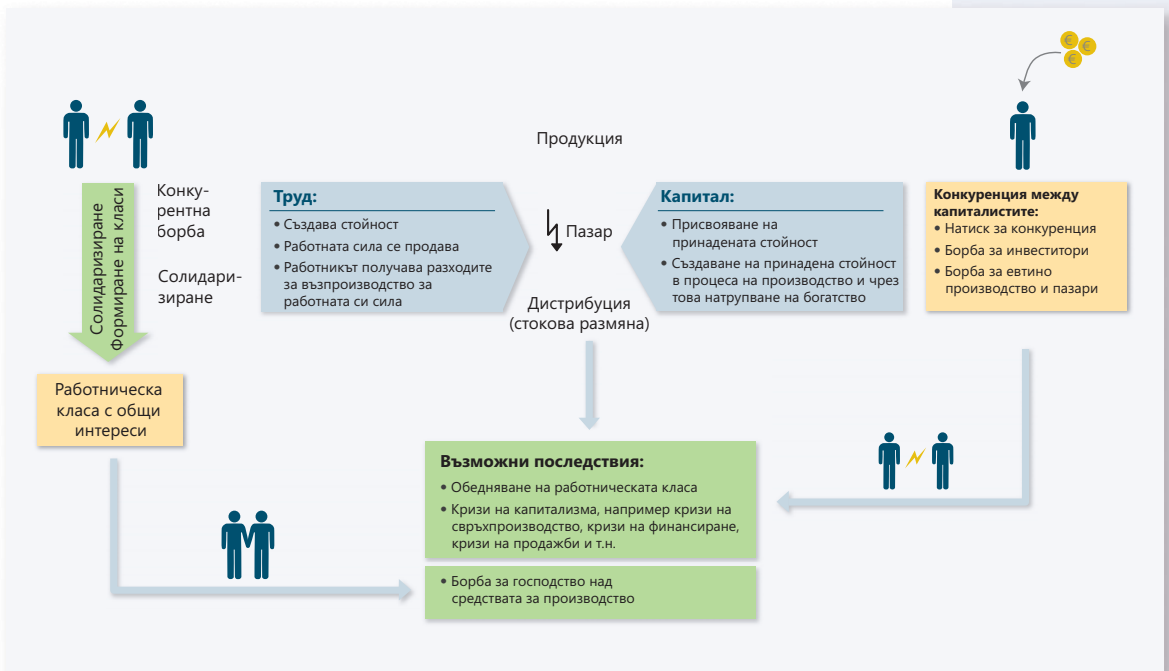
² Благодарим на издателство J.H.W. Dietz Nachf., Bonn, за възможността предварително да използваме в тази книга различни понятия от икономическия лексикон.

ни от пазара. В крайна сметка, обществото продължава да се разделя на безимотни и малка група хора, в чиито ръце се концентрира капиталът.

Наред с понятието „принадена стойност“, в написаните през 1884 г. „Икономическо-философски ръкописи“ Маркс създава понятието „отчуждаване на труда“. В него, подобно на Смит, Маркс разкрива тъмната страна на продуктивното разделение на труда. При масовото производство работникът участва само в детайлни и монотонни производствени стъпки. Контактът му с произведения краен продукт и свързаното с това удовлетворение се губят.

За Смит конкуренцията и разделението на труда са източниците на прогреса. Маркс пък разглежда конкуренцията и разделението на труда като главното зло на капитализма и причина за експлоатацията и отчуждаването. Той вижда, че производственият напредък по негово време е в полза само на собствениците на капитал, докато работниците изпадат в нищета.

Понятието „отчуждаване“

Фиг. 2: Основна структура на аргументацията на Маркс

Според Маркс, ориентираният към печалба икономически строй е нестабилен и уязвим от кризи. Ето защо, според него, в крайна сметка може да се стигне до революция на експлоатираните.³

„Концентрацията на средствата за производство и обобществяването на труда стигат до една точка, където повече не се побират в своята капиталистическа черупка. Тя се пръсва. Удря часът на капиталистическата частна собственост.“ [Marx, 1991, 684]

Последно централно понятие в теорията на Карл Маркс, с което той се занимава преди всичко в манифеста на комунистическата партия от 1848 г., е понятието „собственост“, под което тук се има предвид частна собственост върху средствата за производство.

За Маркс частната собственост на средствата за производство е съществен отличителен знак на класовото общество на капитализма. Той смята, че след прогнозираната от него в по-ранните му произведения пролетарска революция тя ще бъде премахната. И без друго, поради ниския размер на осигуряващите ѝ само съществуване заплати, работническата класа няма възможност да придобие значителна собственост. Капиталистите пък ще присвоят собствеността си чрез експлоатация.

Ето защо, в манифеста на комунистическата партия той поставя следните искания:

- централизация на кредита в ръцете на държавата чрез една национална банка с държавен капитал и изключителен монопол,
- централизация на транспорта в ръцете на държавата,
- увеличаване на броя на държавните фабрики, средствата за производство, разораване на целините и подобряване на земите по общ план [Marx, Engels, 1987, 54].

³ В изследването на Маркс по различен начин се оценява въпросът дали той смята революцията за наложително или само за възможно историческо развитие. Решаващ за съответното становище е въпросът дали се различават различни творчески периоди или се изхожда от цялостен труд. Допълнителна литература по този въпрос вж. и у Heinrich, M. Kritik der politischen Ökonomie. Eine Einführung. 1. Aufl. Stuttgart, 2004, с.169-178.

Най-значимият интерпретатор на Маркс, Фридрих Енгелс, обаче, по-късно вижда недостатъци на подобно одържавяване: „Колкото повече производителни сили вземе тя [държавата] в ръцете си като своя собственост, толкова повече тя действително се превръща в съвкупен капиталист, толкова по-голям брой свои поданици тя експлоатира. [...] Капиталистическите отношения не се премахват, а напротив, довеждат се до връхната си точка.“ [Engels, 1988, 553]

В тази връзка, на икономиста Джон Кенет Гълбрайт се приписва следният цитат: „При капитализма човекът експлоатира човека. При комунизма е точно обратното.“ Държави като Съветския съюз или ГДР, които следват исканията на Комунистическия манифест за централизация и обобществяване на банките, транспорта и средствата за производство, се провалят с това.

Маркс тълкува историята като следствие от класови борби, което достига връхната си точка в сблъсъка между буржоазия и пролетариат и в крайна сметка може да завърши с пролетарска революция. Той развива утопията за безкласово общество без конкуренция и частна собственост върху средствата за производство.

Историята, обаче, показва, че описаното от Маркс обедняване на работниците и все по-силната концентрация на собствеността в собствените на капитал не е неизбежно. Ползите от благоденствието успяват да бъдат разпределени по справедливо не на последно място чрез организирането и солидаризирането на работниците в синдикати и създаването и установяването на социална държава.

Концентрацията на капитала се нарушава от описаното от австрийския икономист Йозеф Шумпетер „съзидателно разрушение“. Той описва как икономическата структура периодично се променя чрез иновации, конкуренция, кризи или нови търговски пазари.

Използваните от Маркс понятия **„буржоазия“** и **„пролетариат“** са означения за противостоящите си класи. Понятието „пролетарий“ произхожда от латинското *proletarius* („принадлежащ към най-долния слой на народа“). Понятието „буржоазия“ произхожда от френски език и означава „икономическо гражданско съсловие“.

„Разкриването на нови, чужди или местни пазари и организационното превръщане на занаятчийското предприятие и фабриката в такива концерни [...] илюстрират същия процес [...], който непрестанно революционизира икономическата структура отвътре, непрестанно разрушава старата структура и непрестанно създава нова. Този процес на „съзидателно разрушение“ е същественият за капитализма факт.“ [Schumpeter, 1942, 137]

Автомобилната индустрия идва на мястото на кочияша, налбантина и коняря. Производителят на пишещи машини трябва да отстъпи, на негово място идва производителят на компютри. Това са примери за съзидателното разрушение, което, от една страна, насърчава иновациите, но, от друга – създава нова несигурност и изисква огромна гъвкавост от страна на хората.

*Провал на
държавния
социализъм*

Експериментът на държавния социализъм, който се позовава на Маркс, се проваля и дискредитира своите теоретици. Но това опровергава ли теорията? Известно е, че нито една функционираща алтернатива на основаващ се на пазарна ефективност и частна собственост икономически строй досега не е издържала практическия тест.

*Трайност
на анализа*

Маркс е по-добър като аналитик, отколкото като съветник. От неговите учения не се получават приложими подходи за решаване на проблеми, а прогнозите му не се оправдават. Неговите анализи, обаче, все още намират отзвук. Както никой друг, Маркс изостря погледа върху опасностите и кризите на един необуздан капитализъм.

*Как трябва да
се оцени Маркс?*

*Вили Бранд:
„стремежът
към свобода“*

Следователно, как трябва да се оцени Маркс? Може би така, както Вили Бранд поиска през 1977 г. по време на посещение в дома на Карл Маркс в Триер: „Най-справедливо ще оценим Маркс, ако го свалим - в положителен и отрицателен смисъл - от пиедестала на недосегаемостта. Каквото и да сме направили или сме искали да направим от Маркс: мотив за неговите мисли и действия е стремежът към свобода, към освобождаване на човека от робство и политически незряла зависимост.“

**Допълнителна
литература:**

*WHEEN, Francis
2008. Über Karl
Marx. Das
Kapital. München.*

2.3. Джон Мейнард Кейнс: управлението на капитализма

Джон Мейнард Кейнс (1883-1946) е британски икономист, който формира в значителна степен икономическата теория на 20-ти век.

В своя влиятелен труд „Обща теория на заестостта, лихвата и парите“ (1936 г.) той поставя под съмнение способността на пазарите за самолечение и полага основите на кейнсианството, което се стреми към управление на капитализма.

Освен това, Кейнс работи по концепцията на Бретън-Уудската система, която определя световната икономика и финансовите пазари в следвоенните времена.

Както учението на Адам Смит за свободен капитализъм с възможно най-малко държавно влияние, така и отхвърлянето на Карл Маркс на конкуренцията и частната собственост върху средствата за производство, са проблематични. Има ли среден път на координиран капитализъм, който използва продуктивните сили на пазара, но в същото време компенсира и смекчава влиянието на разрушителните му сили?

Британският икономист Джон Мейнард Кейнс анализира двете лица на капитализма, който е ефективен и продуктивен, но в същото време е структурно нестабилен. Той е убеден в пазарния строй, който се основава на собственост и конкуренция, но критикува позоваващата се на ученията на Смит неокласическа мисловна школа.

Така той критикува, „че негласните ѝ условия се изпълняват рядко или не се изпълняват никога, като в следствие на това тя не може да реши икономическите проблеми на действителния свят.“ [Keynes, 1966, 319]

С оглед на тежката световна икономическа криза през 1929 г., Кейнс поставя под съмнение и „невидимата ръка“. Пазарът не се нормализира отново, както би трябвало да се предполага според Смит, а вместо това безработицата остава непроменена и икономиката стагнира трайно.

Кейнс констатира спирала надолу: когато се произвеждат по-малко стоки и се уволняват хора, това прави потребителите и производителите несигурни и се изразходват още по-малко пари („страхово пестене“). Търсенето продължава да спада, фирмите произвеждат по-малко и съкращават още повече работни места, пести се още повече и т.н. Кризата все повече се изостря и икономиката може да изпадне в продължителна

*Кейнс –
среден път?*

*Критиката
на Кейнс към
неокласическата
мисловна школа*

*Съмнение в
„невидимата
ръка“*

*Опасност от
икономическа
спирала надолу*

депресия. След световната икономическа криза, при която се случва точно това, това обяснение попада на плодородна почва. Кейнс не само забелязва ситуации, в които свободният пазар не функционира, с антицикличното управление той разработва и една концепция срещу това.

*Искане за
активна намеса
на държавата*

*Конюнктурно
регулиране от
страна на
държавата*

В период на икономически спад държавата трябва да се намеси на пазара и да замести частното търсене като задлъжнео и изразходва повече пари. Или да даде пари директно на гражданите, например чрез намаляване на данъците. Във всеки случай съществува опасност тази мярка да завърши без ефект, ако поради несигурност хората продължат да пестят. По-голям ефект има, ако държавата изразходва директно средствата, например като строи улици или училища. С допълнителните разходи ще се назначат повече хора, които отново ще потребяват повече, ще създадат търсене и така ще задвижат една положителна спирала. Кейнс изразява това така:

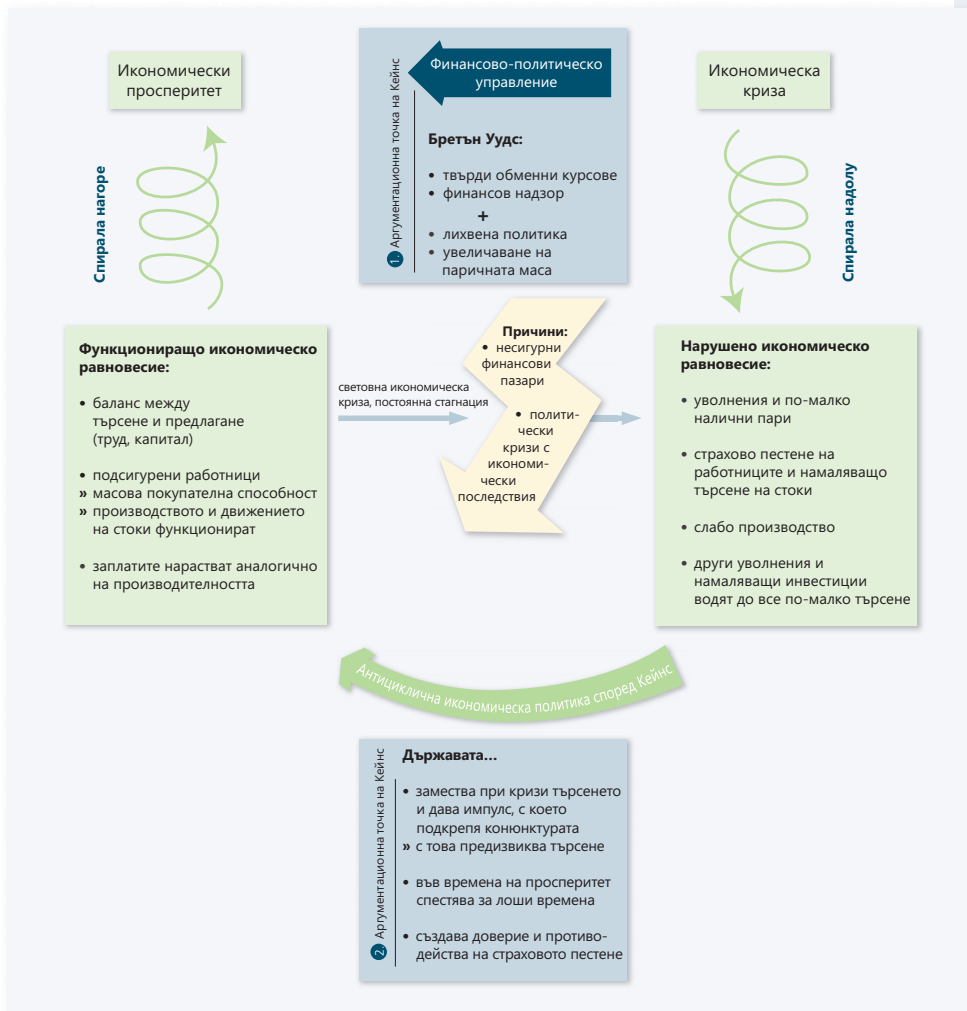
„Ако изразходим повече от сто и петдесет милиона лири, тогава всички хора ще имат по-високи доходи; а онези, които са без работа, вече няма да имат нужда от помощ за безработни. Освен това, тези разходи ще дадат работа на множество други хора. Парите ще циркулират в икономиката и ще се изразходват за най-различни стоки, а няма да са концентрирани само в няколко индустрии.“
[Цит. по Weinert, 2008]

*„В дългосрочен
план всички
сме мъртви“*

С това той обосновава отказа от вярата, че пазарът винаги постига равновесие, както допуска Смит. Известна е вече цитираната му фраза „В дългосрочен план всички сме мъртви“. С нея той апелира към политическата отговорност, че е по-важно днес да се създават работни места и растеж, отколкото смътно да се уповаваме на по-добро бъдеще и саморегулиращ се пазар.

Все пак, Кейнс признава, че намесата на пазара е обременена с рискове, тъй като точният момент и точната степен трудно могат да бъдат преценени. В тази връзка той пише:

„Очебиен факт е изключителната съмнителност на основата на познанието, върху която трябва да бъдат направени нашите преценки за предполагаемите приходи. Знанията ни за факторите, които ще определят приходите от една инвестиция след няколко години, обикновено са нищожни и често нямат значение.“ [Keynes, 1966, 126]

Фиг. 3: Груба структура на аргументацията на Кейнс

Анализите и препоръките на Кейнс държавата да се намеси на пазара повлияват неговото време в такава степен, че се говори също за „Кейнсианска революция“, с която той се противопоставя както на Смит, така и на Маркс. Реакциите са подобаващи: либерали и консерватори говорят по адрес на Кейнс, че бил прикрит социалист. Марксистите пък го упрекуват, че прекалено много вярвал в пазара. Факт е, че Кейнс иска да опонира на възникващите по негово време не само в Германия диктатури и да запази с препоръките си демокрациите.

Така наречената Кейнсианска революция

„Днешните авторитарни държавни системи изглежда решават проблема с безработицата за сметка на ефективността и свободата. Сигурно е, че светът няма много дълго да търпи безработицата, която независимо от кратки периоди на оживление, според мен, е неизбежно свързана с днешния капиталистически индивидуализъм. Чрез правилен анализ на проблема би трябвало да бъде възможно да се излекува болестта, като същевременно се запазят ефективността и свободата.“ [Keynes, 1966, 321]

„Психологическият закон“

Освен това, с „психологическия закон“ Кейнс прави обосновка защо преразпределението може да бъде не само желателно в социален аспект, но също и икономически рационално. Една динамична икономика се нуждае от достатъчно търсене. Тъй като с нарастващите доходи делът на спестяване се увеличава, а склонността към потребление намалява, е разумно ниско платените работници, чийто дял на спестяване е по-малък, да получават по-високи доходи.

Кейнс има решаваща роля при създаването на така наречената Бретън-Уудска система.

Бретън-Уудска система: през 1944 г. на конференция в американския курорт Бретън Уудс се приема международната финансова архитектура на следвоенните времена. Същността ѝ е международна валутна система, при която колебанията на валутните курсове се ограничават чрез обвързване с американския долар. Като институции за предоставяне на международни кредити и за регулиране на финансовите пазари са създадени Международният валутен фонд (МВФ) и Световната банка. Бретън-Уудската система просъществува до 1973 г. След турбуленции на валутния пазар, обвързването на валутните курсове с долара се преустановява. По този начин се премахва стабилността на финансовите пазари.

Повлияване на 20-ти век от Кейнс

Кейнс повлиява 20-ти век както никой друг икономист. Препоръките му са целенасочено реализирани за първи път в САЩ в иницирираната от президента демократ Франклин Рузвелт през 1933 г. „нова сделка“: първо, значително се повишават публичните инвестиции, например за инфраструктура. Второ, чрез увеличаване на социалните плащания се засилва потреблението, тъй като хора с ниски или без доходи имат малък дял на спестяване. До 70-те години ученията на Кейнс са общоприета доктрина. В Германия те са застъпвани най-вече от икономиста Карл Шилер, който от 1966 до 1972 г. е министър на икономиката и финансите от ГСДП. По това време самият американски президент конзерватор Ричард Никсън казва: „Сега всички сме кейнсианци“.

От средата на 70-те години, обаче, Кейнсианството изпада в криза. От една страна, антицикличната бюджетна политика не функционира така, както е замислена от Кейнс. Във времена на криза се увеличават разходите, но бюджетните задължения не се изплащат обратно в икономически по-добри времена. Така обществените задължения се натрупват и свободното пространство за дефицитни разходи намалява от криза на криза. Тук спадат и двете петролни кризи. С огромното нарастване на цените на петрола възниква омагьосан кръг: заплатите се повишават, увеличените енергийни цени, обаче, поглъщат допълнителните доходи отново, заплатите се повишават още, което води до увеличаване на инфлацията, което, от своя страна, увеличава още натиска за повишаване на заплатите. Държавните конюнктурни програми губят ефекта си. Икономиката стагнира при едновременно висока инфлация (стагфлация). На сцената се появяват неолиберали и неокласици и залагат на благоприятна за предприемачите политика на предлагане: предимствата на разположението чрез намаляване на разходите, бюджетната консолидация и мерките за реализиране на икономии са повелята на момента.

Стагфлация: съвпадение във времето на стагнация и инфлация.
[Das Wirtschaftslexikon, 2009]

След години на икономическо-либерална политика сега – между другото заради финансовата криза, която започва през 2007 г. – призивът за държавна намеса на един до голяма степен дерегулиран пазар отново става все по-силен. Забелязва се завръщане към Кейнс. Това не е учудващо, тъй като това, което е написал Кейнс за международните финансови пазари, е още по-актуално от всякога:

„Спекулантите може и да са безобидни като сапунени мехури в постоянния поток на предприемчивостта. Положението, обаче, става сериозно, когато предприемчивостта се превърне в сапунен мехур във водовъртежа на спекулацията. Когато капиталовото развитие на една страна се превърне във вторичен продукт на дейностите на едно казино, работата вероятно ще бъде свършена зле.“ [Keynes, 1966, 134]

Допълнителна

литература:

BLOMERT, Reinhard
2007. *John
Maynard
Keynes.*
Reinbek.

BONTRUP, Heinz-J.
2006. *Keynes
wollte den
Kapitalismus
retten. Zum
60. Todestag von
Sir John Maynard
Keynes, Bonn.*

2.4. Идеални типове в икономическата теория

В ежедневноната политическа дискусия идеите на Смит, Маркс и Кейнс са вездесъщи. Когато един либерален политик иска да сведе държавата до основните ѝ функции и казва, че държавата не е част от решението на проблема, а че тя е проблемът, това съответства на мисленето на Адам Смит. Във времена на неограничен глобализиран капитализъм, в които пазарите все по-често излизат от релсите, подходите на Кейнс за управление на пазарната икономика отново стават актуални. А при вида на фабрики в развиващи се страни, в които работници шият дрехи 14 часа на ден за експлоататорска заплата, мисълта за анализите на Маркс не е далеч.

Това не е учудващо, защото идеално-типично⁴ Смит, Маркс и Кейнс представляват три различни икономически мирогледа, които се слагат на масата от отделните политически лагери всеки път, когато се касае за въпроси на разпределението, отношението между пазар и държава и други икономическо-политически теми. Трите идеални типа могат да бъдат описани по следния начин:

1. Чист капитализъм

1. Държавата трябва да стои настрана от икономическите процеси. Стремешът към собственост е двигателната сила на икономическите действия и затова на него не трябва да се посяга (либертарно схващане, основано на Смит).

2. Анти- капитализъм

2. Капиталистическата икономическа система, която се основава на частна собственост върху средствата за производство и конкуренцията, води до експлоатация и обедняване на масите. Ето защо, тя се премахва (комунистическо схващане, основано на Маркс).

3. Управляван капитализъм

3. Икономическият строй се основава на собственост и пазарна икономика, но държавата се намесва в националната икономика чрез регулиране, преразпределение и макроикономическо управление, т.е. чрез целево управление на търсенето. Собствеността се гарантира, но в същото време е социално обвързана и задължена спрямо обществото (социална демокрация, основана на Кейнс).

4 Тук „идеално-типично“ в смисъла, който влага социологът Макс Вебер, означава умишлено и целенасочено преувеличаване на реалността, за да могат извадки от социалната действителност да бъдат мисловно подредени и обхванати. „Идеално-типично“, обаче, означава също: в това въведение може да става въпрос само за кратък преглед с характер на опростяване.

Дискусията за икономическите теории показва, че необузданият пазар отказва да функционира, също както и опитите за пълен отказ от пазарен ред. Историята учи, че както пазарният радикализъм, така и премахването на пазара се провалят. Капитализмът трябва да бъде управляван и насочван, ако искаме да постигнем целите на социалната демокрация. През 1959 г. по инициатива на най-влиятелния по онова време в ГСДП икономист Карл Шилер Годесбергската програма на ГСДП обобщава това в практичната формула „Пазар – колкото се може повече, планиране – колкото е необходимо“.

Както беше изложено, представените тук теории трябва да бъдат оценявани в историческия им контекст. Историята показва, че капитализмът не е пропаднал заради вътрешните си противоречия, както прогнозира Маркс. Капитализмът, обаче, не се е стабилизирал в хармонично равновесие, както очаква Смит. 20-ти век доведе до създаването на непознато допреди благополучие за широки слоеве от населението, също както и социални размествания и многобройни кризи. Как това развитие може да бъде оценено от гледна точка на социалната демокрация? Матиас Платцек, Пеер Щайнбрюк и Франк-Валтер Щайнмайер предлагат възможен отговор на този въпрос в публикуваната от тях през 2007 г. книга „На висотата на времето“:

„На ограниченото икономическо мислене на ортодоксалните марксистки, от една страна, и на либералите, от друга, „ревизионистични“ социалдемократи около теоретика Едуард Бернщайн противопоставят както преимуществото на политиката, така и принципите на реформа и прогрес, компромис и баланс на интереси извън класовите граници. Там, където други се уповаваха на самохода на икономическите и историческите сили, социалдемократи залагаха на активното и прагматично формиране на промяната. Те искаха настъпателно да свържат динамиката на пазарите със социална реформа и обществено обновяване, за да могат по този начин систематично да направят растежа и благоденствието достъпни за всички групи от населението. Не само да се направят съвместими пазарната икономика, демокрацията и социалната сплотеност, но и с политически средства дори да се поставят в отношение на положително взаимодействие – точно в това се състоеше исторически напълно новият проект за прогрес на социалната демокрация в началото на 20-ти век. За пръв път практически и с небивал успех беше постигнато помирение между онези неща, които исторически винаги са били смятани за несъвместими и са

„Пазар – колкото се може повече, планиране – колкото е необходимо“

Какъв отговор на тези въпроси предлагат социалдемократични политици?

били използвани едни срещу други: динамична пазарна икономика, жизнена демокрация и социална сплотеност. Ето защо, с пълно право социологът Ралф Дарендорф създава понятието „социалдемократичен 20-ти век“.

[...] Днес още веднъж трябва ясно и недвусмислено да си припомним колко трудно беше извоювана победата на социалната демокрация над нейните противници – и колко застрашени са плодовете на този успех през 21-ви век.

[...] Ето защо, една самоуверена социална демокрация има спешна нужда да си спомни в каква огромна степен идеята ѝ за успех, първоначално развита в сблъсъка с марксистката ортодоксалност и либералната *Laissez-faire*, все още е значима и пътеводна за света през 21-ви век. Защото в основните отношения на вътрешно напрежение между пазари, демокрация и общество във времената на глобализация нищо не се е променило.”

[Platzek, Steinbrück, Steinmeier, 2007, 19–21]

2.5. Икономиката днес

Къде стои икономическата наука днес?

След представянето на исторически най-значимите икономисти възниква въпросът къде стои икономическата наука днес? Следната история показва, че е трудно да се отговори на този въпрос:

Един труден въпрос: пример

По повод на влизането на Великобритания в Европейската общност през 1973 г., в ежедневника „London Times“ излиза подписана от 154 икономисти обява, която гласи, че членството на Великобритания в Европейската общност икономически вероятно ще донесе повече недостатъци, отколкото предимства. На следващия ден е публикувано становище на 142 (други) икономисти, в което се казва, че влизането на Великобритания икономически ще донесе повече предимства, отколкото недостатъци. В следствие на това се публикува писмо на читател, в което се предполага, че икономически икономистите вероятно ще донесат на Великобритания повече недостатъци, отколкото предимства [Цит. по: Wagner, Wiegard, 2002, 773].

Няма господстващо мнение: две причини

Този анекдот показва, че очевидно в икономическата наука няма господстващо мнение. Това е така преди всичко поради две причини:

Първо, икономиката, като всяка наука, по думите на философа Карл Попър, е изградена не върху скална основа, а върху блато. Това означава, че данни, факти и наблюдения, от които икономистите вадят своите заключения, подлежат на изкривявания или могат чисто и просто да бъдат грешни.

Второ, икономическата наука е обвързана в особена степен с ценности. За разлика от естествените науки, нейните предположения и теории са определени от образи на хора и общества. Икономист, който вярва, че човекът е максимизиращ ползата *homo oeconomicus*, ще достигне до други оценки в сравнение с икономист, който разбира човека като социално и комплексно същество.

Икономическият журналист Андреас Хофман публикува в „Зюддойче цайтунг“ („Süddeutsche Zeitung“) от 16 септември 2006 г. едно отрязващо напомняне, че в основаващата се привидно на твърди факти наука икономика се крие и много идеология и затова препоръките на икономистите винаги трябва да се проверяват критично.

„Не мога да се кача в самолет, без да мисля за субсидии. Икономистите мразят субсидии. Субсидиите произлизат от царството на злото, те парализират икономиката. Без субсидии, обаче, не би летял нито един Airbus. Само защото няколко държавни ръководители искаха да строят самолети, ние летим с Airbus. В противен случай, Boeing щеше да господства във въздуха, както Бил Гейтс над компютрите. [...] Или властта на синдикатите. Казват, че синдикатите намалявали успеха на фирмите. Тогава, обаче, защо точно немски производители на автомобили, машиностроители, металургични и енергийни предприятия имат такъв успех в цял свят? Всъщност, те би трябвало да се провалят, в техните предприятия синдикатите са най-силни. [...] Посочването на практиката, впрочем, определено има малка полза при истинските икономически експерти. В такъв случай някой икономист ни хвърля неприятен поглед, последван от изречението, че не става въпрос за реалност, а за „регулационно-политически подход“. [...] Защо тогава често дори посоката върху тази географска карта не е вярна? Първата световна война не трябвало да избухва никога, защото икономистите я смятали за нерентабилна. Осем дни преди черния четвъртък, през октомври 1929 г., звездният икономист Ървинг Фишер казва, че никога няма да има борсов крах. Нито една от петте

Първо: няма наука, която да се гради на „скална основа“

Второ: икономическите твърдения са обвързани с ценности

рецесии у нас не беше предсказана от изследователите, също и бумът на Интернет през деветдесетте. През есента на 2002 г. институтите очакваха за 2003 г. растеж от 1,4%, в действителност икономиката се сви с 0,2, а в момента всички гадаят защо в страната възникват работни места и икономиката расте отново. Петролът е прекалено скъп, а Ангела Меркел проваля реформите.”

*Икономиката
не е точна
естествена наука*

Следователно е ясно, че икономиката не е точна естествена наука, която може да прави прецизни прогнози, а въз основа на предположения поставя повече или по-малко правдоподобно емпирично доказани тези.

*Извод: огласяване
на собственото
становище*

Какъв извод може да се извади от това разбиране? Със сигурност не този, че заради това трябва да се отхвърли научността на икономическата наука или че твърденията ѝ могат да се интерпретират напълно произволно. Важно е, обаче, че учените-икономисти огласяват съответната си изходна и гледна точка и който и да чете резултатите им, може да ги подреди и интерпретира на този фон.

*Два лагера:
политика на
предлагането
и политика на
търсенето*

Най-общо, научно-икономическите лагери днес се разделят на политика на предлагането и политика на търсенето – между които, разбира се, има преливащи се преходи и застъпвания.

*Политика на
предлагането:
Адам Смит,
Дейвид Рикардо,
Джон Стюарт
Мил*

Политика на предлагането

Ориентираната към предлагането икономическа политика е в традицията на неокласическата теория на Адам Смит, която е продължена от икономистите Дейвид Рикардо, Джон Стюарт Мил и други. Политическото искане, което се получава от тази критична към държавата и пазарно-либерална теория, гласи да се създадат възможно най-благоприятни условия за фирмите, при които те могат да реализират добри печалби. Затова е наименованието „политика на предлагането“: предлагането на стоки и услуги трябва да бъде оптимизирано. Съгласно теорията, от това автоматично възниква търсене. Държавата трябва да се намесва възможно най-малко на пазара. Субсидиите, обществената собственост и регулациите трябва да бъдат минимизирани, данъците и таксите да бъдат поддържани ниски. Централната банка гарантира стабилност на паричната стойност, но не се намесва в конюнктурни цикли.

Политика на търсенето

Ориентираната към търсенето икономическа политика е създадена от Джон Мейнард Кейнс и залага на активна роля на държавата с цел подпомагане на заетостта и управление на конюнктурата. Централно място в нея има осигуряването на непрекъснато търсене в националната икономика. За целта заплатите трябва да нарастват поне толкова бързо, колкото производителността. Хенри Форд, който въвежда в заводите си масовото производство и по този начин постига тласък в производителността, подкрепя по-високите заплати от загриженост за търсенето. На него се приписва цитатът „Автомобилите не купуват автомобили“.

Ако частното потребление и инвестициите намалее, държавата трябва да се намеси чрез инвестиционни програми и трудово-интензивни мерки. Чрез това допълнително търсене фирмите започват отново да инвестират усилено. Заетостта се увеличава, а частното търсене нараства. Централната банка трябва да съпътства конюнктурното оживление в кризисни времена с намаляване на лихвите и увеличаване на паричната маса.

Отличителни белези

Централен белег, отличаващ ориентираната към предлагане и ориентираната към търсене икономическа политика една от друга, е оценката на значението на работните заплати. Първата разглежда заплатите като натоварващ разходен фактор, който трябва да бъде намален, особено в кризисни времена. Последната, от своя страна, интерпретира заплатите като решаващия фактор за търсенето в една национална икономика, който във времена на икономически спад трябва да бъде засилен, за да не възникне спирала надолу, какъвто е случаят по време на световната икономическа криза през 20-те години. Според някои икономисти, недостатъчното търсене е причина за стагнацията в Германия между 2001 и 2005 г. Чрез комбинацията от дългогодишно задържане на размера на заплатите и намаляващи публични инвестиции вътрешното търсене се срива, което натовари германската икономика. Като изход от кризата бяха поискани увеличения на заплатите и обществени конюнктурни програми [Horn, 2005]. При политиката на търсене, обаче, се появяват два проблема: първо, на практика се оказва трудно приложимо задълженията на обществените бюджети действително да се изплащат обратно в икономически по-благоприятни времена. Между другото, затова бремето на задълженията на обществените бюджети нарасна още повече. В крайна сметка, пространството за действие за конюнктурни програми и политическо формиране става все

*Политика на
търсенето: Джон
Мейнард Кейнс*

*Разлика в
схващането
за работните
заплати*

Допълнителна литература:

Добър поглед
върху причините
за този дебат
предлага второто
издание на книгата
на Петер Бофингер
„Основни черти на
макроикономиката“,
Мюнхен, 2007 г.
(Bofinger, Peter.
Grundzüge der
Volkswirtschaftslehre.
2. Aufl. München, 2007).

по-тясно. Второ, при връзката на стимулирано търсене и политика на централната банка, която донесе пари на пазара, се стигна отчасти до спирали на заплатите, което, от своя страна, предизвика инфлация. Това, обаче, доведе също дотам, че по-високите заплати отново бързо бяха погълнати от инфлацията. Същевременно, в резултат на инфлацията, се стигна до „страхово пестене“, което накара потреблението да стагнира. Логическият резултат от това развитие в края на 70-те години беше фатална комбинация от стагнация и инфлация – така наречената стагфлация.

*От
Кейнсианството
на 70-те
години до
Вашингтонския
консенсус през
90-те години*

Коя от двете теории е по-влиятелна? Както вече беше описано, от световната икономическа криза през 20-те до 70-те години кейнсианската политика на търсенето е доминираща в международен мащаб. Като реакция на стагниращата световна икономика и разрастваща се инфлация (стагфлация) в края на 70-те години, обаче, неокласическата политика на предлагането изживява ренесанс. От 80-те години политиката на предлагането е поведена от Роналд Рейгън в САЩ и Маргарет Тачър във Великобритания и в по-мека форма от Хелмут Кол в Германия. През 90-те години тази икономическо-политическа насоченост е отразена в доктрината на Вашингтонския консенсус и разпространена по-нататък в международен мащаб. Преди всичко, чрез Световната банка и Международния валутен фонд се пропагандира политика на либерализация, която изисква данъчни намаления, приватизация, дерегулация, безмитна търговия и премахване на субсидиите. Пазарът трябва да бъде засилен, а държавата – ограничена. Бившият главен икономист на Световната банка и носител на Нобелова награда Джоузеф Стиглиц междуременно е виден критик на Вашингтонския консенсус. Той гледа на сляпото доверие като на идеология, зад която не стоят емпирични факти. Има държави, които се придържат към рецептите на пазарната либерализация и стагнират икономически, докато други с по-силно координиране и управление на пазарите са социално и икономически успешни [Stiglitz, 2002].

*Немски
икономисти:
мнозинството
ориентирани към
предлагането*

Мнозинството от немските икономисти в момента изглежда симпатизира на политиката на предлагането. Когато през 2005 г. червено-зелената коалиция обмисля да стимулира недостатъчното търсене чрез публични разходи, т.е. да проведе класическа кейнсианска политика, повече от 250 професори по икономика призовават в „Хамбургски апел“ за ориентираност към предлагането икономическа политика. Икономистите, които подкрепят ориентираната към търсенето политика, през изминалите години бяха в отбранителна позиция, но сега гласът им отново се чува все повече.

С теорията за търсенето на Кейнс може да се обясни защо кризата на финансовите пазари от 2008 г. порази толкова бързо и дълбоко реалната икономика и предизвика световна рецесия. Много страни реагираха съответно с класическа кейнсианска политика на стимулиране на търсенето чрез разширяване на публичните разходи и засилване на покупателната сила на широката част от населението.

Финансовата и икономическа криза от 2008 г. насам доведе до огромна промяна в мисленето. Самият изпълнителен директор на „Дойче банк“ Йозеф Акерман казва сега: „Вече не вярвам на способността на пазара за самолечение“. [Akermann, 2008], и призовава за глобален финансов надзор. Пазарните радикали са в отбранителна позиция, а ученията на Кейнс се преоткриват. Защото неговите теории дават обяснение на тази тежка криза и посочват възможни изходи от нея.

Актуалността на Кейнс не е случайна, в крайна сметка неговият главен труд „Обща теория на заетостта, лихвата и парите“ е плод на световната икономическа криза през 30-те години, която донякъде наподобява на сегашното положение. Тогава, както и днес, изхождайки от смущение на финансовия пазар, конюктурата се срива едновременно в целия свят, което задвижва негативна спирала надолу. Заради недостатъчна покупателна способност и от страх от още по-дълбока криза частните домакинства потребяват по-малко, фирмите отлагат инвестициите, а банките почти не дават кредити. Произвежда се още по-малко, поради което се губят работни места и потреблението продължава да намалява. Кризата на 30-те години е прекратена едва с разширяване на пазарната регулация и с държавни инвестиционни програми, основаващи се на Кейнс.

Как може да се обясни сегашната криза на американския пазар за недвижими имоти? Там се образува гигантски спекуляционен балон, който докара международната банкова система до ръба на колапса. Ученикът на Кейнс Хайман Мински обяснява това по достоверен начин, основавайки се на своя учител [Minsky, 1986]. В продължителни фази на икономически растеж се увеличават алчността и склонността към риск. В търсене на нарастващи печалби се правят все по-рисковани действия. Конкуренцията между банките ги води до това да заобикалят регулацията с нови финансови продукти, за да финансират рискови инвестиции. Когато се натрупат прекалено много рискове, картонената кула се сгромолясва, както и става тогава. Като решение, Мински призовава

за регулация от страна на държавата, за да се защити пазара от самия себе си и да се избегнат финансови кризи. Още през 1926 г. в своето есе „Краят на Laissez-faire“ Кейнс призовава за раздяла с нерегулираните финансови пазари. Практически той участва в създаването на правила за световния пазар. Между другото, той работи на конференцията в Бретън Уудс, където е изработен редът за световните финансови пазари, който създава стабилност в продължение на няколко десетилетия. Сега тази тема отново е на международен дневен ред. Срещата на Г-20 на икономически най-силните 20 страни през април 2009 г. в Лондон се определя също като опит за втори Бретън Уудс. Там се правят малки, но важни стъпки в тази посока: приета е глобална регулация на хедж фондовете и агенциите за кредитен рейтинг и е учреден форум за финансова стабилност към Международния валутен фонд.

**Допълнителна
литература:**

DAUDERSTÄDT,

Michael 2009.

*Krisenzeiten: Was
Schulden vermögen
und was Vermögen
schulden. Friedrich-
Ebert-Stiftung
(Hg.). Bonn.*

Какъв изход посочва Кейнс от кризата? Както обикновено, конюнктурните цикли трябва да се управляват чрез лихвената политика. Като реакция на кризата от 2008 г., централните банки съответно намалиха лихвите в цял свят. С оглед на тежестта на кризата, обаче, тази мярка не разви обичайния си ефект, а парите бяха натрупани, както прогнозира Кейнс, за особено тежки кризи. За да се компенсират недостатъчните в резултат на това частни инвестиции и потребление, Кейнс пледира за финансирани чрез задлъжняване държавни инвестиции. Така през 2008 и 2009 г. много държави реагираха с класическа кейнсианска политика на стимулиране на търсенето чрез разширяване на публичните разходи и засилване на покупателната способност на широката част от населението в небивали досега измерения. След като в САЩ, Китай и в европейските държави вече бяха приети отчасти значителни конюнктурни пакети, икономически най-силните страни се съгласиха на срещата на върха на Г-20 през април 2009 г. да наляят стойността на 1,1 билиона щатски долара в икономиката по света, за да я стимулират. При обявяването на конюнктурния пакет на своето правителство британският финансов министър социалдемократ Алистър Дарлинг се позовава изрично на теорията на Кейнс.

*Класифициране
на немските
институтути за
икономически
изследвания*

Институтите за икономически изследвания често застъпват определена принципна посока (ориентирани към предлагането или ориентирани към търсенето) в рамките на макроикономиката и с това те се ориентират към една от посочените теории. Следвайки тенденцията, петте най-големи института за икономически изследвания в Германия

могат да се определят като по-скоро „ориентирани към предлагането“ и „ориентирани към търсенето“. С изследователска си дейност те имат влияние върху икономическо-политическия дебат, което не е за подценяване. Затова основните им икономически убеждения трябва да се познават и да се вземат предвид при оценката на техните анализи и препоръки. И петте института работят също така съвместно, преди всичко при изготвянето на конюнктурни прогнози, които са основа за публичните бюджети и влияят върху планирането на много фирми.

- Германски институт за икономически изследвания (DIW) в Берлин с ръководител проф. Клаус Цимерман, www.diw.de, по-скоро ориентиран към търсенето
- Институт за икономически изследвания Хале (IWH) в Хале/Заале с ръководител проф. Улрих Блум, www.iwh-halle.de, по-скоро ориентиран към предлагането
- Институт за световно стопанство (IfW) в Кил с ръководител проф. Денис Сноуър, www.ifw.de, ориентиран към предлагането
- Рейнско-Вестфалски институт за икономически изследвания (RWI) в Есен с ръководител проф. Кристоф Шмид, www.rwi-essen.de, ориентиран към предлагането
- Ifo институт за икономически изследвания в Мюнхен с ръководител проф. Ханс-Вернер Зин, www.ifo.de, ориентиран към предлагането и вероятно най-пазарно-либералният сред петте института

Тук спадат също и ориентираният към предлагането Институт на германската икономика Кьолн (IW) с ръководител проф. д-р Михаел Хютер, www.iwkoeln.de, който е близък до работодателите, както и близките до синдикатите, ориентирани към търсенето институти – Институт за икономически и социални науки (WSI) с ръководител проф. д-р Хайде Пфар, www.wsi.de, и принадлежащият му Институт за макроикономика и конюнктурни изследвания (IMK) с ръководител д-р Густав Хорн.

	Политика на предлагането	Политика на търсенето
Основна идея	Да се създадат възможно най-благоприятни условия за фирмите, при които те да могат да реализират добри печалби	Чрез стимулиране на заетостта и управление на конюнктурата от страна на държавата в националната икономика да се осигури непрекъснато търсене
Мисловна традиция	Адам Смит, Дейвид Рикардо, Джон Стюарт Мил	Джон Мейнард Кейнс
Разбиране за държавата	Пасивна държава	Активна държава
Схващане за работните заплати	Заплатите са решаващ разходен фактор	Заплатите са фактор на търсенето и трябва да растат с производителността
Роля на централната банка	Трябва да гарантира стабилност на паричната стойност	Трябва да гарантира стабилност на паричната стойност и да допринася за заетост и непрекъснат растеж
Определяща за времето	от 80-те години	30-те до 70-те години, засилена роля отново от 2008 г.
Институти	<p>Институт за икономически изследвания Хале (IWH)</p> <p>Институт за световно стопанство (IfW)</p> <p>Рейнско-Вестфалски институт за икономически изследвания (RWI)</p> <p>Ifo-институт за икономически изследвания (ifo)</p> <p>Институт на германската икономика Кьолн (IW)</p>	<p>Германски институт за икономически изследвания (DIW)</p> <p>Институт за икономически и социални науки (WSI)</p> <p>Институт за макроикономика и конюнктурни изследвания (IMK)</p>

Полетата на напрежение пазар, участие във вземането на решения, регулация и политическо управление

След разглеждането на основните икономическо-политически теории възниква въпросът как една модерна, обвързана с ценности икономическа политика на социалната демокрация може да се гради върху тях. Компас за това предлагат ориентацията на социалната демокрация, които се разясняват в следващите две глави. Тук, обаче, вече трябва да бъдат представени отношенията на напрежение, които в смисъла на социалната демокрация трябва да бъдат балансирани [Вж. Meyer, 2005b, 67].

1. Производителност и растеж срещу социална справедливост и сигурност

Стремехът към собствен интерес и собственост освобождават огромни сили, както това е описано от Смит и Маркс. Пазарът и конкуренцията се грижат за това оскъдните ресурси да отиват там, където се използват най-продуктивно. Това се е оказало значително по-ефикасно, отколкото една планова икономика някога може да бъде.

От друга страна, пазарът създава също неравно разпределение и със своите циклични колебания и своята уязвимост от кризи, които Кейнс е описал, е структурно нестабилен. Затова пазарите трябва да бъдат политически така формирани, че кризите да бъдат ограничени. Социалната държава трябва да обезпечавя хората срещу рисковете на пазара. Чрез прогресивни (т.е. нарастващи с доходите) данъци върху доходите, както и наследствени и имуществени данъци трябва да бъде създадено справедливо разпределение. А чрез разходна, данъчна и лихвена политика държавата трябва да управлява икономическите цикли. Това означава, че по време на конюнктурни кризи публичните разходи трябва да бъдат увеличени, за да се поддържа стабилно потреблението и с изгодни кредити да се стимулира инвестиционната готовност сред населението.

2. Гъвкавост и иновации срещу защита на наемната заетост и широка социална сигурност

Баланс между пазар, демокрация и социална сплотеност

Растеж и справедливост

Гъвкавост и сигурност

Съревнованието и конкуренцията водят, от една страна, до иновации. Сливите и кризите, които, от друга страна, вървят едновременно с това, трябва, обаче, да бъдат смекчени, като заетите се обезпечат чрез защита от уволнение и социални плащания. Дълбоки структурни промени, като например упадъкът на въгледобивната и металургичната промишленост в Рурската област, могат да бъдат доразвити само чрез целева структурна политика за създаване на нова заетост.

*Собственост
и социален
ангажимент*

3. Собственост и конкуренция срещу социална обвързаност и регулация

Икономическите строеве, които до голяма степен са се отказали от правата на собственост върху средствата за производство и конкуренцията, са претърпели неуспех. Всеки успешен икономически строй се основава на собственост и конкуренция. Така в чл. 14 на Основния закон се казва: „Гарантират се собствеността и наследственото право. [...] Собствеността задължава. Използването ѝ трябва да служи едновременно на благо на общността.“ За да се гарантира справедливост на пазара и за да се избегне доминирането на отделни играчи над пазара, конкуренцията трябва да бъде регулирана.

4. Автономна фирмена функция срещу участие във вземането на решения и поставянето на политически рамки

От правото на собственост следва и правото да работиш като предприемач. Във вземането на решения, обаче, не би трябвало да участват само собствениците на капитал, но също и онези, които чрез работната си сила допринасят за създаването на стойност. Затова фирменото вземане на решения се ограничава с правото на участие във вземането на решения.

От това се получават четири измерения:

- поставяне на политическа рамка,
- развитие на пазарната логика,
- права на съдействие и участие във вземането на решения,
- макроикономическа регулация.

*Четири
измерения на
икономическата
политика*

Взето заедно, това означава, че в икономически строй, основаващ се на ценностите на социалната демокрация, пазарната логика може да се развива в политическа рамка. Собствеността задължава и в същото време е подчинена на общото благо. Чрез това се гарантира, че не само собствениците на капитал, но също и работниците участват във вземането на решения в предприятието. Общикономическата стабилност се гарантира чрез макроикономическа регулация, т.е. чрез своята бюджетна и лихвена политика държавата оказва влияние върху стабилен растеж и висока заетост.

Какво означава това за социалната демокрация?

- Този, който се интересува от икономически въпроси, трябва да познава различните теоретични основи и да може да идентифицира идеологии.
- Социалната демокрация използва не един, а няколко различни теоретични подхода.
- При това в центъра стои управляваният капитализъм, за какъвто пледира Кейнс.
- Социалната демокрация, обаче, признава също критиката на Маркс срещу капитализма и описаната от Смит ефективност и продуктивност на пазара.
- Един икономически строй трябва да се основава на конкуренция и собственост. Пазарите, обаче, трябва да бъдат регулирани, икономическите кризи да бъдат активно преборвани от държавата, а правото на съдействие и на участие във вземането на решения – гарантирано.

3. ИКОНОМИЧЕСКИ СИСТЕМИ И ИКОНОМИЧЕСКИ СТРОЕВЕ

В тази глава

- се разглеждат отношенията между капитализъм и демокрация, които, от една страна, са напрегнати, а от друга – взаимно подкрепящи се;
- се описват различни типове капитализъм, които се различават по степента на координацията им;
- се обяснява понятието „социална пазарна икономика“;
- се представят политическото влияние и тъмните страни на глобализацията от гледна точка на социалната демокрация.

3.1. Капитализъм и демокрация

Разрушава ли „суперкапитализмът“ демокрацията?

„Разрушава ли суперкапитализмът демокрацията?“, пита през март 2008 г. икономическото списание „manager magazin“ на корицата си, на която е изобразен скакалец. Във водещата статия се казва, че глобализираната пазарна икономика⁵ може да ликвидира достоверността на демокрацията. Следва анализ как много граждани вече не вярват, че могат да спечелят в глобализираната икономика. Следователно, доверието в икономиката и политиката изчезва.

С това статията в „manager magazin“ поставя темата за принципни отношения на напрежение между демокрацията и капитализма.

5 Пазарна икономика или капитализъм – има ли разлика в значението? По отношение на съдържанието двете понятия имат предвид основаваща се на собственост и конкуренция икономическа система. В езиковата практика често може да се установи, че „пазарна икономика“ се използва по-скоро от застъпници на либерална икономическа система, докато „капитализъм“ – по-скоро от пазарно критични гласове. В тази книга, обаче, се използват и двете понятия, без да е необходимо това да се разбира като подсъзнателно признание на определена идеология.

Исторически възникването на демокрацията и на капитализма са тясно преплетени помежду си. Демокрациите често се създават във връзка с възникването на свободните пазари. В Европа през 18-ти и 19-ти век най-напред стои призивът за индивидуална свобода с икономика, основана на свободна конкуренция и частна собственост (вж. Глава 2 с изложенията за Адам Смит). Заедно с това искане вървят желанието за правна сигурност и задължителни основни права, както и искането за политическо участие и представителство на гражданите в държавата. Началото на първата демокрация в новото време се поставя с независимостта на Съединените американски щати с призива “No taxation without representation” (Няма данъци без представителство) – т.е. с искането икономическото и политическото участие да бъдат взаимосвързани. След 1989 г. икономическото либерализиране и демокрацията вървят ръка за ръка и в пост-комунистическите държави.

Също така, дълго време изглежда недвусмислено, че демократичните държави по принцип са икономически по-успешни от недемократичните системи. Просперитетът на Запада и икономическият провал на Източния блок изглежда доказват това. Междувременно, обаче, може да се констатира, че сега има и държави, които не са демократично устроени и въпреки това показват висок икономически растеж в капиталистическа икономическа система. Най-известният пример за това е Китай, който се развива икономически, откакто от края на 70-те години се превръща в капиталистическа страна, но не се демократизира в този процес. Също в някои други страни (все още?) не се наблюдава синхронното движение на икономическо и политическо либерализиране. Това се доказва между другото в публикувания всяка година индекс „Икономическа свобода по света“, който класифицира икономическата и политическата свобода. На първите две места по икономическа свобода са Хонг Конг и Сингапур.

Установено е, че (все още?) има държави с авторитарна капиталистическа система. Все пак, всяка съществуваща демократична държава се основава на пазарна икономика.

При това отношенията между демокрация и капитализъм в никакъв случай не са лишени от напрежение. Демокрацията се основава на равенство: „one man, one vote“ (един човек – един глас) – всеки глас трябва да

*Исторически
преплетени:
демокрация и
капитализъм*

*Икономически
успешни ли са
демократичните
държави?*

*Отношения на
напрежение
между
капитализъм
и демокрация*

има еднаква тежест. Пазарната икономика се основава на неравенство. В една капиталистическа икономическа система „погачата“, която се произвежда, се разделя на различни по големина парчета. Може и да се направи намеса с цел преразпределение, но ако се стигне дотам, че всеки да получи еднакво по големина парче, не би имало повече стимули.

Неравенството може да доведе до „дефектни демокрации“

Неравенството може да доведе до това, че икономически силни играчи развиват толкова силна позиция за налагане на вето, че възниква „дефектна демокрация“. Политологът Волфганг Меркел дефинира понятието така: „Дефектните демокрации са системи на господство, които се отличават с наличието на широко функциониращ демократичен изборен режим за регулиране на достъпа до господство, но поради смущения в логиката на функциониране на един или повече от останалите отделни режими губят допълнителните подпори, които в една функционираща демокрация са задължителни за свободата, равенството и контрола“ [Merkel, 2003, 66].

Пречещи фактори за демокрацията

Това означава, че се провеждат избори и са налице други елементи на демокрацията, които, обаче, се подриват от пречещи фактори. Такъв е например случаят, когато един играч в обществото е толкова силен, че може да наложи вето върху колективни решения. Пример: да си представим инвеститор, който може да изнуди обществото с решение относно мястото на установяване на производството като заплаши с отказ да инвестира, с цел получаване на политически отстъпки, като ограничаване на екологични и трудови стандарти. Това би било нарушаване на демократичните принципи.

Отношенията между демокрация и пазарен капитализъм според теорията на Т. Майер

Изхождайки от *Теория на социалната демокрация* на Томас Майер [Meuer, 2005a], в първия том от настоящата поредица „Христоматия по социална демокрация 1 Основи на социалната демокрация“. София, 2010, на с. 62-66 и с. 89 и следв. се представят отношенията на напрежение между демокрацията и пазарния капитализъм.

Парадоксът на демокрацията

Схемата на с. 45 показва парадокса на демокрацията: от една страна, капитализмът е предпоставка за демокрацията. От друга – един недостатъчно регулиран пазар може да създаде условия, които биха могли да противоречат на участието на всички и така да доведат до дефектна демокрация.

Милтън Фридман: пазарната икономика води до демокрация

С това диференциране и с осъзнаването на рисковете за демокрацията от страна на капитализма, социалната демокрация се различава от либертарната. Либертарни икономисти като Милтън Фридман твърдят, че пазарната икономика води също до политическа свобода и демокрация.

Фиг. 4: Парадоксът на теорията на демокрацията

В случая самият той дава обратен емпиричен пример. За ужас на много свои колеги през 70-те години, Фридман консултира бруталната военна хунта в Чили. Диктаторът Аугусто Пиночет следва рецептите на Фридман за краен курс на либерализиране на икономиката. За разлика от очакванията на либертарните икономисти, това в никакъв случай не води до повече политически свободи, а още по-малко до демократизация. Напротив, икономическият подем стабилизира диктатурата. Чили отново става демократична по-късно от други латиноамерикански държави.

Как се стига дотам, че отношенията на напрежение между капитализъм и демокрация отново намират все по-силен отзвук и дори се дискутират в икономически списания? Американският икономист и бивш министър на труда в правителството на Клинтън Робърт Райх предлага отговор в публикуваната от него през 2008 г. книга „Суперкапитализъм – как икономиката подкопава демокрацията“. Той описва периода от следвоенните времена до 80-те години като едва ли не *златния век* на един умерен капитализъм (едва ли не, защото и на този период не трябва да се гледа безкритично; в тази връзка Робърт Райх напомня за недостатъчните

Обратен пример:
Чили

Актуалност
на темата
„Демокрация и
капитализъм“

възможности за участие на жени и малцинства в икономиката). Западните общества на следвоенните времена успяват да постигнат нарастващ жизнен стандарт и социални минимални стандарти в консенсус между синдикати, работодатели и правителства. В сравнение с предходните години на икономиката в стил Laissez-faire, това е огромен прогрес. В „суперкапитализма“ на глобализираната икономика, обаче, разликите в доходите отново се увеличават. Правата на работниците и социалните стандарти са в опасност, а социалната отговорност на фирмите намалява. Робърт Райх стига до подобен на цитираното в началото списание „manager magazin“ и Томас Майер анализ: центробежните сили на пазара могат да подкопаят демокрацията. Ето защо, Робърт Райх пледира за засилено интегриране на пазара чрез регулация и чрез засилване на правата на работниците.

Суперкапитализъм е създадено от Робърт Райх понятие, което описва развитието на капитализма в условията на глобализация.

3.2. Координиран и некоординиран капитализъм

С помощта на икономистите Смит, Маркс и Кейнс в Глава 2 на тази книга бяха описани идеалните типове икономически системи. В реалния свят има много смесени модели. Питър Хол и Дейвид Соскис [Hall, Soskice, 2001] идентифицират два модела в западните индустриални държави, които определят в книгата си „Varieties of Capitalism“ („Разновидности на капитализма“) като координиран и некоординиран капитализъм. Този подход притежава голяма обяснителна сила за анализ и оценка на икономически системи.

В случая икономическите системи се различават по следните измерения:

- финансова система,
- трудови отношения,
- училищна и образователна система,
- отношения между фирмите.

Некоординиран капитализъм

В тези измерения либералният, некоординиран капитализъм се характеризира по следния начин:

- **Финансова система:** финансирането на фирмите става в съществена степен чрез капиталовия пазар (акции). Това означава, че фирмите действат на принципа Shareholder Value („създаване на доход за акционера“). При това собствениците на капитал са готови също да инвестират във високорискови фирми и така разчитат на възможно най-бързи високи печалби.
- **Трудови отношения:** отношенията на заетост са по-скоро краткосрочни (“hire and fire” - наеми и уволни), а защитата от уволнение е слабо изразена. Заплатите се договарят на индивидуално или фирмено ниво. Работодателските съюзи и синдикатите са относително слаби.
- **Училищна и образователна система:** обучават се по-скоро генералисти. Тоест, в образованието се дават предимно общи, не пряко свързани с професия квалификации. Това улеснява мобилността на трудовия пазар между отделните професионални полета, но също така означава дефицит на специфични за професията експертни знания.
- **Отношения между фирмите:** между фирмите има малко преплитания (например когато фирми взаимно членуват в надзорните си съвети) и надфирмено сътрудничество (например при изследователската дейност). Браншовите съюзи са по-скоро лобисти за фирмите си, а не актьори с отговорност за цялото общество.

Тази система може да се адаптира гъвкаво и бързо към пазарни промени. Това означава, че този производствен модел благоприятства иновационните индустрии, но също така е нестабилен и несигурен за работниците.

Координиран капитализъм

Координираният капитализъм се характеризира по следния начин:

- **Финансова система:** финансирането става обикновено чрез банкови кредити. Това е „по-търпелив“ капитал, отколкото при модела Shareholder Value, и дава възможност за по-скоро дългосрочни инвестиции. Във

*Финансова
система*

*Трудови
отношения*

*Училищна и
образователна
система*

*Отношения
между фирмите*

*Финансова
система*

всеки случай, тази форма на фирмено финансиране може да затрудни достъпа до капитал за неутвърдили се играчи на пазара и за хора, стартиращи бизнес. Освен от пазара, мениджмънтът се контролира и оценява от други играчи, като банки, работодатели и държавни актьори (модел Stakeholder - заинтересовани страни).

Трудови отношения

- Трудови отношения: заплатите се договарят координирано на над-фирмено ниво за отраслите (териториални колективни трудови договори). Съществуват по-скоро дългосрочни отношения на заетост. Стабилността и социалната равнопоставеност са взаимосвързани. Има добре организирани работодателски съюзи и синдикати, както и участие на работниците във вземането на решения в предприятието.

Училищна и образователна система

- Училищна и образователна система: образователният модел свързва специфични за фирмата с широко отраслови квалификации и се финансира от асоциациите на работниците и работодателите (дуална образователна система). По този начин се дават специфични за фирмата и отрасъла специализирани знания.

Отношения между фирмите

- Отношения между фирмите: между фирмите често има преплитания чрез взаимни капиталови участия. Браншовите съюзи играят важна роля в политическата система.

Координираният капитализъм се отличава с висока стабилност и по-малка динамика и гъвкавост от некоординирания. В тази система съществуващите продуктови линии и процеси се променят по-скоро непрекъснато и на малки части. Иновациите се случват по-скоро на малки стъпки. Системата бавно може да се адаптира към нови проблемни ситуации.

Полаза от различаването

Двете системи имат специфични предимства и недостатъци. По отношение на производителността и конкурентоспособността, нито един от моделите принципно не превъзхожда другия. Различават се по две причини:

Аналитично ниво

1. Аналитично: с модела може да се обясни защо се формират различни производствени модели. С гъвкавия си пазар на труда и лесния си достъп до рисков капитал англосаксонските страни благоприятстват иновационните индустрии, например в областта на информационните технологии. Затова не е случайно, че ИТ фирми като Google, Microsoft и редица стартиращи бизнеси произхождат от САЩ. Страните с коор-

диниран капитализъм като Швеция и Германия имат максимално конкурентоспособна индустрия, например в автомобилния сектор или машиностроенето. Там се произвеждат стоки, които, поради високото капиталовложение, имат много дългосрочни периоди на планиране. В тези индустрии не се търсят основни иновации, а постоянни подобрения. Тези фактори благоприятстват локализации, които разполагат с добре образована работна ръка, която остава дългосрочно във фирмата си, и предлагат достъп до „търпелив“ капитал.

2. От нормативна гледна точка, двата модела се различават. Ценностите на социалната демокрация се реализират по-скоро в страните с координиран капитализъм. По-дългосрочните отношения на заетост предлагат на работниците повече сигурност от трудов пазар от типа “hire and fire”. Също така фирмите, които инвестират дългосрочно и не са движени главно от съображения за краткосрочна печалба, благоприятстват един по-стабилен трудов свят.

Социална пазарна икономика: за германския вариант на координирания капитализъм от следвоенните времена се утвърждава понятието „социална пазарна икономика“ или „рейнски капитализъм“ – с намек за бившето седалище на правителството на Федерална Република Германия. Социалната пазарна икономика е реакция на социалните размествания на индустриализацията, от една страна, и ужасите на националсоциалистическата диктатура, от друга. Тя е опит за намиране на трети път между необуздания капитализъм и социалистическия икономически строй. В следвоенните времена последният има харизма, която не е за подценяване. Току-що приетият Основен закон не е обвързан с определен икономически строй. В чл. 15 той дава възможност за социализиране на средствата за производство. Партиите също са отчасти критични към капитализма: в своята Ааленска програма от 1947 г. Сдружението на ХДС в провинция Северен Рейн-Вестфалия се обявява за „християнски социализъм“, а ГСП призовава за одържавяване на индустриите за основни суровини. Следователно, социалната пазарна икономика е опит да се спечели германското население за пазарната икономика и демокрацията.

Икономистът Алфред Мюлер-Армек създава в значителна степен концепцията и понятието и пише в публикуваната от него през 1947 г. книга „Управление на икономиката и пазарна икономика“:

„Говорим за „социална пазарна икономика“, за да обозначим тази трета форма на икономическа политика. Това означава, [...] че пазарната икономика ни изглежда необходима като носеща конструкция на бъдещия икономически строй, само че това не трябва да бъде оставена на самосебе си либерална пазарна икономика, а съзнателно управлявана, и то социално управлявана пазарна икономика.“ [Müller-Armack, 1947, 88]

Конкретно това означава конкуренция, свободно ценообразуване и частна собственост върху средствата за производство, от една страна, и социална равнопоставеност чрез социалното осигуряване и данъчна прогресия, от друга. В случая ролята на държавата не е точно определена. През първите години на Федералната Република намесите на пазара са ограничени, например за предотвратяване на монополи. От 70-те години влиянието върху икономиката се разширява, включително чрез управление на конюнктурата.

Рейнският капитализъм е съблюдаван в цял свят, защото съчетаването на растежа на икономиката и заетостта с експандиращата социална държава успява. Други европейски страни също се стремят към този модел. Проектът за конституция на Европа определя в чл. 1 до 3 като цел на Европейския съюз социалната пазарна икономика.

Обещаното от Лудвиг Ерхард „благоденствие за всички“ със сигурност не спохожда всеки, защото с петролните кризи през 70-те години и германското обединение възникват нови социални проблеми, особено на пазара на труда. Въпреки това става възможно създаването на широка средна класа, която съществено стабилизира младата демокрация.

Междувременно популярността на понятието води до определена произволност. Подобно на теста на Роршах, различни концепции почти произволно се проектират върху него.

Принципната програма на Германската конфедерация на профсъюзите определя социалната пазарна икономика като „голям исторически напредък“. А една от създадените от Асоциацията на работодателите „Gesamtmetall“ организация се казва „Инициатива Нова социална пазарна икономика“. Междувременно почти всяко политическо решение се позовава на социалната пазарна икономика, при което, разбира се, балансът социална политика, регулация и пазарна икономика се интерпретира по много различен начин.

3.3. Нови рамкови условия в глобализацията

„Светът е плосък“ е заглавието на книга, която излиза през 2006 г. Какво се има предвид с тази метафора? Авторът Томас Фрийдман поставя тезата, че с глобализацията световната икономика е навлязла в нова ера, в която световната конкуренция се е засилила неимоверно. Националните икономики могат да се изолират само в малка степен. Игралното поле на световната конкуренция е изравнено – направо плоско. Фрийдман различава няколко движещи сили на глобализацията:

- От 50-те години търговските бариери постепенно се премахват чрез международни спогодби. Чрез спогодбите на Световната търговска организация WTO (респективно на нейният предшественик GATT – Общо споразумение за митата и търговията) се намаляват митата и се вдигат ограниченията за внос. От 70-те години обменните курсове между валутите на страните до голяма степен са свободни. В рамките на регионални зони за свободна търговия на Европейския съюз и на NAFTA (САЩ, Канада и Мексико) всички търговски ограничения практически вече са премахнати. Съюзите Mercosur в Латинска Америка и ASEAN в Югоизточна Азия имат подобни цели.
- Докато по-рано Европа, САЩ и Япония са доминиращите сили на световните пазари, сега все повече страни се включват в конкуренцията. От 70-те години Китай постепенно отваря изолираната си планова икономика за световния пазар и за пазарната икономика и оттогава регистрира високи темпове на растеж и се издига до най-големия износител в света след Германия. След промените през 1989 г. бившите съветски републики и Източна Европа преминават към пазарна икономика и участват в конкуренцията в световната търговия. Малко след това Индия също започва да либерализира своята по-рано протекционистична и силно регулирана икономика и по отношение на икономическия растеж сега е на път да се присъедини към Китай. Така общо над два милиарда души се включват допълнително в световната конкуренция.
- Техническите иновации ускоряват тези два политически задвижвани процеса. Със стъклофазерната техника разходите за международни телефонни разговори стават нищожни, което прави възможно центрове за контакт в Индия да приемат обаждания от САЩ. По Интер-

Глобализация – „Светът е плосък“

Движещи сили на глобализацията

1. Премахване на търговски бариери

2. Подем на новите индустриализирани страни

3. Технически иновации

нет за секунди могат да се изпращат поръчки от Хамбург до Шанхай. Софтуерът за фирма в Париж може да бъде разработен в Бангалор/ Индия. Счетоводството може да бъде преместено от Лондон в Прага. Модерната логистика дава възможност за комплексни производствени вериги, така че отделни части могат да се произвеждат, сглобяват на различни места на света и в крайна сметка да се продават навсякъде по света. Транспортните разходи за корабоплаване намаляват, а самолетните пътувания вече не са луксозна стока.

*Печеливши от
глобализацията:
икономики
на знанието*

Кои са печелившите от тази глобализация? Най-голяма печалба извличат икономиките на знанието. Това са страни с наукоемки икономически отрасли, за които световният пазар предлага огромен пласментен пазар. Защо това е така? Когато един iPod е разработен веднъж с високи разходи, той може да бъде произведен със сравнително изгодни разходи за единица и от него могат да бъдат продадени милиони бройки на световния пазар. На един локално ограничен пазар развойните разходи евентуално не биха си стрували. Софтуерна програма, песен или кинофилм, които са произведени веднъж, са толкова по-печеливши, колкото по-голям е пласментният пазар.

*Последствия при
висококачествени
индустриални
стоки*

Същото важи и за високо развитите индустриални стоки. Нов модел автомобил например може да бъде разработен в продължение на пет до десет години и с високи разходи. Нови технологии, като например хибриден двигател, се рентират само тогава, когато за произведените автомобили има голям пазар. Автомобилните индустрии в Япония и Германия, които инвестират много в развойна дейност, извлякоха огромни печалби от глобализацията. Като цяло страните с високо ниво на образование, които са привлекателни за изследователи и креативни работници на знанието, печелят от глобализацията.

*Последствия при
масовите стоки*

При масовите стоки ситуацията е друга. Ако една фабрика произвежда например тениски, разходите нарастват почти в същата степен като произведеното количество. Конкурентни предимства чрез по-добро ниво на образование и инфраструктура не са от толкова голямо значение при лесни за производство стоки, при които изследователската и развойната дейност не играят важна роля. Затова производството на масови стоки изчезва видимо от страните с високи нива на заплатите. Производството им се премества в страните, в които производствените разходи са най-ниски. По-рано текстилната индустрия беше един от най-големите икономически отрасли в Европа. Сега тя може да бъде открита в няколко ниши, като например в областта на дизайнерското облекло. Масовото производство се премества в Индия, Бангладеш или Китай.

Това означава, че от глобализацията могат да спечелят както икономиките на знанието, които предлагат продукти, изискващи високи развойни разходи или креативни усилия, така и страни, които произвеждат изгодни масови продукти. Точно това се случва: като експортен първенец, Германия изнася висококачествени автомобили и инвестиционни стоки в цял свят. Италианските и френските дизайнери проектират луксозно облекло за целия свят. Американските софтуерни фирми Google и Microsoft са също толкова известни в Китай и Русия, както в родината си. От друга страна, икономиките на знанието печелят от вноса на евтини масови продукти: тостери, чорапи, мебели IKEA, т.е. всичко, което се произвежда в Китай, Източна Европа и други икономики с ниски нива на заплатите, през изминалите две десетилетия става по-изгодно в сравнение с покупателната способност.

Това развитие естествено има и тъмни страни:

1. Не всички хора в обществото печелят в еднаква степен от глобализацията, някои изобщо не печелят, а други буквално биват зарязани от нея. За работника в текстилна фабрика в Европа е слаба утеха, че ИТ фирмата в съседство е затрупана с поръчки, ако неговата фирма затваря, за да произвежда в бъдеще в страна с ниско ниво на заплатите. Като цяло, благоденствието се увеличава както в заможните, така и в развиващите се страни. Двете десетилетия от 1990 г. насам отбелязват най-високия световен икономически растеж, измерван някога. Само в Китай от 70-те години насам над 400 милиона души попадат над определената от ООН граница на абсолютна бедност, отчасти, обаче, в условия на несигурна заетост. Същевременно, разпределението на благоденствието е толкова неравно, както никога досега. Ножицата на доходите се отваря все по-широко най-вече в развиващите се, но също и в заможните страни.
2. В продължение на много десетилетия либерализирането на световната търговия е дълъг и упорит процес. Въпреки това, тази така наречена „негативна“ глобализация, при която се премахват правила, напредва все още значително по-бързо от процеса на „позитивната“ глобализация, т.е. на създаването на нови, превърнали се в необходимост стандарти, което почти не отбелязва напредък. Например протоколът от Киото за защита на климата след 15 години още не е подписан от всички държави и също така не се спазва от всички държави, които са поели това задължение. Световни социални стандарти, като нормите

за защита на работници и служители на Международната организация на труда, имат незадължителен характер. Пактовете на ООН за социални и икономически основни права са задължителни според международното право, но почти нямат реални последиствия. Трябва да се извърви дълъг път до налагането на тези основни права.

Изисква ли конкурентният натиск премахването на социални и екологични стандарти?

Обратен пример: Скандинавия

Многократно изразено безпокойство във връзка с глобализацията е „надпреварата към дъното“ (race to the bottom), т.е. надпревара за най-ниските социални и екологични стандарти. Срещу тази теза говори фактът, че страните с най-високи социални и екологични стандарти са също така най-конкурентоспособните икономики. Тук спадат преди всичко скандинавските страни с образцови екологични норми и с най-широкообхватните в света системи на благоденствие, които се финансират с високи данъци. Високите разходи не са задължително конкурентен недостатък, ако водят, както във Финландия, Швеция, Норвегия и Дания, до превъзходни образователни системи и научноизследователска дейност, отлична инфраструктура, безкорупционна ефикасна администрация и социален мир. Една високо развита държава на благоденствието може да насърчи конкурентоспособността и благосъстоянието и в условията на отворени пазари. Във всеки случай, това е и много условно: когато качеството на продуктите, които страните предлагат, не отговаря на направените разходи за тези продукти, тези страни губят в глобализацията. И накрая, от факта, че страните с най-високи стандарти печелят най-много от глобализацията, не следва, че тези стандарти се разпространяват автоматично.

Какво означава това за социалната демокрация?

- Капитализмът и демокрацията са тясно свързани по отношение на възникването си.
- Капитализмът може да доведе до неравенства, които подкопават демокрацията. Социалната демокрация трябва да намери отговори на това.
- От гледна точка на социалната демокрация, координираният капитализъм е по-полезният модел. Той гарантира по-стабилен икономически ред с по-силна социална равнопоставеност и по-дългосрочни отношения на заетост от некоординирания капитализъм.
- Глобализацията доведе до световен икономически напредък и висока икономическа динамика. Тя, обаче, породила също така нови социални въпроси.

4. ИКОНОМИЧЕСКО-ПОЛИТИЧЕСКИ ОРИЕНТАЦИИ НА СОЦИАЛНАТА ДЕМОКРАЦИЯ

От Кристиан Крел и Зимон Фаут

В тази глава

- се представят икономическо-политическите ориентации на социалната демокрация;
- посочват се основните ценности на социалната демокрация: свобода, справедливост и солидарност;
- описват се основните права, към чиято пълна валидност и реализация се стреми социалната демокрация;
- се представят принципите устойчивост, социална равнопоставеност и икономическа динамика, които трябва да формират икономическата политика на социалната демокрация, ако тя е насочена към основни ценности и основни права.

За да изясним икономическо-политическата ориентация на социалната демокрация, най-напред съвсем съзнателно ще излезем от една тясна икономическо-политическа рамка и ще попитаме принципно по кои ценности се ориентира перспективата на социалната демокрация за цялото общество. Защото политическото формиране трябва винаги да държи на фокус цялото общество – дори когато става въпрос за отделни области като икономическа или социална политика.

4.1. Основни ценности

Свобода, справедливост и солидарност – това са главните основни ценности на социалната демокрация. Тя се стреми към едно общество, в което тези ценности са осъществени. Основните ценности на социалната демокрация са равностойни, обуславят се взаимно, подкрепят се и същевременно се ограничават.

Основните ценности на социалната демокрация се описват, извеждат и онагледяват подробно в хрестоматията „Основи на социалната демокрация“.

*Свобода,
справедливост
и солидарност*

Ето защо, в тази книга посочваме само кратка дефиниция:

*Свобода:
самоопределяне
на живота*

- Свободата означава да определяш сам живота си. С това на първо място се има предвид свободата от произволни намеси на държавата или обществото. Истинската свобода, обаче, е постигната едва тогава, когато са създадени и икономическите и социалните условия за нейната употреба.

*Справедливост:
участие и
сигурност*

- Справедливостта се основава на равното достойнство на всички хора и изисква не само равенство пред закона, но също и равни възможности за участие и социална сигурност, независимо от семеен и социален произход, имотно състояние или пол.

*Солидарност:
отговорност
един за друг*

- Солидарността е готовността на хората да отговарят един за друг и взаимно да си помагат. Социалдемократът Йоханес Рау определя солидарността като хоросана, който сплотява обществото.

*Исторически
корени*

Историята на тези три основни ценности е забележителна. Историческите им корени се крият във времето на Просвещението и някога са били революционен лозунг. Искането за „свобода, равенство, братство“ слага траен отпечатък върху Френската революция от 1789 г. От средата на 18-ти век работническото движение постоянно се позовава на тези искания. Когато под ръководството на Фердинанд Ласал през 1863 г. се поставя началото на ГСДП, работниците извезват на знамето си искането „Свобода, равенство и братство“.

В крайна сметка, ГСДП е също така първата партия, която през 1959 г. записва основните ценности свобода, справедливост и солидарност в принципната си програма – „Годесбергската програма“. Близо две десетилетия по-късно (1978 г.) ХДС също се позовава в първата си принципна програма на тези три основни ценности, макар и с различно разбиране.

Днес основните ценности вече не са искания на революционно движение, а се приемат принципно от всички значими политически течения. Въпреки това би било грешно да се говори за консенсус на всички партии по отношение на основните ценности „свобода, справедливост и солидарност“.

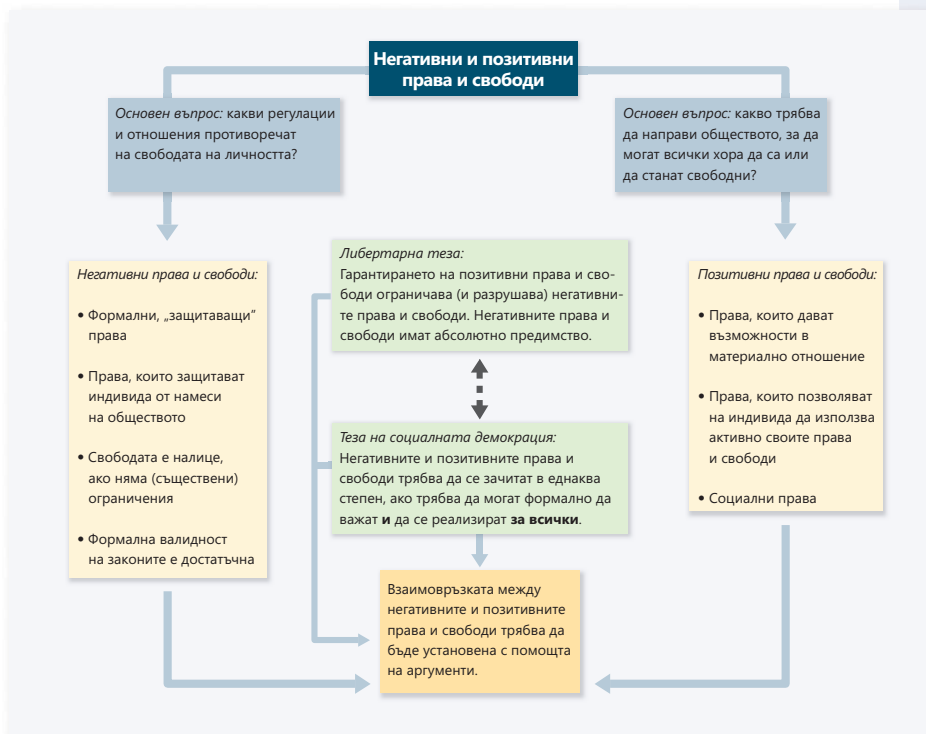
Преди всичко, на две нива все още има важни различия между политическите течения по отношение на основните ценности.

**Допълнителна
литература:**

GOMBERT, Tobias
2008. *Grundlagen
der Sozialen Demo-
kratie. Lesebücher
der Sozialen Demo-
kratie. Bd. 1.
Bonn, S. 9–43.*

1. Разбиране на отделните основни ценности

Отделните основни ценности могат да бъдат интерпретирани напълно различно. Примерно, не всеки разбира еднакво понятието свобода. Либералните течения например изтъкват особено така наречените негативни права и свободи, т.е. правата, защитаващи от държавния произвол, и защитата на частната собственост. Социалната демокрация излиза извън това разбиране и подчертава, че решаващи за истинската свобода са не само защитаващите права, но също и позитивните, даващите възможност, права и свободи. От гледна точка на социалната демокрация, истинската свобода по отношение например на свободата на отстояване на мнението означава, че не е достатъчно да се заложи правото на свободно изразяване на мнение, а също така е важно чрез образование и т.н. на всеки да бъде дадена възможност да се възползва ефективно от правото да изразява свободно мнението си.

Фиг. 5: Негативни и позитивни права и свободи

2. Взаимоотношения на основните ценности
От голямо значение е не само интерпретацията на отделните основни ценности, но също и отношенията помежду им. Има значителна разлика дали основните ценности са равнопоставени или дали на една основна ценност се придава по-силно значение, отколкото на друга. Това отново може да бъде разяснено по примера на политическия либерализъм: при либералното разбиране на основните ценности свободата е главната ценност. Ето защо, на свободата, например на свободата на конкуренция или на свободата на собственост, следвайки тенденцията, се придава по-голямо значение отколкото на ценността справедливост, която може да ограничи свободата на собственост. Социалната демокрация не прави разлика между значението на основните ценности. Тя подчертава, че всички основни ценности са равностойни.

Става ясно, че макар всички значими политически течения в Германия да се позовават на основните ценности свобода, справедливост и солидарност, под това те често разбират нещо много различно.

4.2. Основни права

Ако се замислим какво означават описаните основни ценности за икономическо-политическата ориентация, ще установим два проблема:

*Основните ценности като основа за икономическо-политическа ориентация:
два проблема*

1. Основните ценности не са неоспорими

Първо, основните ценности не са неоспорими. Различни политически течения, но също и различни култури, свързват с тях нещо различно. Следователно, те не са широка и приемана от всички основа за икономическо-политическа ориентация.

2. Основните ценности са много абстрактни

Второ, основните ценности се движат на високо ниво на абстракция. Ако трябва да се опишат икономическо-политически ориентации, то това трябва да се направи конкретно. Прецизно и конкретно указание за икономическо-политическа ориентация единствено на базата на основните ценности все още не е постигнато.

Основните ценности на социалната демокрация са важна рамка, когато става въпрос за описание на икономическата политика на социалната демокрация. Тази рамка, обаче, трябва да бъде поставена върху по-широка и по-обвързваща основа и да бъде изпълнена с прецизни и конкретни искания.

Идеолозите на социалната демокрация постоянно се занимават с това предизвикателство. Като отговор на тези предизвикателства, политологът Томас Майер предлага социалната демокрация да не се позовава само на основни ценности, но и на основни права. Ето защо, като главна отправна точка за *Теория на социалната демокрация*, Томас Майер посочва основните права, установени в пактовете на Организацията на обединените нации (ООН) за човешките права. Тази тема се разглежда подробно в христоматията „Основи на социалната демокрация“.

Няколко аргумента говорят в полза на това, при определянето на икономическо-политически ориентации на социалната демокрация, да се позоваваме също на пактовете на ООН:

- Пактовете на ООН са най-единният правно задължителен и транскултурен и транснационален източник на основни права в света, а с това и на съжителството на хората.
- Пактовете на ООН формулират много конкретни и прецизни икономически права за всеки индивид.

Затова тук по-подробно трябва да бъдат описани установените в пактовете на ООН основни права и трябва да се провери какво означават те за икономическата политика на социалната демокрация и как социалната демокрация се различава с това от други политически течения.

През 1966 г. Организацията на обединените нации изработва два международни пакта за човешки права.

Пактът за граждански и политически права (граждански пакт) посочва преди всичко така наречените негативни права и свободи, т.е. правата, защитаващи от произволна намеса на държавата или обществото в личните свободи. Тук спадат например правото на лична свобода и сигурност (чл. 9) или правото на неприкосновена свобода на убежденията (чл. 19) и на свободно и тайно гласоподаване (чл. 29).

*Отправна точка:
пактовете
на ООН за
човешките
права*

*Транскултурни и
транснационални*

*Конкретни
и прецизни*

*1966 г.: два
пакта на ООН*

*1. Граждански
пакт на ООН*

2. Социален пакт на ООН

Пактът за социални, икономически и културни права (социален пакт) посочва преди всичко така наречените позитивни права и свободи, т.е. даващите възможност права, които чрез мерки на държавата и обществото трябва дават възможност за свобода на индивида и да я насърчават. Към тях спадат например правото на труд (чл. 6), както и на справедливи, безопасни и здравословни условия на труд (чл. 7), правото на организиране в независими профсъюзи (чл. 8), правото на социална сигурност (чл. 9) и на свободно образование и висше образование (чл. 13).

Законното право и правното прилагане на пактовете на ООН често се разминават значително

Междувременно, гражданският пакт е ратифициран от 151 държави, а социалният пакт – от 148 държави в целия свят. Внимание обаче: пактовете са подписани и от държави, които систематично нарушават фундаментални права и свободи. Очевидно е, че само формалната валидност на пактовете на ООН не е достатъчна, за да се постигне описаният в пактовете „идеал на свободните човешки същества, освободени от чувството на страх и незаплашвани от мизерия“. Законното право и правното прилагане често се разминават значително.

Освен това, правата от социалния пакт не задължават държавите за незабавно прилагане на основните права, а само за поведение, с което основните права се осъществяват постепенно. Тук се описва задължението за действие на държавата реално да постигне и насърчи принципно формално предоставените права.

Социална демокрация: осъществяване на пактовете на ООН

Целта на социалната демокрация е да наложи навсякъде описаните в пактовете на ООН политически, граждански, социални, икономически и културни права така, че те да важат не само формално, но и да действат реално. В същността си, социалната демокрация е програмата за последователно осъществяване на позитивни и негативни права и свободи навсякъде по света.

Могат ли правата и свободите да бъдат съпоставяни?

Могат ли, обаче, позитивните и негативните права и свободи да бъдат съпоставяни? Еднакво важни ли са те в действителност? Или едните са над другите? Дебат за това предизвиква например Оскар Лафонтен, когато в едно интервю в немския вестник „Der Tagesspiegel“ от 15 август 2008 г., поставя въпроса каква е ползата на болните от СПИН в Африка от свободата да отстояваш мнението си. Тоест, помагат ли правата и свободите само на богатите, които могат да се изразят чрез медиите? Печели ли от свободата на печата някой, който е толкова беден, че не може да си позволи дори да си купи вестник? Индийският икономически философ Амартия Сен, който е отличен с Нобе-

лова награда за работата си, стига до заключението: „Никога не е имало глад в демократична страна със свободни медии“ [Sen, 1999]. Причина за глада най-често са именно проблеми с разпределението в смисъла на недостатъчен достъп до съществуващите хранителни продукти. Правителство, което трябва да отговаря пред гражданите си и иска да бъде преизбрано, не може да си позволи да игнорира продължително време социални проблеми, преди всичко, когато същите стават публично достояние чрез свободните медии. Свободата, според Сен, води също до социална равнопоставеност. При това Сен смята, че държавата и обществото трябва да създадат основите за лично отговорно поведение и свобода. Това означава, че свободата ще устои само тогава, когато е налице минимум от социална сигурност и осигуряване на нуждите на съществуване, например здравеопазване и образование.

Гражданските и социалните основни права, позитивните и негативните права и свободи се обуславят взаимно и не могат да бъдат използвани едни срещу други. Вили Бранд също подчертава тази взаимовръзка в процалната си реч като председател на партията: „Ако трябва да кажа какво, наред с мира, е по-важно за мен от всичко друго, то моят отговор безусловно гласи: свобода. Свободата за всички, не само за малцина. Свободата на съвестта и на убежденията. Също така, свобода от страх и мизерия“ [Brandt, 1987, 32]. От една страна, Вили Бранд има предвид свободата от произвола и потисничеството, а с това и негативните права и свободи, от друга обаче – свободата на материално осигурен живот, а с това и позитивните права и свободи. С това ясно застъпване за реално действие на основните права в цял свят социалната демокрация се отличава от либертарната демокрация.

Социална демокрация и либертарна демокрация

На първо място, социалната демокрация и либертарната демокрация са научни идеални типове, които със сигурност трудно могат да се открият като реални такива. Важно е, обаче, да си припомним тези различни модели на демокрация, за да можем да определим собственото си местоположение.

Както либертарната демокрация, така и социалната демокрация се позовават на модела на либерална демокрация, а с това и на общи корени:

- правово-държавна и плуралистична демокрация,
- конституционна обвързаност на политическата власт,
- национален суверенитет, организиран по демократичен мажоритарен принцип.

Негативните и позитивните основни права се обуславят взаимно

*Вили Бранд:
„Също така,
свобода от
страх и мизерия“*

Различни модели на демокрация...

...с общи корени

Те, обаче, се различават значително що се отнася до отношението между позитивните и негативните права и свободи. Либертарната демокрация изхожда от това, че осигуряването на позитивни права и свободи ограничава и в крайна сметка може дори да разруши негативните права и свободи. Социалната демокрация, от своя страна, изхожда от това, че негативните и позитивните права и свободи трябва да бъдат зачитани в еднаква степен, ако те трябва да важат формално и да действат реално за всички.

*Формалната
валидност на
правата и
свободите не
е достатъчна*

От гледна точка на социалната демокрация, чисто формалната валидност на правата и свободите, както предлага либертарната демокрация, не е достатъчна, защото икономическите неравенства могат да доведат до:

- отношения на зависимост и подчинение,
- недостойни за човека трудови отношения,
- неравни възможности за упражняване на политическите граждански права.

[Вж. Meyer, 2005b, 15]

*Пример: свобода
на отстояване
на мнението*

Обяснено по примера на свободата на изразяване на мнение: от либертарна гледна точка е достатъчно, когато държавата не прави нищо, за да ограничи свободата на отстояване на мнение, например въздържа се от цензура на печата. От гледна точка на социалната демокрация, обаче, държавата трябва да направи още една решителна крачка по-нататък и също активно да насърчава реалната и равна възможност за изразяване на мнение. Към това спада също всички хора да имат равен достъп до информация и да получат образование, за да могат въобще да си изградят мнение. Освен това, правата на собственост на онези, които разполагат със средства за масова информация, трябва да бъдат формирани така, че да не могат да използват медийната си власт да публикуват собственото си мнение с превес над останалите. Подобна злоупотреба ще наруши социалната обвързаност на собствеността, която е важен признак на социалната демокрация. От либертарна гледна точка, подобна намеса в свободата на собственост е немислима.

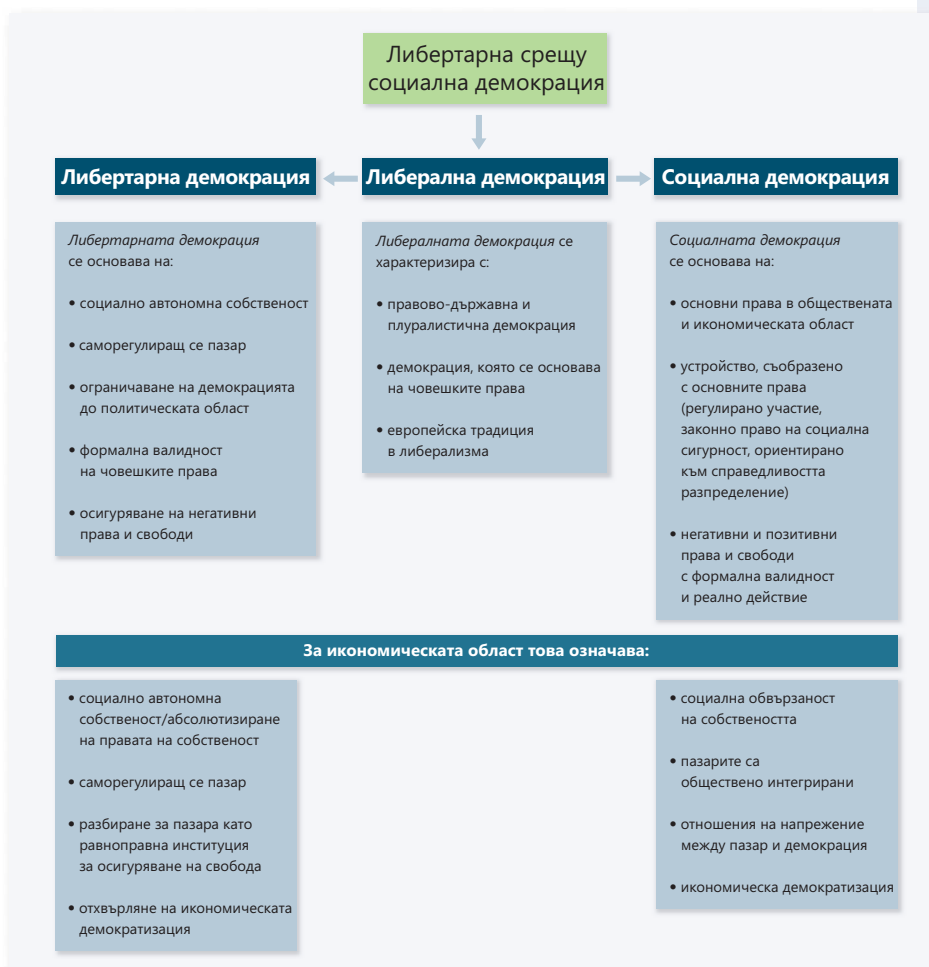
*Различни пред-
стави за целите
на социалната и
либертарната
демокрация*

Ето защо, въпреки общите корени, социалната демокрация и либертарната демокрация се основават на различни хипотези, които по отношение на икономическия ред водят до много различни представи за целите.

Съществени разлики се откриват например в разбирането за пазара. Либертарната демокрация разбира пазарите като израз на свобода и затова се стреми към един саморегулиращ се пазар. Обратно на това, социалната демокрация изтъква, че напълно свободните пазари могат да доведат до нежелани за цялото общество резултати. Кризата на финансовите пазари от 2008 г. е пример за това. Затова социалната демокрация пледира за общественото интегриране на пазарите чрез политически поставени рамкови условия и държавна регулация.

Става ясно, че, исторически погледнато, социалната демокрация и либертарната демокрация имат сходни изходни точки в либералната демокрация, но се отличават ясно една от друга точно по отношение на икономическата политика:

Фиг. 6: Сравнение на либералната, либертарната и социалната демокрация (с икономическата област)

Разбирането на социалната демокрация за пазара намира израз и в Хамбургската програма на ГСДП:

„За нас пазарът е необходимо средство, което превъзхожда другите стопански форми на координация. Но оставеният на самотек пазар е сляп в социално и екологично отношение. Сам по себе си, той не е в състояние да осигури публичните блага в необходимия обем. За да разгърне своята позитивна ефективност, пазарът се нуждае от правилата на санкциониращата държава, действени закони и честно ценообразуване.“

[Hamburger Programm, 2007, 17]

4.3. Икономическо-политически принципи

Три принципа

Какво конкретно означават основните ценности и основните права на социалната демокрация за икономическата политика на социалната демокрация?

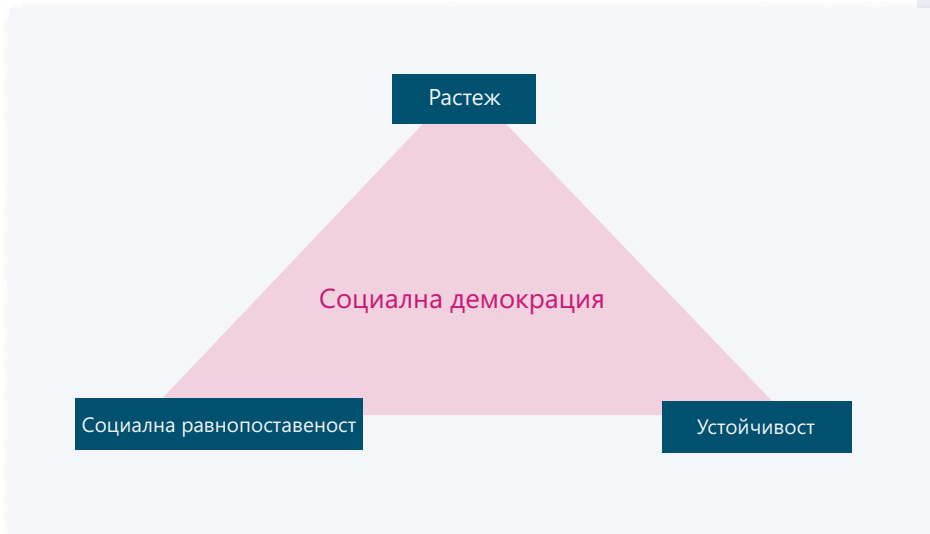
Тук се застъпва хипотезата, че политиката на социалната демокрация трябва да се ориентира по три принципа, ако иска да осъществи основните си ценности и ако основните права трябва да действат реално:

- растеж,
- социална равнопоставеност,
- устойчивост.

*Растеж,
социална
равнопоставеност и
устойчивост*

От гледна точка на социалната демокрация, в икономическата политика тези три принципа трябва да бъдат съблюдавани равнопоставено. По това социалната демокрация се различава от консервативни, либертарни и лявопопулистки гласове, които съответно се концентрират само върху един от тези принципи. Защото само когато тези принципи се съблюдават равностойно, възниква качествен растеж, а с това и ориентиран към общото благо и траен напредък.

Всяка икономическо-политическа мярка може да бъде измерена по това дали е съобразена в еднаква степен с тези принципи. Следователно, тези принципи са също така критерий за оценка на икономическата политика на социалната демокрация.

Фиг. 7: Триъгълник на икономическо-политическите принципи на социалната демокрация

Растеж

„Човешките същества“, според формулировката на пактовете на ООН, трябва да бъдат „освободени от чувството на страх и незаплашвани от мизерия“. Там конкретно се описва целта за „непрекъснато икономическо, социално и културно развитие, пълна и продуктивна заетост“. Свободата от чувството на страх предполага задължително една основна материална обезпеченост. Налице трябва да бъде социален продукт, който гарантира един минимум от благоденствие, за да може всеки да упражнява основните си права. При

Социалният пакт на ООН: „освободени от чувството на страх и незаплашвани от мизерия“

Икономически растеж: увеличаване на brutния вътрешен продукт (БВП), т.е. нарастване на сумата на цените на всички произведени в националната икономика стоки и услуги. Тъй като най-често се изхожда от растеж, стагнацията се посочва като нулев растеж. Ако производството намалее, се регистрира минусов растеж. Освен ако цените не се увеличат, тогава най-малко при номинален икономически растеж се открива положителна сметка. При реален растеж увеличението на цените се приспада.

[Das Wirtschaftslexikon, 2009]

това, от една страна, става въпрос за индивидуално благоденствие на всеки отделен човек, но, от друга – също и за благоденствие на цялото общество, за да бъдат налице достатъчно ресурси за публично дефинирани задачи.

Минимум от растеж като условие за свободно, справедливо и солидарно общество

Следователно, едно свободно, справедливо и солидарно общество предполага благоденствие. Това благоденствие трябва на първо място да бъде реализирано и осигурено чрез икономически растеж. Само чрез висока производителност и създаване на стойност могат да бъдат създадени свободни пространства за индивидуално и обществено благоденствие. Исторически може да се види, че обикновено винаги когато икономиките растат устойчиво, разпределението на реализирания национален продукт се извършва по-честно и по-справедливо, отколкото в периоди на икономически спад. Следователно, растежът е условие за осъществяването на горепосочените ценности и цели на социалната демокрация.

Кое разбиране за растеж?

Какво точно, обаче, означава растеж? Разбирането в социалната демокрация за истински растеж се е променило през последните десетилетия.

1967 г., Закон за стабилността и растежа: „непрекъснат и адекватен растеж”

Под ръководството на министъра на финансите и икономиката от ГСДП Карл Шилер през 1967 г. като централна политическа цел в Закона за стабилността и растежа се утвърждава „непрекъснат и адекватен растеж”. Наред с това, като цели на икономическата политика се постулират ниска безработица, ниска инфлация и външноикономически баланс в така наречения „магически четириъгълник”. Следователно, задачата на държавата, съгласно теорията на Кейнс, е да балансира конюнктурни колебания и да избягва рецесии.

„Растеж” в Хамбургската програма:

„Благоденствие и високо качество на живота за всички бяха и си остават целите на социалдемократическата икономическа политика. В миналото прогресът се разбираше преди всичко като количествен растеж. Днес бързите промени в климата, претоварването на екосистемите и ръстът на световното население придават на развитието ново, способно да оцелее в бъдещето направление. От това зависи дали от развитието ще се роди прогрес. Ние искаме устойчив растеж, който обединява икономическа динамика, социална справедливост и екологична отговорност. За тази цел е необходим качествен растеж с редуцирано ползване на ресурси. Хората трябва да могат да печелят чрез добра работа издръжката на своя живот, свободни от експлоатация и страх. Всеки човек трябва да получи справедлив дял от произведеното богатство.”

[Hamburger Programm, 2007, 42]

Между другото, публикуваното през 1972 г. изследване „Границите на растежа“ изостря съзнанието за това, че растежът може да бъде свързан и с изразходването на суровини и замърсяването на околната среда. С това още по-силно се поставя въпросът дали растежът въобще е желателен, респ. трайно възможен.

1972 г., „Границите на растежа“: критика на ориентацията към растеж

Междувременно се изхожда от една диференцирана концепция за растежа, която се опитва да съчетае технологични иновации, екологично обновление и социална сплотеност. В този контекст през 2000 г. под ръководството на социалдемократически правителствени ръководители се приема така наречената Лисабонска стратегия, която в рамките на десет години трябва да превърне Европа в най-конкурентното и най-динамичното икономическо пространство в света.

2000 г., Лисабонска стратегия: диференцирано разбиране за растеж

Следователно, разбирането за растеж е подложено на постоянна промяна. Еуфорията на растеж през 60-те години е последвана от критично отношение от 70-те години. Междувременно се развива диференцирано становище, което използва разбиране за качествен растеж, който трябва да служи на социалния прогрес с редуцирано изразходване на ресурсите. Това диференцирано виждане позволява растежът да се уравни с устойчивост и социална равнопоставеност.

Разбиране за качествен растеж с фокус върху изразходването на ресурсите и социалния прогрес

Социална равнопоставеност

Социалната равнопоставеност, като икономическо-политически принцип, е необходима от гледна точка на социалната демокрация. Същевременно, тя е също така икономически разумна.

Този, който се отнася сериозно към основните ценности и основните права на социалната демокрация, трябва да се стреми към икономическа политика, която е повлияна от социална равнопоставеност. Не само основните ценности справедливост, свобода и солидарност внушават това, но също и формулираните в пактовете на ООН основни права. Там например се изисква „сносен живот“, също така „на жените да се гарантират работни условия, не по-лоши от тези на мъжете, и за равен труд – равна заплата“, да се осигурят „достатъчно храна, облекло и жилище“, да съществува „право на образование“, а с това и да се гарантира „пълното развитие на човешката личност“.

Социалният пакт на ООН: „сносен живот“

Социалната демокрация се стреми към социално гражданско общество, в което всеки индивид получава гаранция за материално обезпечен достоен живот, за да може, независимо от успеха на пазара, да участва в обществения и демократичния живот. Затова, от гледна точка на социалната демокрация, икономическият растеж е необходимо условие, а не самоцел, и трябва да взема предвид социалната равнопоставеност и справедливост. Резултатите от една икономична и продуктивна икономика трябва да бъдат разпределяни по честен начин. С това се гарантира, че, освободени от страхове за съществуването си, хората ще могат чрез добра работа да изкарват прехраната си и ще получават справедлив дял от нарастването на националния продукт.

*Утвърдена в
Основния закон
социална равно-
поставеност*

В Германия социалната равнопоставеност в икономическия строй е записана също в чл. 19 на Основния закон, който определя Федералната република като социална федерална държава. Освен това, чл.14 определя социалната обвързаност на собствеността: „Собствеността задължава. Използването ѝ трябва да служи едновременно на благо на общността.“

*Социална
обвързаност на
собствеността*

Този, който притежава жилищни сгради, не трябва да злоупотребява с тях като обект на спекулация, а трябва да ги поддържа и отдава под наем в добро състояние. Мениджърът носи отговорност не само за дивидентите на акционерите, но също и за обществото, например чрез запазването на работни места и опазването на околната среда. Този, който получава особено голям дял от общественото благоденствие, трябва в замяна на това да прави и много за обществото. Социалната обвързаност на собствеността е основен признак на социалната демокрация.

*Противоречие
между социал-
ната равнопо-
ставеност и
принципа на
приноса?*

Не противоречи ли, обаче, социалната равнопоставеност на пазарно-икономическия принцип на възнаграждение според резултатите от труда? Не пречи ли социалната равнопоставеност на стимулите за добри резултати, които са важни за една динамична икономика и растеж? Тези въпроси насочват към едно действително съществуващо отношение на напрежение между ориентацията към растеж и социалната равнопоставеност.

*Родрик: създава-
нето на стой-
ност предполага
социална равно-
поставеност!*

Съществува, обаче, и обратна зависимост: разгръщането на производителността и растежа винаги се нуждае и от социален фундамент. Създаването на стойност предполага един минимум от социална равнопоставеност. Така американският икономист Дани Родрик доказва, че държавите, които са осигурили висока степен на социална сигурност,

са били също икономически успешни. Това се основава между другото на това, че социалната сигурност повишава индивидуалната готовност за постигане на резултати.

Според Родик, този, който е социално обезпечен, е по-склонен да формира промяната, да поема рискове и да опитва нови неща [вж. Rodik 1997, 178].

Тази взаимозависимост е почти безспорна. Президентът на бизнес ориентирания Ifo Институт за икономически изследвания в Мюнхен подчертава: „Солидарността, обаче, дава на младите хора също така сигурността и самочувствието, от което те се нуждаят, за да се възползват от рисковете и многообещаващи възможности в живота. В това отношение не съм убеден във верността на разпространения предразсъдък, че социалната държава излиза на всички ни скъпо. Напротив, смятам за напълно възможно първо тя да е освободила една голяма част от продуктивните сили, които доведоха до икономическия подем през следвоенните времена“ [Sinn, 1986, 566-577].

„Социална равнопоставеност“ в Хамбургската програма:

„В Германия доходи и имущество са несправедливо разпределени. Социалдемократическата данъчна политика трябва да ограничи неравенството и да стимулира равни шансове. Ние подкрепяме увеличаването на заплатите, когато то е ориентирано по ръста на производителността и инфлацията. Ние искаме повече активи в ръцете на наемните работници. Участието на работниците в капитала на предприятията, като допълнителен източник на доход, гарантира по-справедливо участие на заетите в успеха на фирмата. Освен това, то стимулира иновациите и производителността.“

[Hamburger Programm, 2007, 43]

Затова социалната демокрация се стреми към баланс между ориентацията към растеж и социалната равнопоставеност. Конкретен пример за това е шведският модел. В примера за страната в Глава 6 става ясно, че силната социална равнопоставеност е условие за значителния икономически успех на Швеция.

Критиците също признават: социалната държава насърчава производителността

Баланс между ориентацията към растеж и социалната равнопоставеност

Устойчивост

Устойчивостта е третият основен принцип на икономическата политика на социалната демокрация. Устойчивостта има екологично, икономическо и социално измерение.

*Корените на
понятието
„устойчивост“
се крият в
лесовъдството*

Често с устойчивостта на първо място се свързват екологични въпроси. Действително, първите разсъждения за устойчивост са породени от икономически съображения. Понятието „устойчивост“ произхожда първоначално от лесовъдството: през 18-ти век ученът-лесовъд Георг Лудвиг Хартиг призовава от горите да се отсичат максимум толкова дървета, колкото след това ще пораснат отново. Днес екологична устойчивост означава, че околната среда, като решаваща жизнена основа за следващите поколения, трябва да бъде запазена възможно най-непокътната. Затова важни аспекти са запазването на ресурсите, защитата на климата, защитата на видовете и ограничаването на замърсяването на околната среда. Като насочват към „всестранното подобряване на хигиената на околната среда“ (чл. 12), установените в Социалния пакт на ООН основни права също подчертават, че на първо място трябва да бъдат защитени естествените жизнени основи на всеки един човек. Не само защото в противен случай бъдещите поколения ще бъдат лишени от елементарни условия за съществуване, но и защото в живота тук и сега хората са зависими от чиста питейна вода и здравословен въздух.

Представители на социалната демокрация рано насочват вниманието към значението на устойчивостта:

*1972 г., идеята
за устойчивост
на Густав
Хайнеман*

„Трябва да си зададем въпроса дали Земята няма да изпадне в катастрофално състояние, ако демографският взрив продължи и ако човечеството продължи с нарастваща скорост да използва невъзобновяемите природни богатства така, както възнамерява да го направи. [...] Заради бъдещето на нашите деца и внуци, всички ние трябва да сме готови да спрем и където е необходимо – да отстъпим.“
[Heinemann, 1972]

*1983 г.,
Комисията
Брундланд*

През 1983 г. тази мисъл е подхваната от създадената от Организацията на обединените нации Комисия Брундланд (наречена на бившата министър-председателка на Норвегия). Тя отбелязва:

„Устойчиво е онова развитие, което задоволява потребностите на настоящето, без да рискува бъдещите поколения да не могат да задоволят своите собствени потребности.“ [Цит. по: Hauff, 1987, 46]

Наред с екологичното измерение, обаче, понятието „устойчивост“ има и икономическо измерение. Това се изтъква в представения през 1998 г. заключителен доклад на анкетна комисия на германския парламент за „Концепцията устойчивост - от визията до реализацията“: икономическа устойчивост означава, че за да се запази социалната пазарна икономика, бъдещите поколения също трябва да могат да реализират благоденствие. За целта публичните разходи, особено на социалната държава, трябва трайно да бъдат солидно финансирани и трябва дългосрочно да се инвестира в образование, изследователска дейност и инфраструктура.

С оглед на световната финансова криза, значението на икономическата устойчивост става особено очевидно. Стремещът към краткосрочно ориентирана печалба, който не се фокусира върху устойчивостта, може не само да заплаши отделни фирми, но също и да дестабилизира цели икономики.

Устойчивостта, обаче, има и социално измерение: Социалната устойчивост означава трайно участие на всички членове на обществото и трайно изглаждане на социални напрежения. Тоест, тук става въпрос за

трайно обезпечаване на основни потребности и обществено участие.

„Устойчивост“ в

Хамбургската програма на ГСДП:

„Принципът устойчивост означава: да се мисли с категориите на бъдещето; да се противодейства на примата на краткосрочността и на доминирането на икономическата, на чисто производствената логика; концепцията за политиката да се извежда от идеята за обществото, а демократичното многообразие, екологичната сигурност, социалната интеграция и културното участие да се разбират като водещи идеи на социалдемократическата политика.“

[Hamburger Programm, 2007, 17]

Икономическото измерение на устойчивостта

Предупредителен пример

Хамбургска програма: „Устойчивост означава: да се мисли с категориите на бъдещето“

Качествен растеж – равностойното осъществяване на трите принципа

Има ли отношения на напрежение между трите принципа?

Растеж, социална равнопоставеност и устойчивост – тези три принципа трябва да бъдат равностойно осъществени в икономическата политика на социалната демокрация. Но възможно ли е това въобще? Не ограничава ли социалната равнопоставеност възможностите за растеж в едно общество? В крайна сметка, не се ли нуждае растежът също от суровини, което пък води до ограничаване на устойчивостта? Изглежда между трите принципа има отношения на напрежение. Как те могат да бъдат осъществени равностойно?

Още в Правителствената декларация от 18 януари 1973 г. Вили Бранд подхваща тези разсъждения по примера на принципите растеж и устойчивост:

Вили Бранд за отношенията между растеж и устойчивост

„Нито индивидът, нито обществото могат да живеят за сметка на природата. В противен случай, развитието на околната ни среда ще стане нехуманно. [...] Шумът, замърсяването на въздуха и водата действително поставят под въпрос предимствата на икономическия растеж. Аз, обаче, предупреждавам за опасността спонтанно да открием изхода например в общото ограничаване на растежа и на производителността. Икономическият растеж много повече касае въпросите къде, как и за какво – и разбирането, че растежът и икономическият принцип трябва да бъдат в служба на човека. Ако искаме „условията“ да не властват над нас, а ние над тях, трябва да помислим малко по-усилено, понякога дори да работим по-усърдно.“

Централни въпроси: растеж - къде, как и за какво?

С това Вили Бранд насочва вниманието към това, че не може да става въпрос за безусловна подкрепа на принципа на растеж, а за постоянен основен размисъл за това къде, как и за какво трябва да възниква растежът. На кого трябва да служи той и кой печели от него? Следователно, социалната демокрация има предвид не сляпо разбиране за растеж, а качествен растеж, който се съобразява в еднаква степен със социалната равнопоставеност и с устойчивостта.

Ако, както казва Бранд, се замислим малко по-задълбочено, бързо ще видим, че трите принципа са не само в отношения на напрежение

помежду си, но също така могат взаимно да се обуславят и подкрепят. По-нагоре в текста стана ясно, че социалната равнопоставеност е условие за динамична икономика. Екологичната устойчивост също може да стимулира растежа. Днес браншовете в Германия, които се занимават с възобновяема енергия, се числят към важните двигатели на растежа на германската икономика и осигуряват голям брой работни места. Подобна зависимост се описва в практическия пример за екологичната индустриална политика в Глава 7.

Следователно, става ясно, че искането за еднакво съобразяване с трите принципа растеж, социална равнопоставеност и устойчивост е голямо предизвикателство, същевременно, обаче, може да бъде и голяма възможност. Последниците, които се получават от трите принципа, трябва винаги да се проверяват и договарят наново. Тук не може да има последни истини. Ако

тези принципи, обаче, се съблюдават в еднаква степен, възниква качествен растеж, от който печели цялото общество.

„Качествен растеж“ в

Хамбургската програма на ГСДП:

„Ние работим за устойчив прогрес, който обединява икономическа динамика, социална справедливост и екологичен разум. Ние искаме да преодолеем бедността и експлоатацията чрез качествен растеж, да направим възможни за всички благоденствието и добрата работа и да посрещнем застрашителните климатични промени. Целта е да се гарантират естествените условия за живот и за бъдещите поколения и да се подобри качеството на живота. За тази цел искаме да поставим в служба на хората възможностите на научния и техническия прогрес.“

[Hamburger Programm, 2007, 5]

Устойчивостта може да стимулира растежа. Пример: екологичната индустриална политика (Глава 7)

От връзката между растеж, социална равнопоставеност и устойчивост се получава качествен растеж

4.4. Екскурс: измерване на качествения растеж

Екологичен прогрес = брутен вътрешен продукт?

Как икономическият прогрес може да се изрази в цифри? Най-използваният индикатор за икономическото развитие е брутният вътрешен продукт (БВП). БВП е общата стойност на всички стоки и услуги, произведени в рамките на една година в една страна. Когато БВП нараства, се говори за икономически подем, когато стагнира или се свива – за рецесия. Значението на БВП не може да се отрече: обществените бюджети, намаляването на безработицата и благоденствието на едно общество зависят от икономическия растеж.

Бели петна на брутният вътрешен продукт

При измерването на икономическия прогрес, обаче, БВП показва много бели петна. Особено от гледна точка на социалната демокрация, картината, която се очертава, ако се разглежда само БВП, е непълна, защото тя описва единствено колко общо се произвежда. Това не отговаря на следните въпроси:

1. Разпределение

- Как се разпределя реализираният вътрешен продукт? Справедливо ли е разпределението? Получава ли една малка група по-голямата част от ресурсите? Според какви критерии се прави разпределението? Според нуждата, приноса или според социалния слой?

2. Околна среда

- Колко екологично е производството? Инвестират ли се ресурси в опазването на околната среда? Или растежът се постига с цената на прекомерна експлоатация на природата?

3. Устойчивост

- Как се създава растежът и в коя посока отиват неговите плодове? Постига ли се той с цената на потребителски и държавни дългове? Или се инвестира в инфраструктура, образование и изследователска дейност, което дава възможност за дългосрочен растеж?

4. Безвъзмезден труд

- Как се вземат предвид немонетарните възнаграждения? Нараства ли БВП само защото се работи повече? Когато доброволен или семеен труд се превръща в носещ доходи труд, защо тогава БВП нараства, въпреки че в действителност се генерира същото?

Диференцирано понятие за растеж...

За да се отговори на тези въпроси, трябва да се разработи комплексно понятие за икономически напредък, както и диференцирано понятие за растеж, което излиза извън рамките на въпроса колко общо произвежда икономиката на една страна.

Класическо понятие за растеж

- сума на икономическия резултат

Разширено понятие за растеж

- сума на икономическия резултат
- социална равнопоставеност
- устойчиво развитие

Подходите, изразяващи в по-широка степен растежа, произлизат от икономиста от Световната банка и носител на алтернативната Нобелова награда Херман Е. Дейли [Daly, Cobb, 1989; Daly, 1996], който е съавтор на метода на изчисляване на действителния прогрес, Genuine Progress Indicator (GPI). С този метод на изчисляване брутният вътрешен продукт се допълва от фактори, които трябва да отразят реалните разходи и ползи от икономическата дейност [Lawp, 2003]. Факторите, които в допълнение на БВП влизат в индикатора, са разпределение на социалния доход, безвъзмезден и доброволен труд, ръст на образование, престъпност, свободно време, изразходване на ресурси, замърсяване на околната среда и инвестиции в публична инфраструктура. Изчисляването на GPI и подобни индикатори, разбира се, е много комплексно, а точния състав и оценка – спорни. Въпреки цялата основателна критика, подобни изчисления все пак дават важен принос за показването на слабостите на обичайните методи на изчисляване, като този на БВП.

Неправителствената организация "Redefining Progress" публикува редовно на www.progress.org индикатора GPI за страните от ОИСР. При това става ясно, че измерваният с GPI прогрес може да бъде далеч по-малък, отколкото предполага ръстът на брутният вътрешен продукт. Най-вече заради включването на замърсяването на околната среда и социалната несправедливост, в някои страни GPI дори намалява.

Усилията да се намерят алтернативи на БВП продължават: президентът на Франция Саркози свика високопоставена експертна комисия, която трябва да разработи индикатори, които отчитат качеството на живот, социалния прогрес и екологичните аспекти. Резултатите от тази комисия трябва да бъдат включени в бъдещата работа на правителството.

...Индикатор на действителния прогрес (GPI)

Допълнителна литература:

DAUDERSTÄDT,

Michael 2007.

Soziale Produktivität oder Umverteilung? Herausforderungen für eine Politik der neuen Wertschöpfung. // Berliner Republik, 3.

KRÄMER, Hagen

2009. Wen

beglückt das BIP?.

Bonn, Abt.

Wirtschafts- und Sozialpolitik der Friedrich-Ebert-Stiftung. (WISO direkt. Analysen zur Wirtschafts- und Sozialpolitik,

December 1997).

5. СРАВНЕНИЕ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ПРОГРАМАТИКА НА ПАРТИИТЕ

От Тобиас Гомберт

В тази глава

- се прави сравнение между икономическите програми на петте представени в германския парламент партии,
- с помощта на модела на координираните и некоординираните икономики се анализира представата им за целите
- и се категоризира според позицията им за качествен растеж, както социалната демокрация предвижда като модел.

За коя партия се смята, че е най-компетентна по отношение на икономическата политика? Коя партия ще реши най-добре проблемите на пазара на труда? Кой има най-добрите концепции в областта на социалната политика? Тези въпроси се задават при всеки анализ във вечерта на изборите за германски парламент. С някои изключения икономическата компетентност редовно се присъжда на гражданските партии, докато за социално-политическата компетентност се счита, че се намира по-скоро у левия лагер. Това принципно позициониране на партиите остава относително стабилно и показва една обща ориентация в оценката на партиите. Вярно ли е това обаче? Отговорът е: и да, и не.

Позиционирането отразява в ограничена степен съответния модел или основния фокус на партиите. Същевременно, обаче, въпросите са измамливи: те не дефинират икономическа и социалнополитическа компетентност, а също така не правят връзка между компетентностите. Един икономическо-политически модел, обаче, не се ограничава до това да обоснове в тесни рамки икономическо-политически начини на действие, а трябва много по-широкообхватно да се стреми към обвързване със социалната политика и други сфери на политиката. Икономическата политика е обществена политика – една дееспособна икономика винаги е интегрирана в обществената система и това също трябва да се има предвид. Следователно, ако искаме да изследваме „икономическо-политическата програматика“ на партиите, по силата на обстоятелствата трябва да разгледаме цялата програматика и след това да изясним ролята, която трябва да има икономиката в рамките на икономическата система, която си представяме и към която се стремим.

В случая образът на компаса ще е от помощ: за да може да се определи ориентацията, трябва да бъде описана не само икономиката, към която се стремим, но и изходната точка (както стана това в предходните глави).

В действителност, партиите доста ясно се различават в анализите си на реалното състояние и в концепциите за желаното състояние – както може да се види съответно от валидните програми. По-нататък партийните програми се разглеждат в икономическо-политическата им част и се представят по категориите за описанието на координирани и некоординирани икономики.⁶

5.1. Хамбургска програма – програма на принципите на Германската социалдемократическа партия

През 2007 г. ГСДП приема Хамбургската програма (Hamburger Programm). Тя представлява продължение на линията на досегашните програми. При това, с леко отклонение, същината на представата за икономическа политика от Годесбергската програма (1959 г.) насам се запазва. „За нас е валидно правилото: конкуренция, колкото е възможно, регулираща държава, колкото е нужно“ [с. 43].

С това основната представа на първо място е координираната пазарна икономика, която в отношението между държава и пазар, обаче, не вижда съвместно съществуване, а примата на политиката. Представата за икономическа политика очевидно изхожда от това, че „регулируща държава“ трябва да действа само толкова, колкото е „нужно“ – т.е. трябва да съществува „нужда“ от политическа намеса. Защо тогава е нужна „регулируща държава“?

Необходимостта от регулираща държава и границите ѝ се определят от два съществени аспекта: от една страна, изследват се дефектите на един нерегулиран или недостатъчно регулиран пазар. От друга – преследва

---

6 В случая представените горе категории се редуцират: категорията „Отношения между фирмите“ почти не присъства или присъства само между другото в партийните програми и затова тук тя не фигурира.

се целта за демократичен социализъм [с. 16], чийто гарант може да бъде само едно активно и демократично общество с регулираща държава. В общото разглеждане дефектите и целта очертават пропуските и обществено-политическата задача, която ГСДП си поставя със своята програма.

В Хамбургската програма прецизно се обобщават въздействието, но също така и дефектите на пазара: „За нас пазарът е необходимо средство, което превъзхожда другите стопански форми на координация. Но оставеният на самотек пазар е сляп в социално и екологично отношение. Сам по себе си, той не е в състояние да осигури публични блага в необходимия обем“ [с. 17]. Следователно, социалната, икономическата и екологичната отговорност не могат да бъдат постигнати чрез пазара, а по обществен и политически начин. Именно последиците от глобализирания пазар, от световната пропаст между бедност и богатство и екологичната криза не се премахват, а се засилват от пазара. Спешно са необходими регулация и обществено договаряне и управление, ако искаме създаването на икономическа стойност да е от полза за всички.

„Демократичният социализъм за нас си остава визията за едно свободно, справедливо и солидарно общество, чието осъществяване за нас е постоянна задача. Принципът на нашето действие е социалната демокрация“ [с. 16]. С това на реалното състояние се противопоставя една цел, която се ориентира към основните ценности и тяхната

неограничена валидност и действие за всеки човек, не само в Германия, но и навсякъде по света. При това целта е подкрепяна от една еволюционна мисъл – целта може да бъде постигната не чрез държавна наредба, а само когато държавата и актьорите на гражданското общество действат съвместно: „Тъй като се придържаме към тази цел, ние държим на примата на демократичната политика и се противопоставяме на подчиняването на политическото, което не бива да се свежда до държавата, а трябва да включва

Цел „равнопоставеност“

„Ние искаме равноправно и справедливо участие на жените и мъжете в гарантиращата съществуването трудова дейност. Работа, която се изпълнява предимно от жени, много често е по-лошо платена. За еднаква работа трябва обаче да се плаща еднаква заплата. [...] Необходими са законодателни мерки за равното участие на жените на ръководни позиции в предприятията, администрацията, науката и изследванията, както и в контролните органи.“

[Hamburger Programm, 2007, 41]

Цел „участие във вземането на решения“

„Там, където националната държава не може да постави социални и екологични граници на пазарите, трябва да го направи Европейският съюз. [...] Там, където икономическата активност прекрива границите, правата на наемните работници не бива да спират на границите. Затова искаме да гарантираме и развием участието на наемните работници във вземането на решения в европейските предприятия. За да се засили и наложи автономия на колективното трудово договаряне на европейско равнище, ние се изказваме за европейска правна основа на трансграничните колективни трудови преговори и колективно трудово договаряне.“
[Hamburger Programm, 2007, 26, 28]

обединенията и мрежите на гражданското общество, както и свободното, самостоятелно действие на хората“ [с. 17].

При това, като предизвикателства за модерната икономическа политика се посочват най-вече глобализацията, равнопоставеността на половете и нарасналото значение на ЕС. Координираната форма на пазарна икономика – по смисъла на посочените дефекти на пазара и на целта – трябва да бъде доразвивана.

Финансова система: В Хамбургската програма на капиталовите и финансовите пазари е посветена отделна глава. Това отразява обществено нарасналото значение за финансирането и управлението на фирми (също и в Германия): „Ние искаме да използваме потенциала на капиталовите пазари за качествен растеж“ [с. 46-47]. Недостатъците и повишеният риск от кризи също се осъзнават: „Там, където финансовите пазари се стремят само към краткосрочни печалби, те застрашават дългосрочните стратегии за растеж на фирмите и по този начин унищожават работни места. С помощта и на данъчното, и на акционерното право ние искаме да подкрепим инвеститорите, които, вместо на бързи печалби, разчитат на дългосрочен ангажимент. Имаме нужда от правила на играта за инвеститори и фондове, които възпрепятстват едностранчивата ориентация към печалба, за сметка на дългосрочното запазване на капитала на фирмите. Чрез разрастващата се международна мрежа на стоковите и финансови пазари тяхното международно регулиране става все по-значимо“ [с.47]. Наред с това, заради тяхната дългосрочна, устойчива ориентация се призовава за запазване на спестовните каси и взаимоспомагателните банки, които са съществен фактор за малките и средни предприятия и също могат да имат централно значение за регионалната икономика.

Трудови отношения: ГСДП гледа на себе си в традицията на работническото движение. Логично акцентът пада върху утвърждаването и подобряването на правата на работниците. За целта е нужно придържане към досегашната регулация в рамките на основния икономически ред: автономията на колективното трудово договаряне и териториалните колективни трудови договори трябва да се запазят. Не трябва да се прави генерално преместване на вземането на решения от страните по колективното трудово договаряне към предприятията. Минималните работни заплати трябва да подкрепят автономията на колективното трудово договаряне. В предприятията трябва да се осъществи моделът на „вътрешнофирмена демокрация“ – участието на работническите съвети във вземането на решения и фирменото участие в надзорните съвети трябва да бъдат засилени. В Хамбургската програма са включени два нови аспекта, които целят пряко и непряко да повлияят върху трудовите отношения в полза на работниците: участието на работниците в активите трябва да се увеличи чрез общи за всички предприятия фондове. Осигуряването за безработица трябва да бъде разширено до трудово осигуряване, което ще обезпечи финансово периодите за повишаване на квалификацията и отглеждане на деца и с това ще допринесе в трудовите отношения до засилване на позицията на работника спрямо работодателя.

Система за начално и продължаващо професионално образование: трябва да се запази дуалната система с обучение в държавни училища, от една страна, и обучение в предприятията, от друга. Поставя се искане за система за солидарно финансиране на професионалното обучение. Това излиза значително извън рамките на практикувания досега модел за повече места за обучение. Първоначалното следване трябва да остане или отново да стане безплатно⁷. На продължаващото обучение, като трети стълб на професионалното образование, се придава голямо значение.

Индустриална политика: като сектори, които трябва да бъдат насърчавани от държавата и обществото, се посочват преди всичко новите водещи пазари (например възобновяема енергия, сектор на услугите и здравеопазването, но също така и местното занаятчийство). Инвестициите в публична инфраструктура се изтъкват като съществена задача.

Като цяло, с това Хамбургската програма поставя искане за икономическа политика, която е в духа на качествения растеж: социалната равнопоставеност, екологичната устойчивост и растежът трябва да бъдат насърчавани в еднаква степен.

7 В зависимост от съответната федерална провинция, бел. прев.

5.2. Принципи за развитието на Германия – програмата на ХДС

През 2007 г. ХДС също прие нова принципна програма. В същността ѝ социалната пазарна икономика се разглежда като модел на успеха и бъдещето: ХДС е партията на социалното пазарно стопанство. [...] ХДС отхвърля социалистическите и други форми на колективизъм. Отхвърля и идеята за един необуздан капитализъм, който само се утвърждава на пазара и не намира в себе си решение на социалните въпроси на нашето време. Социалното пазарно стопанство остава водеща концепция в обединена Германия, в епохата на глобализацията“ [с. 47].

Отхвърлянето на „колективизма“ намира израз и във визията за „предприемачеството“, което е основна и изходна точка за социалната пазарна икономика: „ХДС се обявява за свободно и социално отговорно предприемачество. Предприемачите и ръководителите на предприятия създават сигурни работни места и със своя авторитет и културна идентичност формират авторитета на Германия в света. За успешната си дейност предприемачите се нуждаят от свободни пространства, както и от подходящи рамкови условия и стимули“ [с. 49].

Още тук става видно, че основната идея се различава значително от тази на ГСДП, и то както по отношение на целта, така и на начина: свободно и социално отговорно предприемачество и апел към моралната и социална отговорност при ХДС, регулация и демократично участие за реализиране на основните права за всички хора при ГСДП. Така при ХДС, следвайки тенденцията, разпореждането със социалната отговорност спрямо обществото и работниците се оставя на чувството за отговорност на отделния предприемач.

За ХДС ролята на политиката също е значително редуцирана: „Социалното пазарно стопанство е порядък на конкуренцията. Политиката в социалното пазарно стопанство е политика на реда“ [с. 48]. Съгласно това, задачите на държавата са: осигуряване на свободно упражняване на занаятите и свободно договаряне, защита пред пазарните бариери и защита от злоупотреба с власт от страна на предприятия, които доминират на пазара, и прозрачност на пазара, в международен план отваряне на пазарите при честни конкурентни условия [вж. с. 48 и 52].

С това ролята на държавата по отношение на пазарната икономика се ориентира в основни линии към едно либерално разбиране, но същевременно се придържа към някои регулиращи елементи.

Финансова система: нарастващото значение на международните капитали и финансови пазари се оценява положително и се подчертават възможностите за инвестиции в Германия: „Фондовете в търсене на възможности за инвестиране, като private equity funds (фондове с дялово участие), могат да допринесат предприятията и в Германия да станат конкурентоспособни и иновативни“ [с. 52]. Опасността се крие преди всичко в пазарната сила на частните инвестиционни групи – тук обаче, според схващането на ХДС, ползата от вече съществуващите международни организации е достатъчна за осигуряване на „благонадеждна рамка на реда“ и прозрачност [с. 52].

Трудови отношения: формирането на трудовите отношения при ХДС се извежда от социалната етика на християнските църкви [с. 49]. При това се обръща внимание на възможностите за индивидуално развитие: „Предприятията се нуждаят от добре образовани, творчески настроени и мотивирани сътрудници, за да бъдат успешни. Работниците се нуждаят от възможности за съдействие, отговорност и свободни пространства, за да могат мащабно и успешно да разгърнат своите способности. Образованието и квалификацията осигуряват дееспособността и заетостта. Същевременно, за да планират своя живот, работниците се нуждаят от базисно трудово и социално и правно обезпечаване. Те се стремят адекватно да участват в създаването на общественото благосъстояние“ [с. 50]. На колективната защита и колективното формиране на трудовите отношения се гледа по-скоро критично. Така например, автономията на колективното трудово договаряне се подкрепя, но страните в колективното трудово договаряне се призовават да се отдръпнат от закостенели браншови колективни трудови договори и „да прехвърлят части от своята отговорност към предприятията“ [с. 56]. Чрез позволени от закона „заводски съюзи“⁸ регулациите в предприятията трябва да бъдат засилени спрямо регулациите в колективните трудови договори. Това би се доближило до едно и сега силно дискутирано в трудовоправните среди революционизиране на трудовото право. Призовава се за участие във вземането на решения, което, обаче, се отнася по-скоро до укрепването на нивото на предприятията спрямо нивото на колективното трудово договаряне.

---

8 Договорености между работодатели и работници с цел да се гарантират работните места, които могат да бъдат изгубени най-вече в случаи на опасност от несъстоятелност на предприятието или от преместване на работни места в чужбина.

Система за начално и продължаващо професионално образование:

ХДС също подкрепя дуалната система в професионалното образование, тъй като тя е „предимство на страната в контекста на международната конкуренция и най-доброто средство за предотвратяване на младежката безработица“ [с. 40]. От частните и обществените работодатели се изисква да предоставят повече места за обучение, но от „съзнание за отговорност и [чрез] целенасочен импулс“, а не по принуда от държавата [с. 40]. В държавните висши учебни заведения трябва да се събират „социално поносими студентски такси“.

Като цяло, ХДС се представя като закрилник на социалната пазарна икономика, която се крепи на образа на съзнаващи отговорността си предприемачи. При това, по отношение на икономическата политика, се правят многообразни заимствания от либералната мисъл, например под формата на различни предложения за дерегулация.

5.3. „Бъдещето е зелено“ – принципна програма на Съюз 90/Зелени

Съюз 90/Зелени представя партийната си програма още през 2002 г. [Bündnis 90/Die Grünen, 2002]. С известна преднина тя е най-дългата от всички сравнявани тук партийни програми. Основното искане в нея е за преустройство на обществото в посока на социална и екологична пазарна икономика и на соларна епоха. Прекомерната експлоатация на екологичните ресурси се разглежда като основен проблем на бъдещето. Необходимото преустройство се замисля като проект, който има не само еко-политически, но също така и широкообхватни обществено-политически последици и предпоставки.

В обществено-политическо отношение, чрез формата си на либерална (но не и пазарно-либерална) представа, Съюз 90/Зелени иска да се различава от останалите партии: „Ето защо, досегашната социална пазарна икономика, която е прекалено насочена към фирмената печалба, не отговаря на претенцията си и спешно трябва да бъде доразвита. Социалното не може да бъде сведено до институционална функция на държавата. Без свобода на обществените сили, без самоопределение на гражданите, без субсидиарност социалната солидарност потъва в бюрокрация. За нас е важно насърчаването на

гражданското общество със средства на държавата при едновременно ограничаване на държавата. Това ни отличава от държавно-социалистическите, консервативните и пазарно-либералните политически модели” [с. 43]. Така Съюз 90/Зелени поставя искане за „законова рамка”, в която екологичните, социалните и културните интереси трябва да бъдат гарантирани [с. 46].

Финансова система: финансовата система в сегашната си форма се оценява критично от Съюз 90/Зелени. Най-общо, за тях е важно да разрушат властта на „доминиращите пазара глобални играчи”: „Затова, от една страна, ние залагаме на демократично отговорна законова рамка, а от друга – на екологична информация и обучение, на икономически стимули за екологични техники и продукти, както и на споразумения с индустрията” [с. 27]. Ето защо, те придават особено значение на интегрирането на пазарите: „Празнината между икономическата глобализация и липсващото политическо управление и интегриране на този процес трябва да бъде запълнена. Европейският съюз е най-широкообхватният досега подход за обща отговорност на държавите, които за целта отстъпиха части от собствения си суверенитет. ЕС трябва да изостави неолибералното си фиксиране в икономическата политика и да играе още по-активна международна роля в социалното и екологичното формиране на глобализацията” [с. 17]. Това намира продължение и при глобалната икономика: призовава се за по-нататъшното развитие на международни институции и въвеждането на задължителни правила и минимални стандарти за финансови трансакции [с. 59]. Не се посочва ролята на хаус-банките⁹ и спестовните каси с функцията им за средната класа – за разлика от ГСДП, макар че се акцентира върху насърчаването на регионалната икономика [вж. с. 54].

Трудови отношения: изходната точка за Съюз 90/Зелени в трудовите отношения е, че „възможно най-много хора могат да бъдат съзнателни актьори в икономическия живот” [с. 47]. За да може да се постигне това, е необходимо също така придържане към автономията на колективното трудово договаряне и силни партньори в колективното трудово договаряне, както и силни работнически съвети. Същевременно, „нарастващото диференциране на икономическото развитие и на структурата на заетост изисква също диференцирани по региони и според спецификата на браншовите решения за колективно трудово договаряне” [с. 48], макар че териториалните колективни трудови договори се считат за важни. Логично

9 Hausbanken - буквално „домашни” банки – дългогодишна традиция в Германия е компаниите да имат силни финансови взаимоотношения с една определена банка, бел. прев.

е, че с това по-скоро се мисли в посока на рамкови териториални колективни трудови договори и допълващи по-гъвкави и по-индивидуални, специфични за браншовете и регионални колективни трудови договори. Съюз 90/Зелени също подкрепя „участие на населението в производствената собственост“ [с. 131]. Те определено оставят открит въпроса дали в случая става въпрос за регулации в предприятията или за общи за всички предприятия фондове. Все пак, те изискват участието в собствеността и участието във вземането на решения да не се дискутират едно без друго и „участието във вземането на решения в предприятията и фирмите да се адаптира към променящите се обществени изисквания и потребности“ [с. 131]. От текста не става ясно какви са тези изисквания и потребности.

Система за начално и продължаващо професионално образование:

по отношение на професионалното образование за Съюз 90/Зелени е важно в едно учашо се общество всеки човек да има възможност да формира индивидуално образователната си биография [с. 99]. При това се залага преди всичко на по-кратко начално обучение и съпътстващи продължаващи обучения, един вид „модулна строителна система“ [с. 99]. За целта – по смисъла на устойчивостта – началното обучение трябва да се концентрира върху (професионални и надпрофесионални) „основни квалификации“ [с. 100]. Предприятията носят отговорността да предоставят спецификацията за конкретната ежедневна практика в предприятията. В сравнение с ГСДП и ХДС, тези позиции не са формулирани ясно: открити остават въпросите дали е нужно придържане към дуалната система за професионално обучение, дали предприятията трябва да продължат да бъдат отговорни (за учебното съдържание както финансово, така и съвместно с професионалните училища). Открит остава също въпросът дали и как трябва да бъдат обезпечени финансово и организационно възможностите за учене през целия живот – така например, вниманието се насочва само към страните по колективното трудово договаряне и към това, че трябва да има „баланс между частните и обществените средства“ [с. 103].

Като цяло, Съюз 90/Зелени представят една програма, която се ориентира към устойчивостта. В отношенията между държавата и икономиката, т.е. и по отношение на въпроса как трябва да изглежда една координирана пазарна икономика, програмата се оказва смесица от либерални подходи (например регулаторна рамка, но също и индивидуалните дялове в образователната система) и социалдемократични подходи. Открит остава въпросът дали в случая става въпрос за един логичен обществен модел.

5.4. „Визбаденски принципи“ на СвДП

От петте представени в Бундестага партии СвДП има най-старата все още валидна програма: „Визбаденските принципи“ от 1997 г. [FDP, 1997]. СвДП вижда уникалния си характер в обявяването си в подкрепа на либерализма: „СвДП, като партия на организирания либерализъм, се отличава с обявяването си в подкрепа на разума, разнообразието и конкуренцията от всички други партии, които искат да постигнат прогрес чрез вяра в държавата и държавен интервенционизъм“ [с. 6]. Ролята на държавата е както основната критика, така и политическата изходна точка за СвДП: една „бюрократична държавна икономика“ [с. 14] възпрепятства чрез „бюрократични закостенявания“ свободното и гъвкаво развитие на икономиката и обществото: „Вместо държавна икономика на най-добрите социални и екологични намерения, либералите искат пазарна икономика на най-добрите социални и екологични резултати“ [с. 6]. Пътят, който виждат либералите, е най-напред да се създаде икономическа продуктивност (чрез премахване на държавния интервенционизъм и властови картели на групи по интереси), за да може след това да се постигне „социална продуктивност“. Това се отразява също така и в искането в Основния закон да се приеме приватизационна повеля, която изисква при всички задачи и при съпоставим резултат да се дава предимство на частната икономика [с. 30]. Като модел, СвДП посочва „социална и екологична пазарна икономика“. Тя, обаче, я дефинира значително по-различно от начина, по който го прави ХДС, от една страна, и Съюз 90/Зелени, от друга.

Финансова система: финансовата и капиталовата система трябва да бъде свободна – с тази кратка формула може да се представи позицията на СвДП. В съответствие с пазара, тук по-скоро става въпрос за това, че конкурентоспособността трябва да бъде запазена чрез силен Европейски съюз, от гледна точка на 1997 г., за либералите това означава: „Вместо народна собственост, либералите искат народ от собственици. Възможността за собственост мотивира за резултати, създава социална сигурност, насърчава готовността за поемане на отговорност. Тя е предпоставка за нова култура на поемане на рискове и нова култура на самостоятелност“ [с. 15]. От това може да се направи изводът, че основата за финансиране на собствения капитал на предприемачите трябва да бъде увеличена възможно най-много, и то чрез частни средства, но също така чрез капиталовия пазар и чрез премахването на „конкурентни бариери“. Задачата на държавата е само да осигури ред: „Необходима е стабилна обща европейска валута, за да могат германската

и европейската икономика да станат по-конкурентоспособни в международен план. Валутният съюз завършва изграждането на вътрешния пазар“ [с. 25]. СвДП поставя акцент върху създаването на добри условия за инвеститорите, а с това и върху повишаването на готовността за инвестиране.

Трудови отношения: СвДП обобщава представите си за промяна в областта на трудовите отношения в едно кратко изречение: „Сътрудниците трябва да се превърнат в съдружници“ [с. 14]. За целта делът на участие в производствената собственост трябва да бъде значително увеличен. СвДП се изказва критично против „участието във вземането на решения чрез функционери“. С помощта на партийната програма не може да се установи дали в случая става въпрос за желанието да се премахне, ограничи или само да се допълни колективното участие във вземането на решения чрез работнически съвети и участието на работниците в надзорните съвети. Също при искането за участие на сътрудниците в производствената собственост остава открит въпросът как трябва да бъдат формирани възможностите на работниците да влияят върху решенията във фирмата или предприятието. Подходът за самостоятелни съдружници, обаче, внушава, че трябва да се касае за „индивидуални споразумения“. За сметка на това, ясно се отхвърлят териториалните колективни трудови договори [с. 14], докато (законово?) трябва да се въведат общи открити клаузи, които дават свобода на предприятията да решат под каква форма да организират участието на сътрудниците. Само загатнатите предложения на СвДП не могат да заблудят, че като цяло целят революция в областта на трудовото право в Германия. Общите (законови) открити клаузи застрашават автономията на колективното трудово договаряне в същността ѝ. При това предимството на регулациите в предприятията показва обръщане на обичайната досега правна пирамида, която обхваща предимството на законите и колективните трудови договори спрямо споразуменията в предприятията и индивидуалните споразумения, от една страна, и принципа на максималното облагодетелстване („прилага се най-благоприятното регулиране за работника“), от друга. Напълно открит остава въпросът как трябва да бъде контролирано това значително овластяване на фирмите.

Система за начално и продължаващо професионално образование:

Изказванията на СвДП за системата на начално и продължаващо професионално образование са по-скоро от общ характер. И тук „откритостта и конкуренцията“ трябва да бъдат насърчени, „закостеняванията и регламентациите“ премахнати, а частните обучителни програми насърчени,

респективно разрешени [с. 24]. Иначе само се подчертава, че е необходимо „гъвкаво адаптиране и по-нататъшно развитие на професионалната квалификация във всички области“ [с. 14].

Като цяло, програмата на СвДП е призив за некоординирана пазарна икономика. Почти всички проблеми се приписват на държавното и бюрократичното закостеняване, почти всеки проблем може да бъде решен чрез повече свобода за пазара. Свободата се дефинира като свобода от (държавна) принуда. В своята либералистична радикалност тази програма почти не оставя неизпълнени желания.

5.5. „Програмните ключови точки“ на партия „Левицата“

Произлязлата от Партията на демократичния социализъм (ПДС) и Изборната алтернатива за труд и социална справедливост (ИАТСС) партия „Левицата“ все още няма истинска партийна програма. Все пак има един „програмен учредителен документ“, който е приет от съвместния партийен конгрес на ИАТСС и Лявата партия ПДС през март 2007 г. [Die Linke, 2007] и който във формално отношение (т.е. по смисъла на закона за партиите) представлява необходимата партийна програма. По отношение на съдържанието, обаче, тази програма не е единна, а се представя под формата на изброяване на намерения.

Основното искане на партия „Левицата“ е утвърждаването на алтернатива на „разюздания капитализъм“, а именно „солидарно обновяване и последователно демократично формиране на обществото“ [с. 1]: „Демокрация, свобода, равенство, справедливост, интернационализъм и солидарност са нашите основни ценностни ориентации. [...] Свободата и социалната справедливост, демокрацията и социализмът се обуславят взаимно“ [с. 2]. При това дадените от закона възможности за преминаване на ключови области от икономиката в обществена собственост трябва да бъдат използвани, за да се даде въз основа както на частна, така и на публична собственост възможност за „ефективна и демократична икономика“ [с. 3].

Партия Левицата претендира, че е за широкообхватна промяна в политиката и перспективата. На базата на учредителния документ не може да се оцени колко дълбока трябва да бъде тази „промяна“ и трябва да се изчака кое политическо крило ще се наложи.

Финансова система: влиянието на международните финансови и капиталови пазари се оценява от партия „Левицата“ като съществен фактор за кризи и неравенство в съвременното общество: „Чрез глобалните финансови пазари претенциите за печалби на капитала действат безпрепятствено и по цял свят. [...] Насочената към потребностите на капитала флексибилизация на производството и на пазара на труда разрушава живота в семейството и общността. [...] Неолиберален капитализъм означава премахване на демокрацията. При международните финансови фондове, транснационални концерни и в свръхнационалните организации на глобалния капитализъм – Световната търговска организация, Международния валутен фонд, Световната банка и т.н. – е концентрирана огромна власт. Те са лишени от всякакъв демократичен контрол“ [с. 5]. Според разбирането на партия „Левицата“, финансовата система трябва да бъде изградена наново. За целта те призовават за „демократичен контрол на финансовите пазари“, от една страна, и за „децентрализация на частната икономическа власт“ чрез засилено картелно право [с. 11], от друга. Освен това, финансовата система трябва да бъде допълнена чрез насърчаване на формите на солидарна икономика (например корпорации) [с. 11] и развитието на обществения сектор [с. 8] и „насърчаващи заетостта инвестиционни програми на бъдещето“ [с. 9].

Трудови отношения: „Левицата“ свързва понятието „труд“ не само с препитанието: „Ние се стремим към общество, в което всяка жена и всеки мъж може да упражнява осигуряващ средствата за съществуване труд. Трудовата дейност, трудът в семействата и партньорствата, трудът за участие в развитието на обществото, както и участието в културния и социалния живот трябва да бъдат възможни за всички хора“ [с. 7]. По отношение на трудовата дейност, партия „Левицата“ се застъпва за значително по-силна регулация на трудовите отношения чрез закона и колективното трудово договаряне. Така се призовава за запазване на автономията на колективното трудово договаряне, „законова минимална работна заплата в размер, осигуряващ средствата за съществуване“, „силна защита срещу уволнение“, „силни права на участие във вземането на решения на всички работници“ и „общата задължителност на колективните трудови договори“. За фирменото участие във вземането на решения се изисква паритетното заемане на позиции [с. 13]. Трябва да бъде създадено правото на политическа стачка, което, поради задължението за мирно уреждане, досега не беше възможно [с. 13]. Тези примери показват, че за партия „Левицата“ е важно общественото и държавното управление в областта на икономиката.

Система за начално и продължаващо професионално образование:

В областта на началното и продължаващото образование се обръща внимание на неравенството в обществото и на задачата за преустройство на образователната система в посока на по-широко участие. Към това, в рамките на професионалното образование, спада искането за „основно право на образование“: „Отдръпването на работодателите от отговорността им за професионалното обучение трябва да бъде спряно. Ние се застъпваме за широкообхватно и достъпно предлагане на места за обучение. За целта се нуждаем от законово финансиране от данъчното разпределение“ [с. 17]. Началното и продължаващото образование трябва да бъде финансирано от държавата [с. 17].

Като цяло, партия „Левицата“ залага на държавата много по-силно от всички други партии. При това, доколкото е видно, принципно продължава да се разсъждава в рамките на координирана пазарна икономика. Ясно обявяване в полза на това няма. Партия „Левицата“ контрастира преди всичко в два аспекта: ключови области на икономиката трябва да бъдат обобществени. Напълно открит остава въпросът до каква степен и под каква форма трябва да се случи това обобществяване. Освен това, само в няколко изречения се обръща внимание на това как държавните финанси могат да бъдат формирани и как може да се създаде благоденствие в достатъчна степен, така че исканията към държавата да могат също да бъдат изпълнени. Със сигурност една партийна програма не трябва да съдържа план за финансиране и изпълнение, но все пак това ще бъде решаващ въпрос, ако се стигне до реалистичното осъществяване на предложенията.

5.6. Оценка на програмите според целите на социалната демокрация

Социалната демокрация – в заложената в основата на тази книга концепция – се ориентира към формалната валидност и реалното действие на установените през 1966 г. от Организацията на обединените нации и ратифицирани от преобладаващия брой страни пактове за основните права. При това, в рамките на досегашните изложения в тази книга, вече стана ясно, че именно координираните пазарни икономики (като скандинавските) се доближават до нормативните претенции на социалната демокрация.

За икономическо-политическата програматика трите цели за растеж, социална равнопоставеност и устойчивост бяха представени от Зимон Фаут и Кристиан Крел като съответстваща на социалната демокрация насоченост. В това отношение въпросът е по какъв начин партиите се застъпват за продължаване или промяна на координирана пазарна икономика.

В партийните програми на петте представени в Бундестага партии става въпрос за „декларации на намерения“, които дават информация за това в каква посока партиите – при условие, че имат политическата власт – искат да продължат да развиват германската икономическа и обществена система. На това място няма да се занимаваме с това доколко партиите се придържат към програмите си. Точно реакциите и политическите предложения на ХДС и СвДП за финансовата криза през 2008 г. показаха, че генералната насоченост на програматиката и конкретните политически действия понякога се разминават. Така неотдавна СвДП призова за силна държава, а ХДС се застъпи – против икономическо-либералното си крило – за значителни поръчителства и кредити.

Като цяло – със сигурност не и без лична оценка – може да бъде направен следният извод:

- В този контекст **ХДС** поддържа **координирана пазарна икономика на по-ниско ниво** от днес. Нотки, напомнящи на икономическо-либералната мисъл, се комбинират с индивидуално морално предприемачество. Колективни форми на участие във вземането на решения и управление, следвайки тенденцията, се отхвърлят или трябва да бъдат намалени или флексибилизирани.
- **СвДП** защитава в програмата си **некоординирана и либералистична пазарна икономика**. Не става ясно защо този представен обществен модел трябва да е „социална и екологична пазарна икономика“.
- **Съюз 90/Зелени** се застъпват за **координирана пазарна икономика**, която трябва да бъде преустроена в посока на „соларно общество“. За целта се заимства от либерални представи, елементи на гражданското общество и колективни данъчни елементи. Като цяло, партийната програма на Съюз 90/Зелени е най-дългата, но в конкретната представа за координирана икономика е слабо разбираема.

- **Партия „Левицата“** настойчиво поддържа регулацията на икономиката и се застъпва за защитаваща индивида държава. Тя излиза в две отношения извън спектъра на оценяване: от една страна, досега съществуват само програмни ключови точки, от друга – остава открит въпросът дали партия „Левицата“ въобще разглежда „пазарната икономика“ като свой модел.
- В програмата си **ГСДП** ясно се застъпва за **координирана пазарна икономика** и нейното разширяване. При това разширяването се ориентира към описанието на широкообхватни права и свободи, както са установени в пактовете на ООН. Също така, обаче, се осъзнава потребността от адаптиране на общественото управление. Тук във фокуса попадат преди всичко сферата на устойчивостта, интернационализацията на финансовите пазари и флексибилизирането на икономическите процеси и тяхното социално обезпечаване.

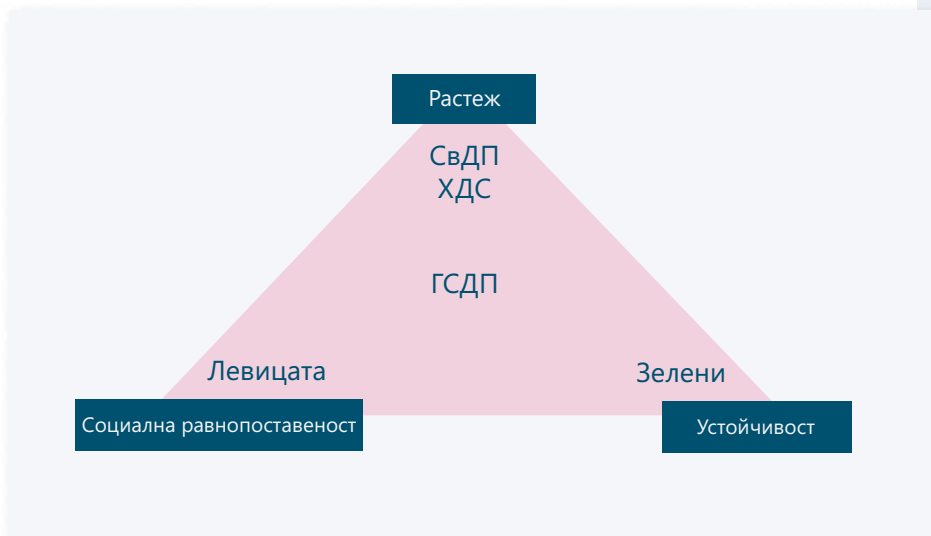
Според тази преценка относно трите посочени икономическо-политически цели, партиите могат да се позиционират по следния начин:

ХДС и СвДП показват явен афинитет към целта за растеж и в тенденцията подчиняват останалите цели на тази. Налице е отхвърляне, респективно скептицизъм при идеята за „социална равнопоставеност“.

С концепцията си за „соларно преустройство“ на социалната и екологичната пазарна икономика Съюз 90/Зелени се ориентира преди всичко към целта за екологична устойчивост. „Социалната равнопоставеност“ се подкрепя като цел, докато при целта за „качествен растеж“ може да се допусне ясно пренебрегване.

При партия „Левицата“ може да се установи ясна ориентация към целта за „социална равнопоставеност“.

При ГСДП може да се установи равностойна и балансирана ориентация към трите целеви области.

Фиг. 8: Схематично представяне на позиционирането на партиите според основната им преференция в икономическо-политическото целеполагане

Обратно към изходния въпрос: рязкото отделяне на икономическата от социалната компетентност на партиите е опасно редуциране на комплексността, което има съвсем малка значимост за оценяването на политиката. Анализът на партийните програми, обаче, показва също, че партиите имат много различни цели предпостави за това как икономиката трябва да бъде организирана и интегрирана в обществото. Поглед върху тази друга рамка позволява на човек сам да се ориентира в партийния ландшафт и да вземе решение.

6. ИКОНОМИЧЕСКИ СТРОЕВЕ: МОДЕЛИ ПО СТРАНИ

За какво става въпрос в тази глава:

- На базата на предходното диференциране на типовете координиран и некоординиран капитализъм, според теорията на Дейвид Соскис и Питър Хол, се сравняват различни икономически системи.
- Измеренията на изследването са системата на финансиране, трудовите отношения, образователната система и отношенията между фирмите.
- Във фокуса на това наблюдение стоят САЩ, Великобритания, Германия, Швеция и Япония.
- Те покриват широк спектър. В случая САЩ съответстват най-много на некоординирания идеален тип, а Швеция – най-много на координирания идеален тип.
- Тези различни икономически модели могат да съществуват съвместно и във времена на отворени пазари. Те са условни в различна степен и, от гледна точка на социалната демокрация, трябва да бъдат оценявани по различен начин.

6.1. САЩ¹⁰

От Зимон Фаут

САЩ са типичен представител на некоординирана пазарна икономика [Meurer, 2005a, 279] и се развиват в традицията на пазарен либерализъм, скептицизъм спрямо държавни намеси и индивидуализъм. Американската икономическа система преследва главно целите да служи на потребителя и да дава възможност за увеличаване на собствеността – за сметка на социални основни права [Gilpin, 2001, 150].

¹⁰ Представянето на примерите от САЩ и Германия се основава в голяма част на представянето при Майер [Meurer, 2005a, 279-282]. Благодарим за любезното разрешение на автора.

*Типично
некоординирана
пазарна
икономика*

На моменти тази преценка може да бъде релативирана. През 30-те години със своя „Нов курс“, една широкомащабна конюнктурна програма, президентът Франклин Рузвелт залага на по-силна координация на икономиката. Политиката на президента Линдън Джонсън през 60-те години с неговата „война срещу бедността“ (“war on poverty”) също върви в тази посока. Но и в тези периоди икономиката на САЩ остава като цяло некордонирана. Политиката на американските президенти Роналд Рейгън (80-те години) и Джордж У. Буш е насочена към особено слаба координация на икономиката.

Финансова система

Финансирането на американските фирми става основно чрез капиталовия пазар. Това увеличава прозрачността на финансовите показатели, тъй като котираните на борсата фирми трябва редовно да публикуват балансите си. Интересите на акционерите за възможно най-високи дивиденди определят в съществена степен фирмената стратегия. Това се определя като принцип *shareholder value*.

Достъпът до капитал зависи от оценката за разпределяне на печалбата на фирмата от страна на акционерите. Сливанията и придобиванията на фирми са по-слабо регулирани, отколкото в други страни. Поради тези причини, фирмените ръководства в САЩ са под натиск да постигнат възможно най-високи печалби за възможно най-кратко време. Прекалено ниска печалба може да доведе до освобождаване на мениджмънта, изтичане на капитал чрез борсата или придобиване на фирмата.

Трудови отношения

Съюзите на капитала и труда в САЩ са по-скоро организации, лобиращи за браншови интереси, отколкото отговорни за цялото общество актьори. В сравнение с координираната пазарна икономика, синдикатите и работодателските съюзи като цяло са слаби и почти нямат влиятелни асоциации. В някои сектори, обаче, има способни да се налагат синдикати, които ефективно представляват сепаративни интереси. Например в Калифорния има добре организиран синдикат на затворническите надзиратели, който има значително политическо влияние, стигащо чак до регулацията на пенитенциарната система. Все пак, в случая отделните интереси на организирани членове стоят пред интересите на общото благо. Законната защита при уволнение в САЩ почти не е развита. Поради тези причини, трудовите отношения се характеризират с краткосрочни отно-

*Финансиране
чрез
капиталовия
пазар*

*Натиск за
краткосрочни
печалби*

*Работодателски
и работнически
съюзи действат
по-скоро без
ангажимент
към цялото
общество*

*Слаба защита
при уволнение*

шения на заетост и преговори за заплати на ниво предприятие. Поради все по-отслабените през последните десетилетия синдикати, териториалните колективни трудови договори, като тези в координираните пазарни икономики, до голяма степен са непознати в САЩ. Робърт Райх обяснява този упадък на синдикатите от степен на синдикализация от 33% през 1955 г. на само 8% през 2006 г. с два фактора: от една страна, с определено антисиндикалната политика на фирмите, а от друга – със засилващата се антисиндикална правителствена политика. Президентът Роналд Рейгън например налага през 1981 г. доживотна забрана за упражняване на професията на стачкуващи авиодиспечери [Reich, 2008, 108].

Училищна и образователна система

Като цяло, гъвкавият пазар на труда се подкрепя допълнително от образователна система, която дава по-скоро общи квалификации, които са приложими извън рамките на фирмите и браншовете. В съответствие с конюнктурата, работниците могат доста лесно да бъдат краткосрочно назначени или уволнени ("hire and fire"). Тъй като пазарът на труда е сравнително нерегулиран, а текучеството е високо, американските работници са склонни да инвестират в общи обучения, които могат да използват и на следващото си работно място. И тъй като работодателските съюзи не могат да се координират достатъчно, фирмите не успяват да си сътрудничат в специфични за индустрията образователни програми. В резултат на това, работниците в САЩ се обучават по-скоро в общи умения, които подхождат особено добре на чувствителните към конюнктурата сектори на услугите. За много фирми и сектори това води до недостиг на специалисти.

Дефицитите на обществено финансираните науки се покриват отчасти чрез кръстосано субсидиране от военния сектор. Множество иновации, които се прилагат в гражданския сектор, произлизат от военни разработки, например в самолетостроенето, в сателитната техника или в информационните технологии [Reich, 2008].

Отношения между фирмите

Американските фирми се намират в много по-силна конкуренция помежду си, отколкото фирмите в координирани пазарни икономики, като в Швеция или Германия, които залагат по-скоро на сътрудничество с други фирми, с държавата и със синдикатите [Hinchmann, 2006, 350]. Фирмите са слабо преплетени помежду си: нито банки, нито други фирми членуват в надзорни съвети. В САЩ открай време доминира идеята за свобода на

САЩ

Брутен вътрешен продукт на глава от населението 2008 г.	38 800 евро	БВП на глава от населението по стандарт на покупателната способност (СПС); един СПС съответства на покупателната способност на едно евро средно за ЕС-27 (източник: Eurostat)
Среден икономически растеж 1990-2007 г.	2,0%	Среден годишен икономически растеж на глава от населението при постоянни цени (източник: Human Development Report, 2009, с. 195)
Държавен дълг 2008 г.	70,7%	Държавен дълг в % от БВП (източник: Montasbericht des BMF, Dezember, 2009, с. 99)
Текуща сметка 2008 г.	- 4,9%	Салдо на баланса на вноса и износа на стоки в % от БВП (източник: International Monetary Fund, 2009, с. 187)
Равнище на заетост 2008 г.	70,9% (65,5%)	Относителен дял на трудоспособните лица (жени) на възраст от 15-64 год. в общото население (източник: Eurostat)
Равнище на безработица 2008 г.	5,8%	Относителен дял на безработните в общото трудоспособното население (източник: Eurostat)
Неравенство в доходите/ Коефициент на Джини 2009 г.	40,8%	Индекс на неравно разпределение на доходите, колкото по-висока е стойността му, толкова по-голямо е неравенството (източник: Human Development Report, 2009, с. 195)
Разлика в доходите от труд между мъже и жени	62%	Процент на дохода, който жените получават спрямо мъжете (източник: Human Development Report 2009, с. 195)
Индекс на бедност 2009 г.	15,2%	Индексът на бедност се състои от различни индикатори (продължителност на живот, равнище на грамотност, достъп до здравеопазване ...), 0 = най-ниска бедност, 100 = най-висока бедност (източник: Human Development Report, 2009, с. 180)
Степен на синдикализация 2007 г.	11,6%	Относителен дял на трудоспособното население, организирано в синдикати (източник: OECD)

*Слабо фирмено
преплитане*

икономическите действия, така че държавата се намесва в процесите на пазара само, за да запази способността му да функционира и примерно да предотврати картелни формирания. Изразеното антикартелно право цели да пресече сътрудничествата между фирми, като например ценови уговорки.

Обобщение за САЩ

*Значително
некоординирана
пазарна
икономика*

Значително некоординираната пазарна икономика на САЩ предлага на фирмите възможността да реагират гъвкаво на пазарните развития, но увеличава натиска за краткосрочно адаптиране към пазарните промени. Ето защо, американската система на трудовите отношения е по-слабо ефективна при разработването на скъпо струващи производствени стратегии, които в дългосрочен план изискват стабилна заетост. Вместо това, тя благоприятства зависещите от рисков капитал иновационни сектори, като например информационните технологии, както и големия сектор на услугите, който се основава на генералистичен образователен профил и по-ниско ниво на заплащане.

*Паралелно
съществуване
на частно
богатство и
обществена
бедност*

С икономическата си система САЩ като цяло постигат по-високи темпове на растеж от европейските страни: от 90-те години американската икономика нараства средно с 3%, докато тази на страните от ЕС с 2,2%. Това нарастване на благоденствието в САЩ, обаче, се разпределя все по-неравномерно. Докато през 50-те години заплатите на топ-мениджърите надвишават 25 пъти заплатата на заетите в същата фирма работници, днес това надвишение е средно 350 пъти [Reich, 2008, 144]. Заради хронично недостатъчно финансираните обществени бюджети, в САЩ властва паралелно съществуване на частно богатство и обществена бедност. Това, в сравнение с други страни, води до зле изградена обществена инфраструктура [Hinchmann, 2006, 352].

*Промяна на
курса след
избора на
Барак Обама?*

Изборът на Барак Обама през 2008 г. протича под мотото „Change“ (промяна). Много неща говорят за това, че действително ще се стигне до промяна в политиката [Vaut, 2007; 2008]. Във всеки случай е интересно, че един от идеолозите на Демократическата партия в САЩ, Уилям Галстън, публикува още през юни 2008 г. една радваща се на голям интерес статия със заглавие „How Big Government Got Its Groove Back“ (Как голямото правителство възвърна формата си). Неговата теза: идеологията за стройната държава, която регулира и се намесва малко, е отминала. Започва нова ера на „big government“ с повече регулация, повече координация и по-висок дял на държавните разходи [Galston, 2008].

6.2. Великобритания

От Кристиан Крел

Великобритания често се определя като пионер на капитализма. Тук индустриализацията, свободната търговия и либерализмът се развиват по-рано, отколкото в много други страни. Същевременно, тук особено рано излизат наяве тъмните страни на един необуздан капитализъм. Не случайно Фридрих Енгелс описва често нечовешките условия на живот и труд на наемните работници в средата на 19-ти век по примера на „Положението на работническата класа в Англия“.

Разбира се, от появата на това изследване в британския капитализъм се променят основни фактори. Също така, обаче, могат да се установят последователности. Британският икономически строй днес все още е особено либерален. Затова международното сравнително изследване на капитализма описва Великобритания като некоординирана, либерална пазарна икономика.

По-нататък се описват най-важните измерения на британския тип икономика.

Система на финансиране и структура на собствеността

В британския капитализъм моментното състояние на печалбата на една фирма е решаващо за фирменото финансиране. За инвестиции британските фирми се нуждаят от „нетърпеливите“ пари на фондовите и финансовите пазари. Съответно високата рентабилност е важно условие за достъпа до капитал. С това Великобритания се отличава например от типичната от дълго време за Германия икономическа система, в която хаус-банките работят дългосрочно с една фирма и така често имат точна представа за нея, нейните стратегии и структури. В Обединеното кралство инвеститорите и финансистите вземат решения на базата на публично достъпни критерии за оценка. При това на преден план стои рентабилността на фирмата.

Във Великобритания структурата на собствеността също се различава съществено от имуществените отношения в координираните пазарни икономики. Докато в последните участията във фирми и предприятия често са повлияни от инвеститори с дългосрочни и стратегически интереси, например от други фирми, банки или публичния сектор, във Великобритания това е напълно различно. Около 80% от собствениците в британските фирми са финансови инвеститори и частни вложители, чийто пръв интерес обикновено е възможно най-висока рентабилност на фирмите.

*Пионер на
капитализма...*

*...и на тъмните
му страни*

*Некоординирана,
либерална
пазарна
икономика*

*Финансиране
чрез финансовия
и фондовия
пазар*

*Структура на
собствеността:
висок дял на
финансови
инвеститори
и частни
вложители*

Въз основа на широкообхватното пазарно финансиране и структурата на финансовите пазари така наречените вражески фирмени придобивания – също и с цел бързо реализиране на печалба – се извършват по-лесно, отколкото в координираните пазарни икономики.

Ориентация към постижимото в кратък срок

Заради силната ориентация към рентабилността – във връзка с ясно изразената йерархична вътрешна структура – на британските фирми, от една страна, се удават бързи реструктурирания в посока на нови и доходоносни пазари; по-нискодоходни отрасли бързо се редуцират. От друга страна, обаче, това води до един типичен за британската икономика „краткосрочизъм“ (short-termism), ориентация към постижимото в кратък срок.

Само привидно силни синдикати

Трудови отношения

Има периоди, през които британските синдикати изглеждат особено силни. Пример за това е така наречената „зима на недоволството“. През 1978/1979 г. национална стачка парализира целия обществен живот във Великобритания: отпадъците не се извозват, градският транспорт спира, а покойниците не могат да бъдат погребани. В действителност, обаче, интензивните стачни периоди често не са израз на силен синдикат. Силните и добре организирани синдикати обикновено са в състояние да наложат в преговори интересите на работниците, без да се налага да прибегват до стачки. Съответно „зимата на недоволството“ е по-скоро израз на недостатъчна способност за водене на преговори. В сравнение със синдикатите в международен мащаб, британските синдикати са слаби. Това се дължи на първо място на факта, че британският синдикален ландшафт е сравнително разпокъсан. През 90-те години съществуват все още над 300 синдиката. Те не са организирани по браншове, а по професионални групи, така че в една фирма често са представени множество синдикати. Втора причина за слабостта на британските синдикати е, че фирмите не са задължени да интегрират работнически съвети или други форми на представителство на работниците. Форма на участие във вземането на решения, каквато например съществува в германската въгледобивна и металургична промишленост, във Великобритания е в голяма степен непозната. Трето, в крайна сметка, правата на синдикатите във Великобритания систематично са орязвани от консервативното правителство на Тачър (1979-1990 г.). Съответно степента на синдикализация днес е сравнително ниска. Във Великобритания делът на работоспособното

Силно разпокъсване на синдикатите

Няма задължително представителство на работниците

население, което е организирано в синдикати, е близо 30%. При това общественият сектор е значително по-добре организиран от частният.

Подобно на работниците, работодателите също са сравнително зле организирани. Почти няма способни да се налагат асоциации, а значението на работодателските съюзи намалява.

Въз основа на тези структури за трудовите възнаграждения, обикновено се преговаря на ниво предприятие или те са резултат от процеси на индивидуално договаряне между работодатели и работници. Все пак, във връзка с това от 1999 г. под формата на национална минимална работна заплата съществува долна граница на заплащане, под която не може да се слиза.

Във Великобритания отношенията между фирмите и отделните работници се определят далеч по-силно от пазарни сили, отколкото в координираните пазарни икономики. Работниците се задържат сравнително кратко във фирмите и затова обикновено изпитват слаба привързаност към фирмата. Уволненията се случват сравнително лесно, тъй като слабите синдикати не могат да ги предотвратят ефективно и защитата при уволнение е слаба. Същевременно, обаче, квалифицираните работници на гъвкавите пазари на труда могат много по-лесно да си намерят нова работа.

Британските фирми като цяло са по-силно йерархизирани от фирмите в координираните пазарни икономики. Наред с доминирането на CEO (Chief Executive Officer = главен изпълнителен директор), това се изразява също в организацията на труда. Така работата в екип на високо квалифицирани работници, каквато често може да се срещне например в Германия, във Великобритания е по-скоро рядкост. Тук е типично едно конвенционално и строго спазвано разделение на труда [Wood, 2001, 250].

Система за начално и продължаващо образование

На гъвкавите пазари на труда във Великобритания специфичните за професията квалификации са по-скоро слабо изразени. От гледна точка на работодателите, причините за това са лесно разбираеми:

На първо място, въз основа на сравнително краткия среден престой на работниците и служителите, във фирмите съществува опасност инвестицията в отделно лице да не се изплати или евентуално дори да бъде в полза на конкурентна фирма. Второ, въз основа на определено гъвкавите

*Като цяло
ниска степен на
синдикализация*

*Преговори
за заплащане
на ниво
предприятие
при долна
граница на
заплащане
(минимална
работна
заплата)*

*Слаба защита
при уволнение*

*Силна
йерархизация
в рамките
на фирмите*

*Даване на
обща знания*

пазари на труда, в рамките на кратко време квалифицирани работници могат да бъдат назначени, а в случай на нужда също така бързо уволнени. Но и от страна на работниците почти няма стимули за придобиване на специфични за фирмата квалификации, тъй като сравнително кратката принадлежност към фирмата прави концентрирането върху общи умения, които са използвани също в други фирми и браншове, да изглежда по-смислено.

Резултатът от тази често слабо изразена професионална квалификация е логичен: производителността в британските фирми, в сравнение например с немските фирми, е сравнително ниска и либералните пазарни икономики клонят като цяло към фокусиране върху лесни за преработка продукти и стандартизирани производствени методи.

Отношения между фирмите

Отношенията между фирмите се основават на пазарни отношения и на влезли в сила, формални правни такива. Фирмите са много слабо преплетени помежду си. Технологичният трансфер се осъществява главно чрез обмен на научно или технически високо квалифициран персонал. Преминаването на учени и инженери от изследователски институти в свободната икономика и обратно също се среща по-често тук, отколкото в класическите координирани пазарни икономики. За сметка на това, изследователските общности между фирми или по-дългосрочно замислени кооперационни мрежи са по-редки.

Оценка и обобщение

Британският тип капитализъм показва по-голяма близост до икономическата система на САЩ, отколкото до континентално-европейските икономики. Съответно предимствата на британския капитализъм са относително високо равнище на заетост и ниско равнище на безработица. Недостатъците, както преди, са ниската производителност на британските фирми, в сравнение с американските или германските фирми, и тяхната ориентация към краткосрочни печалби. Освен това, в сегашния период на икономически спад се разкриват недостатъците на ясно изразения гъвкав пазар на труда: работниците могат да бъдат уволнявани лесно, броят на безработните нараства бързо.

При тази оценка, обаче, трябва да се има предвид, че тя никога не може да бъде окончателна. Политическата система на Великобритания с нейното просто мажоритарно избирателно право и с централистичната държавна структура позволява на отделни правителства да извършват много бързи и дълбоки структурни промени.

*Слабо
преплитане
на фирмите*

*Голяма
близост до
икономическата
система
на САЩ*

Великобритания

Брутен вътрешен продукт на глава от населението 2008 г.	29 200 евро	БВП на глава от населението по стандарт на покупателната способност (СПС); един СПС съответства на покупателната способност на едно евро средно за ЕС-27 (източник: Eurostat)
Среден икономически растеж 1990-2007 г.	2,4%	Среден годишен икономически растеж на глава от населението при постоянни цени (източник: Human Development Report, 2009, с. 195)
Държавен дълг 2008 г.	52,0%	Държавен дълг в % от БВП (източник: Montasbericht des BMF, Dezember, 2009, с. 99)
Текуща сметка 2008 г.	- 1,7%	Салдо на баланса на вноса и износа на стоки в % от БВП (източник: International Monetary Fund, 2009, с. 187)
Равнище на заетост 2008 г.	71,5% (65,8%)	Относителен дял на трудоспособните лица (жени) на възраст от 15-64 год. в общото население (източник: Eurostat)
Равнище на безработица 2008 г.	5,6%	Относителен дял на безработните в общото трудоспособно население (източник: Eurostat)
Неравенство в доходите/ Коефициент на Джини 2009 г.	36%	Индекс на неравно разпределение на доходите, колкото по-висока е стойността му, толкова по-голямо е неравенството (източник: Human Development Report, 2009, с. 195)
Разлика в доходите от труд между мъже и жени	67%	Процент на дохода, който жените получават спрямо мъжете (източник: Human Development Index, 2009, с. 195)
Индекс на бедност 2009 г.	14,6%	Индексът на бедност се състои от различни индикатори (продължителност на живот, равнище на грамотност, достъп до здравеопазване ...), 0 = най-ниска бедност, 100 = най-висока бедност) (източник: Human Development Report, 2009, с. 180)
Степен на синдикализация 2007 г.	28%	Относителен дял на трудоспособното население, организирано в синдикати (източник: OECD)

6.3. Германия

От Зимон Фаут

Германия е
координирана
пазарна
икономика

Германия се счита за типична координирана пазарна икономика [Meyer, 2005a, 280] и дълго време на нея се гледа като на модел на образцова комбинация от икономическа динамика, политическа стабилност и социална равнопоставеност [Egle, 2006]. С нарастващата безработица и стартиращата през 90-те години икономическа стагнация моделът Германия, обаче, губи харизмата си и се определя от британското списание „The Economist“ като болника на Европа. Икономическият подем от изминалите години изглежда опровергава тази оценка, но в Германия също предстои изпитателният тест на финансовата криза.

Финансиране
на фирмите
чрез банки

Система на финансиране

В Германия финансирането на фирмите чрез капиталовия пазар играе като цяло малка роля. Ето защо, фирменото ръководство се оценява не само от пазара, но също и от преплетените с фирмата банки и други фирми, както и от представители на работниците и държавни актьори. Това може да благоприятства личния обмен на информация и развитието на доверие. В основата си финансирането на фирмите става чрез банкови кредити. За да получи една фирма такива кредити, наред с финансовите ѝ данни, роля играят репутацията и мрежовите структури на фирмата. Информацията за репутацията и дейността на фирмите инвеститорите получават чрез гъста мрежа от контакти. Този достъп до „търпелив капитал“, който не е зависим от краткосрочна печалба, позволява на фирмите да инвестират в дългосрочни проекти и да поддържат добре обучен персонал дори и по време на икономическа криза. Това кореспондира с наблюдението, че мениджмънтът в Германия не трябва да реагира толкова чувствително на непосредствени печалби или на стойността на собствените акции. Данъчни разпоредби, закони и мрежи от широко фирмено преплитане по-скоро възпират опитите за вражески придобивания. Това преплитане на фирми и банки, обаче, се критикува като „банков картел“ [Bury, Schmidt, 1996], тъй като затруднява достъпа до капитал на новонавлизащи фирми на пазара и благоприятства вътрешните играчи. развитието през последните години, обаче, показва, че индустриалните отношения в Германия се разплитат, а международните дялови участия се увеличават, както ще бъде обяснено в следващия раздел.

Достъп
до „търпелив“
капитал

Екскурс: край на Германия АД?

На първо място, до голяма степен незабелязано от политическата дискусия, в Германия от 90-те години бавно се извършва промяна, която се определя като разпадане на така нареченото Германия АД. С израза „Германия АД“ се има предвид, че в Германия банките и индустрията традиционно са били тясно преплетени помежду си. Корените на тези връзки могат да се проследят назад в кайзерово време. Преплитането служи между другото за затваряне на германските фирми навън и стабилност навътре. Под натиска на глобализацията системата от хаус-банки и кръстосани дялови участия се оказва пречка, особено тогава, когато германските фирми искат да участват в глобалния капиталов пазар [Egle, 2006, 291].

Затова тези взаимни капиталови участия на банки и индустрия значително намаляват през последните години. Германските фирми се специализират и интернационализират.

Следвайки тенденцията, в Германия преплитането на фирми, особено между банки и индустрия, се разпада. Този процес показва в каква голяма степен глобализацията променя икономическата система на Германия.

Хронологичната схема на Института за обществени изследвания „Макс Планк“ доказва: там, където през 1966 г. все още съществува гъста мрежа, плетеницата от капиталови връзки се разрежда значително.

С това германските фирми стават много по-отворени за международния капиталов пазар. Така Германия се отдръпва една идея от модела на координирания капитализъм в посока на некоординиран модел. Придобиването на германската традиционна фирма *Mannesmann* от британския телекомуникационния концерн *vodafone* през 2001 г. по-рано би било немислимо и представлява своеобразен пробив. Днес мажоритарните дялове на осем от тридесетте DAX¹¹ фирми са в международни ръце – в края на 2000 г. тези фирми са само три. През същия период притокът на преки чуждестранни инвестиции се утроява – същевременно се увеличават немските дялови участия на международните пазари.

11 DAX - германски борсов индекс (бел. прев.)

Разпада ли се преплитането между банки и индустрия?

Тенденция към некоординиран модел

Капиталови преплитания в Германия 1996

Капиталови преплитания в Германия 2006

© 2008 Lothar Krempel, Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung,

www.mpifg.de/people/lk, Daten Monopolkommission <http://www.monopolkommission.de>

Капиталовото разплитане се благоприятства от отмяната на данъка върху печалбите от прехвърляне на дялове от 53%, който по-рано прави продажбата на фирмени дялови участия неатрактивно и допринася за заостряване на преплитанията между индустрия и банки.

Тенденцията към интернационализиране и увеличени преки чуждестранни инвестиции се задържа. В момента, обаче, започва дебат дали тази отвореност за „sovereign wealth funds“ (държавни инвестиционни фондове) и „private equity funds“ (частни инвестиционни фондове) трябва да бъде ограничена.

Равносметката от разпадането на Германия АД е разнопосочна. От една страна, отварянето за международен капитал с инвестиции и ноу-хау допринася за това, че много немски фирми остават конкурентоспособни и успяват да разширят позициите си на световните пазари. За разлика от всички други европейски страни, разходите за единица труд се намаляват значително. Така в рамките на едно десетилетие износът се увеличава с 50% - т.е. далеч повече, отколкото в съседните страни (източник: Economist Intelligence Unit, 2006). От друга страна, натискът за печалба и краткосрочната ориентация нарастват, което между другото намира израз в несигурни трудови отношения.

Рисковете от увеличилите се придобивания на немски фирми от страна на частни инвестиционни дружества и хедж-фондове се дискутират широко, преди всичко в контекста на сравнението с рояци скакалци. Изказаната критика гласи, че тези дружества се интересуват единствено от краткосрочен успех.

Германският съвет от икономически експерти пише за това в годишната си експертна оценка за 2005 г.: „На преден план в дебата в Германия бяха рисковете за фирмите. Имаше опасения, че краткосрочно ориентирани финансови инвеститори придобиваха дялове във фирми, раздробяваха дейността им и използваша резервите, за да препродадат след това дяловото участие и да оставят след себе си фирмите отслабени.“ Като реакция на това развитие, през 2008 г. влиза в сила Законът за ограничаване на риска. Той задължава инвеститорите да огласяват произхода на финансовите си средства и целите си [Sachverständigenrat, 2005, 35].

Трудови отношения

В сравнение със синдикатите в международен мащаб, в Германия синдикатите имат умерена степен на синдикализация от 23% (към 2003 г., вж. с. 109).

Предимства и недостатъци на притока на международен капитал

Автономия на колективното трудово договаряне

*Преговорите
за колективни
трудови
договори –
специфични
за сектора*

Заради автономията на колективното трудово договаряне, обаче, те имат висока степен на влияние върху формирането на заплатите и условията на труд [Egle, 2006, 290]. Синдикатите и работодателските съюзи са организирани според спецификата на сектора, например за металургичната индустрия, от една страна, IG Metall, а от друга – Gesamtmetall. Това означава, че координирането на преговорите за колективни трудови договори се извършва в границите на тези сектори и гарантира, че работниците в същата индустрия могат да очакват същата работна заплата. С тези хомогенни заплати между фирмите няма конкуренция за привличане на добре образовани специалисти чрез по-добро заплащане на труда [Hassel, 2006, 14].

*Участие във
вземането
на решения*

В сравнение с останалите страни, в Германия участието във вземането на решения в предприятието по въпроси за организацията на труда и при решения относно персонала е силно развито. Законът за организацията на отношенията в предприятията урежда размера, пълномощията и освобождаването на работническите съвети. Капиталовите дружества подлежат на законово установено участие във вземането на решения, ако в тях са заети повече от 500 работници. Това означава, че работниците в едно предприятие могат да изпратят представители в надзорния съвет.

Образователна система

Комплексните производствени системи на много немски фирми често предполагат добре образована работна ръка. За целта се е утвърдила дуалната образователна система със своята силна близост до практиката и същевременно професионална дълбочина [Egle, 2006, 287]. Тя е „основна институция на германския капитализъм“ [Hassel, 2006, 13]. Стажантите печелят сравнително малко, затова пък обикновено се осигурява квалифицирано включване на младежите в пазара на труда, което дава на Германия едно от най-ниските равнища на младежка безработица (като относителен дял от равнището на безработица сред възрастните) от всички страни на ОИСР [Hassel, 2006, 15].

Сравнително високата професионална квалификация дава на работниците по-големи възможности за водене на преговори, отколкото в другите страни, в които съществуват по-скоро генералистични системи, което прави работниците лесно заменими. Заради това ориентирано към качеството производство се получава специфична зависимост от квалифицирани специалисти. За да се защитят от все по-нарастващите искания на работниците и за да попречат на привличането на добре образовани сътрудници от страна на други фирми, немски фирми са се организирани в система на индустриални

*Значението
на дуалната
образователна
система*

отношения чрез координирани преговори за колективни трудови договори между работодатели и синдикати в отделните сектори на индустрията. По този начин се стига до изравняване на заплатите за сравними умения в целия индустриален сектор. Това затруднява привличането на работници със специфична за индустрията квалификация от страна на други фирми.

Дуалната система, обаче, е застрашена поради три причини. Първо, тя е зависима от конюнктурата. В периоди на подем фирмите назначават охотно стажанти като изгодна и гъвкава работна ръка. По време на стагнация се стига до недостиг на места за обучение. Ако този недостиг се запази за по-дълго време, се получава ефект на самозасилване, защото онези, които не са получили място за обучение, биват повлечени като вълна и през следващата година конкуренцията за местата за обучение се засилва. Второ, предприятията се отдръпват от отговорността си да обучават. И трето, „периодът на полуразпад“ на знанията и наученото става все по-кратък. Почти няма обучение, което остава за цял живот. Отговор на предизвикателствата на един все по-бързо променящ се трудов свят все още не е намерен в Германия, с недостатъчно развитото ѝ предлагане на възможности за продължаващо обучение.

Отношения между фирмите

Мениджмънтът на големи немски фирми рядко има възможността да взема едностранно важни решения. Вместо това, той трябва да си осигури одобрението на надзорни съвети и мрежи, в които наред с банки са представени и други фирми, работници и държавни актьори. Следователно, решенията на фирмите се определят по-малко от интересите към краткосрочна печалба на акционерите, отколкото от интересите на множество обществени заинтересовани лица.

Ролята на държавата в политическата икономия на Германия след Втората световна война може да се опише най-добре с тази на една даваща възможности и способности държава. Възможностите ѝ за директна намеса в икономическите процеси са ограничени от федерални структури и от броя независими институции, като Федералната банка и Федералната картелна служба, но все пак държавата развива способността да насърчи обществени групи и квази обществени корпоративни актьори в процеса на самоорганизация и да им осигури необходимите, отчасти конституционни средства, за да регулират и управляват сами части на политическата икономия, които на други места се регулират от държавата или са оставени в ръцете на пазара. Европейската централна банка (ЕЦБ) и нейната моне-

Заплаха за образователната система

Различни интереси участват при вземането на решения във фирменото ръководство

тарна независимост, както и европейските комисари по конкуренцията, следват политикономическите принципи, които важат и за Германия, и от тази гледна точка не представляват никаква значителна новост. Освен това, държавата отделя една значителна част от brutния национален продукт за системи за социална сигурност и следва повелята на конституцията за „равностойни условия на живот“ във всички федерални провинции като развива система на регионално преразпределение [Streeck, 1995].

Оценка

Икономическата система на Германия е среден път между англосаксонската пазарна икономика и скандинавската държава на благоденствието [Schmidt, 2000].

В Германия съществуват по-скоро отношения на дългосрочна заетост: работниците са заети повече от десет години при същия работодател, докато във Великобритания това са осем години, а в САЩ седем [Streeck, 1995]. Кооперативните трудови отношения и високото ниво на квалификация на работниците водят до увеличения на производителността, които позволяват да се плаща добре на специалистите и да се съкратят работните времена [Hassel, 2006].

Затова разликата в заплатите в Германия е сравнително малка и тук, за разлика от други страни, специалистите принадлежат изцяло към средната класа. В Германия същата е широко развита: 66% от германците се причисляват към средната класа, в сравнение с 26% от британците и 44% от американците [Rössel, 2005].

Поради икономическата криза от 90-те години, обаче, германският модел също попада под ударите на критиката. Особено по време на парламентарните избори през 2005 г., от консерваторите се води дебат за опашкарството. Според него, Германия уж вече не била конкурентоспособна в международен мащаб. Напук на всички прогнози, обаче, Германия редовно успява да докаже високата си конкурентоспособност като световен първенец по износ. Това, между другото, се дължи на високото качество на комплексни индустриални стоки, преди всичко от автомобилната индустрия и машиностроенето. Делът на заетите в индустрията в Германия е постоянно около 10% над този в останалите страни от ОИСР [Egle, 2006, 292].

Германия

Брутен вътрешен продукт на глава от населението 2008 г.	29 100 евро	БВП на глава от населението по стандарт на покупателната способност (СПС); един СПС съответства на покупателната способност на едно евро средно за ЕС-27 (източник: Eurostat)
Среден икономически растеж 1990-2007 г.	1,4%	Среден годишен икономически растеж на глава от населението при постоянни цени (източник: Human Development Report, 2009, с. 195)
Държавен дълг 2008 г.	65,9%	Държавен дълг в % от БВП (източник: Montasbericht des BMF, Dezember, 2009, с. 99)
Текуща сметка 2008 г.	6,4%	Салдо на баланса на вноса и износа на стоки в % от БВП (източник: International Monetary Fund, 2009, с. 187)
Равнище на заетост 2008 г.	70,7% (65,4%)	Относителен дял на трудоспособните лица (жени) на възраст от 15-64 год. в общото население (източник: Eurostat)
Равнище на безработица 2008 г.	7,3%	Относителен дял на безработните в общото трудоспособно население (източник: Eurostat)
Неравенство в доходите/ Коефициент на Джини 2009 г.	28,3%	Индекс на неравно разпределение на доходите, колкото по-висока е стойността му, толкова по-голямо е неравенството (източник: Human Development Report, 2009, с. 195)
Разлика в доходите от труд между мъже и жени	59%	Процент на дохода, който жените получават спрямо мъжете (източник: Human Development Index, 2009, с. 195)
Индекс на бедност 2009 г.	10,1%	Индексът на бедност се състои от различни индикатори (продължителност на живот, равнище на грамотност, достъп до здравеопазване ...), 0 = най-ниска бедност, 100 = най-висока бедност (източник: Human Development Report, 2009, с. 180)
Степен на синдикализация 2007 г.	19,9%	Относителен дял на трудоспособното население, организирано в синдикати (източник: OECD)

6.4. Япония

От Вернер Паша

Япония се счита за типичен случай на координирана пазарна икономика. В спектъра на координираните пазарни икономики Хол и Соскис [Hall, Soskice, 2001, 34] причисляват страната към случая на (индустриалната) групова ориентация. Това означава, че координацията на икономическите дейности се извършва чрез надотраслови икономически смесени концерни, в Япония чрез така наречените *кейрецу*.

Япония: дълго време модел за икономическо благоденствие и социална равнопоставеност

Подобно на Германия, в следвоенните времена Япония се счита за пример по отношение на едновременното постигане на икономическо благоденствие и социална равнопоставеност [Kevenhöster, Pascha, Shire, 2003].

По-късно, с икономическата криза в началото на 90-те години, тази слава, обаче, избледнява. Причина за икономическата криза е краят на „бъбъл-икономиката“ (от англ. bubble - балон), т.е. спукването на спекулативен балон. Първоначално, още колебливо, все повече се извършват пазарно-либерални реформи, особено през годините на правителството начело с премиера Коизуми (2001-2006 г.).

Система на финансиране

Финансиране на фирмите чрез банки

Японската система на финансиране в следвоенните времена е ориентирана към банките. Десетилетия наред съществен инструмент за финансиране на фирмите са банковите кредити.

Самите банки, заради липсата на капитал в ранните следвоенни времена, са зависими в голяма степен от кредити на централната банка. Така чрез централната банка държавата придобива голямо значение непряко за банките и пряко за всички фирми.

Като цяло, от системата печелят големите фирми. Държавата им дава възможност за изгодни лихвени условия при изпълнение на стратегически предписания. Резултатът, от който печели и персоналът във фирмите, са висок дял на инвестициите и силен растеж [Aoki, Saxonhouse, 2000].

От 70-те години се стига до промени. В хода на икономическата интернационализация и либерализация фирмите и банките успяват да се освободят от тясната обвързаност с държавата. Възможност за финансиране

чрез капиталовия пазар се дава най-вече на големите фирми. Нежелана последица от тази промяна при това е споменатата вече по-горе бъл-икономика в края на 80-те години [Амух, 2004]. През 1997 г. е приет пакет от мерки с наименованието „Big Bang“. Той цели чрез откритост и прозрачност да увеличи атрактивността на финансовия център Япония. Едва от 2003 г., обаче, в банковата система успяват да бъдат премахнати късните последици от спукването на балона.

Трудови отношения

Още от предвоенни времена в Япония има наченки на ориентирана към дългосрочни отношения на заетост трудова система, която постига пълен разцвет в следвоенните времена [Demes, 1998]. Редовни увеличения на заплатите, изплащане на полугодишни бонуси в зависимост от развитието на бизнеса, атрактивни социални придобивки и добри възможности за професионално израстване целят да обвържат квалифицираните сътрудници към фирмата.

Тази система дава възможност на фирмите за гъвкаво използване на надеждни, дългосрочно заинтересовани и работещи за успеха на фирмата сътрудници. На първо място, обаче, от това печелят редовни работници от мъжки пол в големи фирми, като цяло само близо една трета от работещото население.

Тъмна страна при това остава силната зависимост на предпочетената работна ръка от фирмата. Професионалният опит е много силно свързан с една фирма. Почти неизбежно следствие са ниската мобилност между различни фирми, големият брой часове извънреден труд и слабо съобразените със семейството премествания.

Във всеки случай е положително, че различията в доходите в Япония остават обозрими, също и между топ-мениджърите и обикновените работници.

В следвоенните времена в Япония се утвърждават работнически синдикати. Макар и постоянно да се стига до конфликти, фирмените ръководства и работническите синдикати често гледат в еднаква посока. Представителство на интереси на работници в по-малки фирми или на нередовно заети, обаче, почти не се удава. Като цяло, въз основа на все по-различните отношения на заетост и интереси на работниците, ролята на синдикатите продължава да намалява.

*Отношения
на дългосрочна
заетост...*

*...с тъмни
страни*

*Работнически
синдикати*

Системата на отношения на дългосрочна заетост също е в отстъпление [Наак, 2006]. През кризисните 90-те години тя засяга преди всичко по-възрастни, високо платени сътрудници. Отношенията на нередовна трудова заетост, например работа на непълно работно време или временна заетост, придобиват голямо значение. Ето защо, въпреки икономически сравнително добрите години от 2003 г. средната работна заплата почти не се е увеличила.

Училищна и образователна система

От късния 19-ти век държавата осигурява основно училищно образование чрез държавни учреждения. Междувременно почти всички младежи посещават училище повече от задължителните девет учебни години. Дълго време целта на училищното образование е да насърчава старание, постоянство и социално интегриране и да дава най-съществени знания, вместо да стимулира креативност и изграждане на самостоятелна личност [Münch, Eswein, 1998]. Това прави абсолвентите най-годни за фирми, които искат сами да поемат по-нататъшното даване на свързани с предприятието знания.

Във фирмите обикновено се отработват различни дейности (ротация на длъжностите, обучение на работното място), при което придобитите способности са толкова специфични за фирмата, че смяната ѝ с друга е почти невъзможна. Друг отличителен белег на образователната система се състои в това да се „сортират“ младежите по отношение на работоспособността им в смисъла на посоченото горе. Въз основа на тази филтрираща функция, фирмите с добро заплащане могат лесно да идентифицират най-добрите кандидати, докато не толкова добре позиционираните абсолвенти трябва да се задоволят с по-нискокачествени места.

От известно време нараства тревогата, че позиция на върха на технико-организационния прогрес не е съвместима със старателни, но слабо креативни работници. Овен това, едностранният фокус върху млади новопопълнения не отговаря на реалностите на едно бързо застаряващо общество. Ето защо, днес училищата и университетите трябва да развиват също креативност и индивидуалност, както и да предлагат допълнително програми за по-възрастни хора. Освен това, фирмите се опитват да се освободят от традиционните форми на назначаване и от унаследените вътрешнофирмени квалификационни мероприятия. Назначаването на чуждестранни абсолвенти, приемането на квалифицирани жени в управлението и др., обаче, са все още големи предизвикателства.

Общо
държавно
образование...

...и специализи-
ране във
фирмите

Отношения между фирмите

Между фирмите в Япония съществуват разнообразни връзки; някои наблюдатели говорят за мрежова икономика [Lincoln, Gerlach, 2004]. Хоризонтално изградените смесени концерни като *Mitsubishi* или *Sumitomo* се състоят от фирми от различни браншове, които са преплетени помежду си чрез обмен на персонал, капитал и други механизми. В конкуренцията с други фирмени групи те са развили значителни конкурентни предимства, без да се загубят в традиционни браншови специализации.

Вертикално изградените фирмени групи представляват връзки по веригата на създаване на стойност. Докато фирмата-майка, по примера на *Toyota*, може да осигури качеството в крайния монтаж и отговаря за стратегическите въпроси, една първа група от доставчици поема централните компоненти на системата. Намиращите се отдолу нива, съставени най-често от по-малки доставчици, се грижат за отделни компоненти. Подобни пирамиди от доставчици постигат висока гъвкавост и много-странност, макар че точно при конюнктурни трудности долните нива трябва да поемат значителни натоварвания.

Други отношения между банките и фирмите се получават от ориентираната към кредити финансова система. В следвоенните времена банките упражняват надзорна функция като хаус-банки, което често ги прави по-важни от акционерите. Японската система на фирмено управление е повлияна, от една страна, вътрешно от йерархията на мениджърите, от друга страна, външно от банките [Dirks, Otto, 1998]. Ако една фирма изпадне в затруднено положение, от банките се очаква да подкрепят фирмата, за да предотвратят кризи в системата. Като ответна услуга, държавата поема гаранция за съществуването за най-слабите банкови институции. С личните връзки между банкери и предприемачи, отчасти и отговорни чиновници, дългосрочно замислените стратегии стават възможни. От друга страна, може да има също проблематични уговорки и да се стигне до корупция.

Междувременно системата попада под значителен натиск. Нарастващата зависимост от международния капиталов пазар принуждава фирмите да формират по-прозрачно своите отношения и фирменото управление. С това възниква опасност японските фирми, подобно на много западни фирми, да се наложи да действат краткосрочно и силните страни на изпълненото дълго време с доверие сътрудничество да изчезнат.

*Оптимизиране на
промишленото
производство...*

*...но социални
и политически
проблеми*

*Бъдеще на
японския
модел?*

Оценка

В следвоенните времена групово ориентираният, координиран капитализъм на Япония е най-подходящ за оптимално разгръщане на силните страни на японския промишлен сектор. На страната по-точно се удава постепенно да подобри стандартизирани до голяма степен промишлени продукти и да им намери място на световния пазар в големи количества, добро качество и при постоянни увеличения на производителността. Банковото финансиране и контрол дават възможност за дългосрочно замислени стратегии. Силни фирмени групи организират необходимите за стратегиите ресурси. Старателни работници реализират стратегиите. Образователната система предоставя такава работна ръка в големи количества.

Този механизъм създава някои социални и политически проблеми, например разлики между големи и малки фирми, недостатъчни възможности за лично развитие и известна корупционна уязвимост, но като цяло повечето граждани печелят от подема на цялата икономика.

В хода на интернационализацията и на технико-организационния прогрес, обаче, системата междувременно достига своите граници. При това социалната равнопоставеност се реализира в недостатъчна степен и поставя правителството под значителен натиск – важна причина за нестабилните правителствени отношения след оттеглянето на пазарния реформатор Коизуми.

Междувременно се поставя въпросът доколко икономическата система на Япония се движи все повече в посока на некоординиран англо-американски модел [Dore, 2000; Pascha, 2004; Streeck, Yamamura, 2003]. Във всеки случай изглежда, че Япония няма да завие по пътя на некоординирания капитализъм. Най-силният сигнал за това е развитието във фирменото управление. Особено типичната за некоординирания модел едновременно ориентация към капиталовия пазар, съобразена с пазара персонална политика и огласяване на управляващите структури досега почти не са разпространени; в различните фирми доминират много повече междинни форми, например интегрирането на по-отворена персонална политика в един иначе по-скоро традиционен модел от следвоенните времена [Aoki, Jackson, Miyajima, 2007].

Нова и логична обща система все още не е открита.

Япония

Брутен вътрешен продукт на глава от населението 2008 г.	27 800 евро	БВП на глава от населението по стандарт на покупателната способност (СПС); един СПС съответства на покупателната способност на едно евро средно за ЕС-27 (източник: Eurostat)
Среден икономически растеж 1990-2007 г.	1,0%	Среден годишен икономически растеж на глава от населението при постоянни цени (източник: Human Development Report, 2009, с. 195)
Държавен дълг 2008 г.	173,1%	Държавен дълг в % от БВП (източник: Monatsbericht des BMF, Dezember, 2009, с. 99)
Текуща сметка 2008 г.	3,2%	Салдо на баланса на вноса и износа на стоки в % от БВП (източник: International Monetary Fund, 2009, с. 187)
Равнище на заетост 2008 г.	70,7% (59,7%)	Относителен дял на трудоспособните лица (жени) на възраст от 15-64 год. в общото население (източник: Eurostat)
Равнище на безработица 2008 г.	4,0%	Относителен дял на безработните в общото трудоспособно население (източник: Eurostat)
Неравенство в доходите/ Коефициент на Джини 2009 г.	24,9%	Индекс на неравно разпределение на доходите, колкото по-висока е стойността му, толкова по-голямо е неравенството (източник: Human Development Report, 2009, с. 195)
Разлика в доходите от труд между мъже и жени	45%	Процент на дохода, който жените получават спрямо мъжете (източник: Human Development Index 2009, стр. 195)
Индекс на бедност 2009 г.	11,6%	Индексът на бедност се състои от различни индикатори (продължителност на живот, равнище на грамотност, достъп до здравеопазване ...), 0 = най-ниска бедност, 100 = най-висока бедност (източник: Human Development Report, 2009, с. 180)
Степен на синдикализация 2007 г.	18,3%	Относителен дял на трудоспособното население, организирано в синдикати (източник: OECD)

6.5. Швеция

От Ерик Гургсдиес

Пълна
заетост
със „солидарна
политика на
работните
заплати“

Моделът Рен-Майднер

Шведската икономическа политика се основава на така наречения модел Рен-Майднер. Наименованието му идва от двамата синдикални икономисти Гьоста Рен и Рудолф Майднер. През 1951 г. двамата развиват общоикономически модел, който трябва да съвмести пълната заетост с една „солидарна политика на работните заплати“, без да предизвика инфлационни процеси.

Основната представа е, че трайната пълна заетост не може да бъде постигната чрез последователно високо общоикономическо търсене, било то създадено от благоприятно развитие на световната икономика или от национални конюнктурни програми. Тъй като отделните отрасли на икономиката винаги нарастват с различна скорост, едно трайно високо общоикономическо търсене бързо води до възникването на тесни сектори. За да могат въпреки това да продължат растежа си, тесните сектори се опитват да привлекат работна ръка от други браншове. При пълна заетост това може да стане само с предлагане на по-високи заплати и е свързано с последващи увеличения на цените в тези сектори. Тогава това води – за компенсиране на загубата на покупателна способност – до увеличения на заплатите в останалите браншове, в резултат на което се стига до общи увеличения на цените, а с това и до инфлационни развития в общата икономика.

Солидарна политика на работните заплати

Ситуацията е усложнена и от това, че от края на Втората световна война Конфедерацията на шведските профсъюзи преследва т.нар. „солидарна политика на работните заплати“. Тя има две основни цели. От една страна, има претенцията да наложи принципа на „равна заплата за равна работа“, при което се ориентира по развитието на средната трудова производителност. От друга страна, разликата в заплатите между различните видове работа трябва общо да бъде намалена. Условие за постигане на тези цели е предимството на централните преговори за заплати пред по-долните нива.

За да се предотврати повторната загуба на резултатите от една „солидарна политика на работните заплати“ вследствие на инфлацията, моделът Рен-Майднер препоръчва строга обществена финансова политика, която овладява общоикономическото търсене чрез бюджетни излишъци.

Предимства и
недостатъци
на модела
Рен-Майднер

Такава икономическо-политическа концепция тласка нископроизводителните фирми към двойна отбрана: от една страна, въз основа на лошата им разходна и ценова структура, при умерено търсене те са изправени пред проблеми с продажбите. А от друга страна, „солидарната политика на работните заплати“ изостря и без това вече проблематичното положение с разходите, а с това и с конкуренцията, като налага във всички браншове и фирми искания за заплати в съответствие с развитието на средната трудова производителност.

Обратно на това, високопроизводителните фирми се облагодетелстват по два начина: от една страна, въз основа на доброто си положение с разходите, а с това и с по-благоприятно ценообразуване, те са изправени пред достатъчно търсене. От друга страна, ориентираното към средната производителност сключване на колективни трудови договори нарочно не изчерпва високопроизводителната си свобода на разпределение. По този начин, тези фирми получават и приток на капитал за създаването на нови високопроизводителни работни места.

Губеци от комбинацията от рестриктивна обществена фискална политика и „солидарна политика на работните заплати“ са нископроизводителните фирми, както и заетите там работници. Възникващата в резултат на това безработица не се възприема дефанзивно, като обществен проблем, а офанзивно, като обществено предизвикателство. В последствие съответно се разработва постоянно развивана и подобрявана „селективна политика на пазара на труда“. Чрез широкообхватни образователни дейности и оказване на помощ при преместване се цели изгубили работата си лица, както и такива, търсещи работа за първи път или след прекъсване, да се квалифицират за производителни, а това ще рече и за добре платени работни места.

Следователно, в модела Рен-Майднер рестриктивната политика, „солидарната политика на работните заплати“ и „селективната политика на пазара на труда“ действат в посока на непрекъснато обновяване и структурно адаптиране на шведската икономика. Този модел служи от 60-те години повече или по-малко като водещ принцип на шведската икономическа политика. Като цяло, за шведския икономически модел има „концептуална кохерентност [цялостност] и политическо одобрение, каквото не е постигнато дори и в малка степен в нито една от сравняваните страни“ [Scharpf, 1987, 119] – извод, който Фриц Шарпф прави през 1987 г. по повод на сравнение на социалдемократически икономически политики в Германия, Великобритания,

Натиск върху нископроизводителни фирми

Облагодетелстване на високопроизводителни фирми

Безработицата се разбира офанзивно, като обществено предизвикателство

Силно одобрение на шведския модел

Австрия и Швеция. Тази оценка може да се поддържа и днес. При тесния си вътрешен пазар от по-малко от десет милиона жители със силно конкурентната си икономика Швеция успява въпреки всички проблеми на глобализацията не само да се задържи на световния пазар, но и да засили обмена на стоки, а напоследък все повече и на услуги: междувременно половината от brutният национален продукт се изнася.

Система на финансиране и структура на собствеността

Финансирането на фирмите в Швеция се състои от различни елементи. На първо място, то се основава на силно развита система от хаус-банки. Освен това съществуват елементи на финансиране чрез фондовия пазар. Тук, обаче, трябва да се има предвид особеността, че фирмите в Швеция в много случаи разполагат с взаимна собственост на акции. Ето защо, като цяло за финансирането на фирмите в Швеция е характерна една по-дългосрочно заложена перспектива. Шведската система на финансиране наподобява системата на финансиране, която дълго време характеризира Германия с понятието „рейнски капитализъм“.

Образователна система

В Швеция рано става ясно, че в глобализираната световна икономика образованието е най-важната „суровина“ за една високо конкурентна икономика. Шведското професионално обучение се провежда в горната гимназиална степен. То се посещава доброволно от почти всички ученици. Наред с академичните пътища има 14 национални програми, които предлагат специфични професионални обучения.

Основен принцип на шведската образователна политика е бил и е да се избягват, доколкото е възможно, задънените улици в образованието. Ето защо, специфичните професионални обучения съдържат толкова много общообразователни предмети, че завършването на професионалното обучение същевременно е свързано с общото право на следване. През 2006 г. сравнимата квота на положилите матура например възлиза на 94,6%.

Характерни, освен това, са разнообразните възможности за повторно обучение по време на целия професионален живот. Защото, както стана ясно, целта на шведската икономическа политика и политиката на заетост не е защитата на определено съществуващо работно място. Много повече тя цели да подготви хората в условията на международна конкуренция да заемат производителните, а с това и най-конкурентоспособните работни

*Независимост
от капиталовия
пазар*

*Избягване на
задънени улици в
образованието*

места. Затова за цялото население в системата на обучение се съчетават общото и специалното образователно съдържание.

Трудови отношения

Когато става ясно, че социалдемократите скоро няма да могат да бъдат изместени от правителствените постове, работодателите приемат синдикатите като пълноценни партньори в преговорите в така нареченото Салтсъбаденско споразумение от 1938 г.

Целта на споразумението е да държи по възможност държавата настрана от регулациите на пазара на труда. Впоследствие това се удава в продължение на близо 30 години. Пазарът на труда е умиротворен, развитието на работните заплати се управлява централно чрез колективни трудови договори. Почти няма законодателство за пазара на труда.

От началото на 70-те години до 1998 г. периодът на сътрудничество е последван от период на конфронтация. Централната система за договаряне на работните заплати се разпада все повече и повече. Най-вече наложените от влизането в ЕС изисквания за стабилност, обаче, карат у партньорите в колективното трудово договаряне да узрее разбирането, че системата за колективно трудово договаряне трябва да бъде поставена на нова основа. Подтикнати от социалдемократичното правителство, през 1998 г. най-значимите индустриални синдикати и работодатели сключват така наречения индустриален колективен трудов договор.

Индустриалният колективен трудов договор се основава на следните основни стълбове: първо, на система от правила, която се стреми да минимизира пораздащите конфликти периоди без договори. Поради тази причина, още преди изтичането на стария договор трябва да се започне с преговорите за новия. Второ, той залага на публично назначени, безпристрастни арбитри, които трябва да повлияят върху преговорите в посока на „нормирани от ЕС“ договори. Трето, съживена е представата за водещата по отношение на работните заплати функция на експортно ориентирания конкурентен сектор. Съществени елементи на индустриалния колективен трудов договор се използват по-късно в общественния сектор.

В Швеция синдикатите имат изключително силна позиция и висока степен на организация, която понастоящем е над 70%. Почти естествено изглежда това, че участието на работниците във вземането на решения в предприяти-

*Синдикати и
работодатели
на равна нога*

*Избягване на
конфликти*

ето се организира също от синдикатите. Германският модел на дублиране от страна на самостоятелни работнически съвети не е познат в Швеция.

Участието във вземането на решения на фирмено ниво – също за разлика от Германия – не се институционализира законово. В Швеция много повече се върви по пътя на предоставянето на синдикатите на права за водене на преговори по всички видове въпроси, свързани на участието във вземането на решения. При конфликти, свързани с участието във вземането на решения, правото на стачка съществува и за срока на колективния трудов договор.

Отношения между фирмите

Не само синдикатите, но също и работодателските съюзи в Швеция имат висока степен на организация. Силни партньори от двете страни са една от най-съществените предпоставки за успеха на горепосочените споразумения между работодатели и синдикати. Характерно за Швеция, освен това, е силното взаимно капиталово преплитане между фирмите. Наред с пазарните отношения, много често приложение намират информационните фирмени мрежи, било то при предоставянето на собствен капитал, но също и с цел технологичен трансфер при фирмени сътрудничества.

Оценка

От разглежданите в тази книга страни Швеция се доближава най-много до идеалния тип координирана пазарна икономика. Шведската икономика се отличава с това, че работодатели и работници си сътрудничат интензивно при формирането на колективните трудови договори, двете страни на пазара на труда са обвързани с обществената задача за професионално обучение, финансирането на фирмите се състои от комбинация от система от хаус-банки, съществува взаимно притежание на акции и информационни фирмени мрежи при предоставянето на собствен капитал и тези информационни мрежи могат да бъдат използвани също при създаването на фирмени сътрудничества.

Швеция е забележителна, защото чрез координираната си икономическа система и силно развитата си държава на благоденствието съчетава висок икономически растеж, справедливо разпределение на благосъстоянието и ниска безработица. С това, в сравнение със САЩ, Великобритания, Германия и Япония, Швеция отговаря в най-голяма степен на претенциите на социалната демокрация.

*Фирмено
преплитане*

*Близост до
идеалния тип
координирана
пазарна
икономика*

Швеция

Брутен вътрешен продукт на глава от населението 2008 г.	30 100 евро	БВП на глава от населението по стандарт на покупателната способност (СПС); един СПС съответства на покупателната способност на едно евро средно за ЕС-27 (източник: Eurostat)
Среден икономически растеж 1990-2007 г.	2,3%	Среден годишен икономически растеж на глава от населението при постоянни цени (източник: Human Development Report, 2009, с. 195)
Държавен дълг 2008 г.	38,0%	Държавен дълг в % от БВП (източник: Montasbericht des BMF, Dezember, 2009, с. 99)
Текуща сметка 2008 г.	7,8%	Салдо на баланса на вноса и износа на стоки в % от БВП (източник: International Monetary Fund, 2009, с. 187)
Равнище на заетост 2008 г.	74,3% (71,8%)	Относителен дял на трудоспособните лица (жени) на възраст от 15-64 год. в общото население (източник: Eurostat)
Равнище на безработица 2008 г.	6,2%	Относителен дял на безработните в общото трудоспособно население (източник: Eurostat)
Неравенство в доходите/ Коефициент на Джини 2009 г.	25%	Индекс на неравно разпределение на доходите, колкото по-висока е стойността му, толкова по-голямо е неравенството (източник: Human Development Report, 2009, с. 195)
Разлика в доходите от труд между мъже и жени	67%	Процент на дохода, който жените получават спрямо мъжете (източник: Human Development Index, 2009, с. 195)
Индекс на бедност 2009 г.	6,0%	Индексът на бедност се състои от различни индикатори (продължителност на живот, равнище на грамотност, достъп до здравеопазване ...), 0 = най-ниска бедност, 100 = най-висока бедност (източник: Human Development Report, 2009, с. 180)
Степен на синдикализация 2007 г.	70,8%	Относителен дял на трудоспособното население, организирано в синдикати (източник: OECD)

7. КОНКРЕТНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ПОЛИТИКИ: ПРИМЕРИ ОТ ПРАКТИКАТА

На социалния психолог Кърт Люин се приписва фразата „Няма нищо по-практично от добрата теория“. За да обясним практическата значимост на описаните в предходните глави теории по въпросите на икономиката и социалната демокрация, в общия текст сме включили и връзки с практиката. В тази заключителна глава тези връзки се допълват от практически примери в няколко спорни политически области. Те трябва да обяснят как основните ценности на социалната демокрация се отразяват в икономическо-политическите проекти на ежедневната политика и как нейните икономическо-политически принципи намират приложение.

В тази поредица от хрестоматии няма книга с акцент върху политиката на пазара на труда, тъй като тази централна за социалната демокрация политическа област се разглежда във всички книги като междусекторна тема. Разбира се, в настоящата книга „Икономика и социална демокрация“ на политиката на пазара на труда се придава особено значение. Ще се опитаме да отговорим на това с два практически примера на тема „добра работа“ и „минимална работна заплата“.

Изборът ни обхваща статии от много различни автори, с различни гледни точки. Примерите не могат да дадат окончателни отговори на постоянно променящите се отношения, а се опитват да дадат идеи и да подтикнат към размисъл.

В тази глава практическите примери

- за екологичната индустриална политика показват как с държавна помощ могат да бъдат създадени водещи пазари, които насърчават иновациите, растежа и заетостта;
- за държавния бюджет показват при какви условия вземането на кредит от публичните бюджети за инвестиционна политика може да бъде разумно;
- за приватизация показват какви ползи може да донесе тя, как трябва да бъде политически формирана и в кои случаи би трябвало да бъде избягвана;
- за добра работа и участие във вземането на решения показват, че тези две сфери са свързани помежду си и са основни изисквания на социалната демокрация;
- за минималните работни заплати показват, че те са необходими, за да се ограничат несигурните отношения на заетост, и че това е уместно точно от гледна точка на равенството на половете.

7.1. Екологична индустриална политика: политика на растеж за устойчиво бъдеще¹²

От Петер Франц, Флориан Майер и Шефан Тидов

Екологията се превръща в основна движеща сила на икономиката през 21-ви век. Търсенето на енергия и суровини през последните години е нараснало неимоверно и ще продължава да расте. През идващите десетилетия броят на живеещите на Земята хора ще се увеличи от понастоящем близо шест на около девет милиарда души. За същия период броят на онези, които живеят в индустриални общества, ще се утрои и ще достигне около четири милиарда души. С това в огромна степен ще се увеличи и нуждата от индустриално произведени потребителски продукти. Според преценки, през следващите три години само в Бразилия, Русия, Индия и Китай платежоспособната и изпълнена с желание да потребява средна класа ще се удвои. Но суровините на нашата планета са също така ограничени, както и площта, която може да бъде застроена и стопанисвана. Въздухът и водата са скъпоценни ресурси. Енергията също не е в неизчерпаеми количества, във всеки случай не онази, която се добива от конвенционални енергоносители – а това днес още е преобладаващата част.

Накратко: икономическите и екологичните предизвикателства се преплитат все по-силно. Отминали са времената, когато околната среда и икономиката още можеха са се проектират като противоположности. Защото онова, което трябва да е екологично, става все повече икономически необходимо, и то не само от общоикономическа гледна точка, но също и от микроикономическа. Сър Никълъс Стърн, бившият главен икономист на Световната банка, оценява например икономическите разходи на една непрекъсната промяна в климата на до 20% от глобалния БВП.

Тази промяна в отношенията между икономиката и екологията има непосредствени последици за политиката. Малко по-остро може да се каже: екологичната политика се превръща все по-силно и в икономическа политика. Стратегията на индустриалната екологична политика отчита това развитие и заключава от това, че търсенето на енергия и ресурси се е превърнало в еко-политически и социален ключов въпрос – в национален, но също и в глобален мащаб.

¹² Допълнителна информация за тясната връзка между икономиката и екологията предлага публикувания за първи път през 2009 г. доклад за икономиката на околната среда, една съвместна публикация на Федералното министерство на околната среда и Федералната служба по околната среда: www.umweltwirtschaftsbericht.de

► Политиката на устойчив растеж се превръща в агенда за иновации, растеж и заетост

Екологичната индустриална политика обединява една икономическо-екологична модернизационна стратегия за повече устойчивост с една екологично-икономическа специализираща стратегия. Тя не дава идеологически отговор на предизвикателствата на нашето време, а проектира един прагматичен и целенасочен път.

Всъщност става въпрос за две неща: първо, за това, че ние преустройваме икономиката ни в духа на устойчивостта. Това е въпрос на производствени структури – т.е. става въпрос за енергийна и ресурсна ефективност. Към това спада не само по-ефективното използване, но също и преминаването към възобновяеми суровини. Днес от биомаса, вместо от петрол, може да се произвежда не само гориво, но също и пластмаса и модерни материали. И естествено става въпрос за това в енергийната политика така наречените възобновяеми енергийни източници, т.е. слънце, вятър, вода, земна топлина, да се използват по-добре и да се изразходва пълният им потенциал. В дългосрочен план тази политика е без алтернатива. Само така ще стане възможно освобождаването от структурната дилема на ограничените суровини и нарастващото търсене и премахването на зависимостта на растежа от потреблението на ресурси. Екологичната индустриална политика, обаче, цели да използва оптимално не само това преустройство, а второ, свързаните с това възможности за икономиката. Точно защото навсякъде по света енергията ще става по-скъпа, а суровините ще намаляват, в зелените технологии се крие огромен потенциал, те се превръщат практически във водещ пазар на бъдещето. Ефективните и екологичните технологии се превръщат в ключови технологии.

Фирмени консултанти оценяват, че още днес пазарите за екологични технологии имат обем от световния пазар в размер от около 1 000 милиарда евро. Според прогнозите до 2020 г., той ще се е увеличил повече от два пъти до над 2 000 милиарда евро. Днес Германия е световен износител номер едно при екологичните стоки и световен пазарен лидер в много области на технологиите. Това са много добри изходни условия, за да се печели и в бъдеще от зелените пазари, ако в технологично отношение страната успее да остане на върха. Опитът показва, че това, обаче, зависи до голяма степен от амбициозна екологична политика, която се превръща в движеща сила на модернизацията като поставя високи изисквания към производствените процеси и продуктите.

Следователно, екологичната индустриална политика цели да съчетае тези две измерения по-силно от досега. За целта е необходима държава, която формулира претенциозни цели и която създава правилните рамкови условия, държава, която като пионер показва пътищата, но – където е нужно – също така върви начело. Пазарът също реагира все повече на променените реалности, но все още и в много случаи прекалено бавно. Поне досега той не е предугадил в достатъчна степен както предизвикателствата, така и техните шансове. И ако вземем насериозно познанията на науката за климатичните промени, тогава ще имаме на разположение още само няколко години, за да вземем съдбоносни решения относно посоката. Във всеки случай, прекалено малко време, за да го пилеем с принципни дебати, които се отнасят за политиката на реда и остават без последици. Става въпрос за прагматична комбинация от различни политически инструменти и подходи и затова екологичната и иновационната политика да се обединят интелигентно в полето на напрежение на провала на пазара и държавата. За целта държавата трябва така да използва и съчетае разнообразните политически и икономически инструменти, че да се даде тласък на иновациите, екологично ефективните технологии да намерят приложение, да се дадат импулси за енергийно и ресурсно ефективно преустройство на икономиката и обществото и в същото време да се стимулират растежа и заетостта.

► Принципите на екологичната индустриална политика

Подходът за екологична индустриална политика се отличава с това, че обединява различни аспекти:

1. Инструментите от страна на предлагането и търсенето трябва да бъдат комбинирани умело. Често ориентираната към предлагането и ориентираната към търсенето политика се представят като непримирими противоположности. При това изследването на иновациите показва, че взаимодействието на добри рамкови условия на политиката на предлагане и активиращо търсене е най-доброто условие за това да се съдейства на иновативните технологии да направят пробив и да се въведат на пазара. Това, обаче, може да стане само, когато политиката се фокусира едновременно върху търсенето и предлагането.
2. Предвидимите рамкови условия са също толкова важни, както амбициозните цели. Фирмите трябва да знаят къде стоят. Затова политиката не трябва да действа произволно. В същото време, обаче, сигурността на планирането не трябва да води до това, че фирмите да почиват на успехите си от миналото или да избягват предизвикателствата на бъдещето. Конкуренцията не спи. Тъкмо надигащите се икономики в Азия напират на пазарите. Амбициозните

цели, които са обявени дългосрочно и предвидимо, са важен елемент от една политика, която уравнивява планируемостта и динамиката. Друг пример е подходът Top Runner, който се ориентира винаги към най-новите постижения на техниката. Така от фирмите се изисква само онова, което може да бъде направено и реализирано – това, обаче, трябва винаги да е в крачка с времето.

3. Цените трябва да казват истината, без да подкопават конкурентоспособността. Те са важни измерители на недостига, които не бива повече да скриват екологичната истина. Интернационализацията на външни разходи и функциониращите пазари са съществени елементи на екологичната индустриална политика. Както преди, определянето на цената на „истинските разходи“ в практиката не е лесно, например поради игнориране в условията на международна конкуренция или трудна калкулация на възникващите едва в бъдещето разходи.

4. Изследователската дейност трябва без ограничаване до определени технологии и в същото време целенасочено да насърчава прогреса и да поставя ориентири. Днес никой не знае кои технологични решения ще доминират утре. Ето защо, по принцип политиката не трябва да се ограничава до определени технологии и не бива да поставя всичко на една карта. Затова политиката на технологично укрепване (“technology forcing”) залага на амбициозни цели, но не предписва технологични стратегии за постигане на целите. От друга страна, има конкретни технологични линии, които пазарът не развива сам, но които обещават голям потенциал за решаване на проблеми. Държавната изследователска и технологична политика трябва да отчита и това, като същевременно залага на експериментални пилотни проекти и примерни проекти със символична харизма.

5. Хоризонталните подходи и секторните политики трябва да се допълват. Рамковите условия трябва да бъдат създадени така, че да насочват цялата икономика в посока на екологични иновации. Това не е само въпрос на екополитическа регулация, но също така на конкурентно, данъчно и икономическо-политическо формиране. За целта, освен това, има нужда от ефикасна, модерна и екологична инфраструктура, също както и от квалифицирани работници. Това хоризонтално измерение е важно. Но постоянно ще има области, в които структурната промяна трябва да бъде форсирана секторно. Тук става въпрос за това прецизно да се насърчават ключови технологии и индустрии – защото в противен случай закостенелите и унаследени пазарни структури няма да могат да бъдат разрушени, технологичните скокове на развитие няма да могат да бъдат създадени само чрез управление на рам-

ковите условия или в международната конкуренция роля ще играят също дългосрочни стратегически интереси.

Ориентираното към ресурсите преустройство на индустриалното общество се нуждае не само от иновативни предприемачи и държава в ролята на пионер. То се нуждае също от работници, които вършат добра работа и имат добра работа, също както и от активни потребители, които чрез своето търсене дават важни импулси за модернизация „отдолу“. В крайна сметка става въпрос за не по-малко от „нов курс“ между всички актьори за справяне с предизвикателствата на един променящ се свят и започване на екологично-икономическа стратегия за модернизация.

Арената на политиката и икономиката се е променила значително. Рамковите условия показват, че икономиката и екологията са свързани помежду си повече от всякога и че устойчивата локализация на Германия се нуждае от екологично и социално приемливо индустриално производство с природосъобразни продукти и услуги, добра квалификация и образование. Екологичната индустриална политика ще даде посоката за това.

7.2. Бюджетна политика:

какво дължим на Германия

От Михаел Даудерцед¹³

Държавният дълг възлиза на над 1,5 билиона евро. Обслужването му поглъща значителна част от данъците или изисква допълнително задлъжняване. Той, както се твърди, натоварва бъдещите поколения, които трябва да намалят тези дългове. Ето защо, в публичната дискусия има редица концепции, които трябва да сложат край на по-нататъшното увеличаване на държавния дълг („спирачка на дълговете“). Тези концепции се срещат с основната философия на европейския пакт за стабилност и растеж, който също така изхожда от това, че в дългосрочен план, т.е. извън конюнктурния цикъл, почти не трябва да се стига до ново задлъжняване. Наред с намаляването на дълговете, обаче, умната финансова политика би трябвало в смисъла на саниране и инвестиране да запази и опцията за активна конюнктурна политика, а не да я затрудни.

Политически и икономически трябва да се прави разлика между две измерения на държавния дълг: обусловеният от конюнктурата дефицит и дългос-

¹³ Този текст е съкратена и преработена в светлината на финансовата криза от 2008 г. версия на заглавието на WISO direkt „Какво дължим на Германия“ от август 2007 г.

рочното задължняване за финансиране на насърчаващи растежа инвестиции. За повечето икономисти в същността си, макар и не в обхвата си, двете измерения са безспорни.

► Растеж чрез дългове?

При конюнктурен спад държавните приходи намаляват, докато в същото време се увеличават разходите, особено за осигуряване срещу безработица. Дефицитът, който обикновено се получава от това, стабилизира иначе сриващото се търсене. Повечето модерни концепции за консолидиране, включително и европейският пакт за стабилност и растеж, считат тези автоматични стабилизатори за разумни. В Германия Законът за стабилност и растеж от 1967 г. предвижда подобна антициклична бюджетна политика, де факто, обаче, се провежда проциклична политика.¹⁴ При спад финансовата политика реагира на нарастващия дефицит с панически опити за пестене, които задълбочават и удължават рецесията. При подем пък не се прави консолидация, поради което се увеличава общото задължняване.

Активната конюнктурна политика би трябвало да определя държавните разходи така, че те да действат антициклично. В идеалния случай при рецесия разходите биха се увеличили, макар и дефицитът и дълговете да нарастват, за да компенсират по-слабото търсене на частния сектор. При това, от конюнктурна гледна точка, няма разлика дали става въпрос за държавни инвестиции или потребление, макар че при инвестициите ефектът на растеж е по-устойчив. При бум тези разходи трябва да бъдат намалени, за да се противодейства на нежелано прегряване и да се консолидира бюджетът.

В Германия Основният закон (чл. 115) определя рамката на конюнктурната политика. Взemanето на държавен кредит трябва да служи само за финансиране на инвестиции. С това той изразява съждението, че с тежестта на финансирането на разходите, чиито ползи се разпределят в течение на по-дълги периоди, не трябва да бъде обременявана една единствена бюджетна година. Казано в по-широк смисъл: това, което е в полза на бъдещите поколения, не трябва да бъде финансирано единствено за сметка на днешното население. С това върху държавния бюджет се пренася логиката на едно частно домакинство или на една фирма, които задължняват, за да финансират инвестиции, които ще донесат бъдещи приходи, респективно ще спестят разходи (например построяване или покупка на къща, която в бъдеще ще донесе приходи от наем или ще спести разходи за наем).

¹⁴ Според унищожителната оценка на Р. Солу [Solow, 2007] и Ч. Виплож [Wyplosz, 2007].

В случая на държавата тази логика е по-комплексна: какво увеличава бъдещите ѝ приходи или намалява разходите ѝ? В крайна сметка, всички мерки, които увеличават растежа, допринасят за увеличаване на приходите. Към това спада значително повече, отколкото предполага понятието „инвестиция в материални активи“. Разходите за избягване на бъдещи разноси би трябвало да се считат за инвестиции (например имунизационни програми).

Но защо дълговете могат да бъдат смислени? Всеки процес на растеж е финансиран с кредити, а с това и с дългове, ако не на държавата, то на частния сектор. Защото текущите приходи стигат само за купуване на текущото производство. Допълнителното производство се нуждае от вземане на кредит за финансиране на необходимите допълнителни инвестиции, които в идеалния случай (т.е. без натрупване и спестяване от страна на получателите на приходи) с печалбата си ще дадат възможност и за продажбата на допълнителното производство. Ако домакинствата и фирмите не задължняват – например поради предизвикан от рецесията песимизъм, то в интерес на процеса на растеж може да се наложи държавата да направи това. Обратно, в периоди на нарастващ оптимизъм – като например в САЩ до 2007 г. – отпускането на кредити може да надхвърли всички реално-икономически възможности за растеж.

В тази система паричната политика има задачата да ограничи вземането на кредити до една реалистична степен. Едно прекалено голямо задължняване (независимо дали на държавата, фирмите или домакинствата) води до ценови балон на недвижими имоти и финансови активи или до инфлационно търсене, което не предизвиква реален количествен растеж, а предимно ценови увеличения при стагниращо предлагане.

➤ Колко дългове са прекалено много?

Колко голям, обаче, може да бъде размерът на натрупаните дългове? Много периоди на растеж, не на последно място неотдавнашният в световната икономика, завършваха с дългови кризи, но най-често не на държавата, а на извънмерните финансови пазари. Не винаги беше ясно дали най-често едновременно нарасналите имуществените цени (на недвижими имоти, акции и т.н.) са плод на реалистични очаквания за печалба или на спекулативна самонадеяност. В крайна сметка, чрез производствения си напредък и свободните, незаети производствени фактори реалната икономика определя колко свободно пространство още има в системата. Инфлацията и външнотърговският баланс са важни фактори за това. Всеки се учи от грешките си (азиатската криза от 1997 г., dot.com балона от 2000 г. или също финансовата криза през есента на 2008 г.); но кой

искаше да потуши един прекрасен бум, който създава работни места и доходи, само защото цените малко се покачват и платежният баланс отива на червено?

Независимо от обема на съответното нетно задължняване, ако сега то се извършва поради конюнктурно-политически причини или за финансиране на публични инвестиции, абсолютният размер на натрупаните дългове безпокои мнозина. То ограничава дееспособността на държавата, тъй като тя трябва да изразходва една значителна част от приходите си за обслужване на дълговете, която при нарастващи лихви може да набъбне болезнено. На всичко отгоре държавният дълг представлява преразпределение в полза на собствениците на имущество, които са заели пари на държавата и чиито приходи от лихви се плащат от данъци, плащани предимно от наемно работещите. И накрая – това е най-често привежданият аргумент – той, както се твърди, натоварва нашите деца, бъдещите поколения.

► Бедно бъдеще срещу богато настояще?

Вреди ли наистина задължняването на бъдещите поколения? Въпреки че тази теза се използва охотно, в своята обобщеност тя не е уместна. Следващото поколение наследява дълговете, също както и вземанията. Държавният дълг не засяга сумата на задълженията между поколенията, а тяхното разпределение в рамките на следващото поколение. Насреща на всички данъкоплатци, на които се пада връщането на дълговете, стоят съответно и кредиторите, т.е. онези граждани, които са заели пари на държавата.

Размерът на товара, който държавата и плащащото данъци общество трябва да носят дългосрочно чрез определено ниво на задължняване, зависи съществено от отношението между лихвения процент и номиналния растеж. Ако икономиката расте по-бързо от лихвения процент, относителната тежест на държавния дълг (като дял от БВП) намалява. Такива облекчаващи обстоятелства господстват през дългия период на растеж между 1950 и 1975 г., но оттогава са станали по-редки. Това обстоятелство показва също, че политиката на високи лихви е в полза преди всичко на интересите на собствениците на имущество. Високите лихви увеличават или поне стабилизират относителната стойност на техните вземания.

Ако днешното поколение иска да направи нещо за благоденствието на следващото, то не трябва да трупа парично-имуществени активи (пари, кредитни вземания, ценни книжа с постоянна доходност), чиито реални приходи следващото поколение трябва да реализира за наследниците на

тези активи. То би трябвало много повече да предприеме мерки, които ще увеличат производителността на следващото поколение. Към това спадат инвестиции в инфраструктура и образование, изследователска и развойна дейност. Ако отказът от потребление изобщо е полезен, то той трябва да бъде под формата на опазване на ресурсите, тъй като нарастващите разходи за ресурси (включително например защита от наводнения) намаляват производителността. Ако – точно на фона на неравно разпределение – по-богатите домакинства спестяват, без да последват реални инвестиции, това може да доведе до опасни, неудържими имуществени балони.

Като страна, ние не можем в рамките на собствената икономика да пренесем благоденствие в бъдещето като трупаме вземания (имущество), също както и чрез натрупване на дългове не можем да преместим бедността в бъдещето. Това се случва само, ако задлъжняем в чужбина, респективно натрупаме вземания спрямо чужбина. Чуждестранните дългове ни обричат евентуално в бъдеще да изнасяме повече, отколкото внасяме, за да обслужваме кредиторите. В една финансова криза вземанията от чужбина, каквито Германия създаде през последните години, могат да се изпарят във въздуха или да се обезценят силно, както през 2008 г. много инвеститори трябваше да изпитат това болезнено. Но експортните излишъци се приемат в Германия по-малко като тежест, отколкото като цел (също на икономическата политика).

➤ Публична пестеливост, но частна самонадеяност?

При всичко това в крайна сметка няма значение дали става въпрос за дългове на държавата или на фирмите и домакинствата. В Германия само държавните дългове се считат за тежест (порок), а натрупването на частни дългове (основно на фирмите) е добродетел. При това следващото поколение наследява не само 1,5 билиона евро нискорискови държавни дългове, но също и 2,5 билиона евро потенциално несигурни фирмени дългове.

Фактът, че дълго време частните дългове се считаха за по-малко проблематични, допринесе не на последно място за вълна на приватизация на някогашни обществени сектори като пощите, телекомуникациите, железниците и автомагистралите. Техните кредити сега вече не са опасни държавни дългове, а радващи частни инвестиции. Тук преразпределението ще се състои само в рамките на следващото поколение. Този път, обаче, не данъкоплатците ще трябва да набавят лихвите върху държавния дълг, а клиентите и – както често трябва да се констатира – заетите, които трябва да повишат рентабилността чрез цени (например наеми) и задържане на нивото на заплащане на труда.

Но и за частния сектор важи, че истинското благоденствие се състои само в увеличаването на реалната производителност.

Следователно, ние дължим на Германия смелостта да направим дългове, които са необходими за един дългосрочно устойчив растеж. В негова полза са инвестициите в материални активи, здравеопазване, образование, изследователска дейност и човешки капитал. Силно възхваляваното натрупване на вземания спрямо чужбина чрез експортни излишъци или спрямо бъдещи германски поколения чрез капиталово пенсионно осигуряване струва само това, което бъдещите поколения могат да реализират в страната и чужбина благодарение на днешните инвестиции. Без оглед на несоциално преразпределение в полза на инвеститорите, техните печалби, обаче, не могат да бъдат по-високи от темповете на растеж на самата национална икономика.

7.3. Рискове и възможности на приватизацията

От Зимон Фаут

Приватизацията на обществена собственост е икономическо-политическа конфликтна тема на нашето време, която засяга основния въпрос за отношението между държавата и частната икономика. Разпаленият дебат за приватизацията на Deutsche Bahn (Германските железници) показва, че при тази тема става въпрос за много повече от отделни политически решения, а именно, че разменените аргументи се въртят около принципни представи за всеобщо благо, осигуряване на нуждите на съществуване и задачите на държавата. Това, че мненията за и против приватизация на железниците пресичат редиците на ГСДП предполага, че на въпроса за отношението между частната икономика и държавата за социалната демокрация няма прости отговори, а той се нуждае от комплексно разглеждане.

Диференцирано представяне на приватизациите в света се прави в едно изследване под ръководството на учения и политика Ернст Улрих фон Вайцзекер от Римския клуб¹⁵ в книгата „Граници на приватизацията“. Следващите изложения се базират предимно на този доклад.

---

¹⁵ Римският клуб е международна организация на учени, която се занимава с обществени и икономически въпроси. Римският клуб става известен с публикуваното през 1972 г. изследване „Границите на растежа“, с което той поставя на дневен ред в цял свят прираста на населението, замърсяването на околната среда и края на резервите от суровини и има съществено влияние върху екологичното движение.

Римският клуб привежда в доклада си аргументи против крайностите на една безкритична приватизационна идеология, от една страна, и на едно безкритично доверие в държавата, което би искало да види възможно най-много собственост в обществени ръце, от друга. Един по-диференциран среден път, обаче, който в зависимост от условията в един сектор залага на частни актьори, публично-частни партньорства или на държавно изпълнение на задачи, е пълен с условности. Възможни са различни форми на приватизация и констелация на актьорите:

- Държавни фирми се подлагат на конкуренция с частни фирми, но остават обществена собственост, например Deutsche Bahn, от 1994 г. до частичната му приватизация акционерно дружество държавна собственост, което постепенно е изложено на конкуренцията с други фирми.
- Делегиране на задачи: т.е. държавата прехвърля задачи на частни фирми и ги придобива обратно. Пример за това е Bundesdruckerei (Германска държавна печатница). След няколко години в частни ръце тя е изкупена обратно поради причини, свързани с политиката на сигурността.
- Публично-частни партньорства: кооперативни решения, при които държавни и частни актьори си сътрудничат.
- Пълна приватизация: пълна продажба на обществена собственост, така че държавата може да окаже само регулиращо влияние върху пазарните процеси.

Отношението между държавен ред и икономическа свобода, между сигурност и иновации трябва постоянно да бъде балансирано. С течение на времето рамковите условия могат да се променят: приватизацията и либерализацията на телекомуникационния сектор се разглежда до голяма степен като положителен пример. Поради конкуренцията цените спаднаха силно, иновациите в сектора нараснаха, а печалбите от приватизацията вляха пари в обществените каси. Предпоставка за това развитие беше различни фирми да могат да предлагат услугите си в съществуващата телефонна мрежа, което стана технически възможно едва в края на 20-ти век. Преди това една приватизация вероятно нямаше да доведе до повече конкуренция, защото тогава просто един държавен монопол щеше да бъде заменен от частен.

Махалото между държава и частна икономика се люлее с времето насамнатам. През 19-ти и 20-ти век държавите поеха върху себе си все повече отговорност и почти навсякъде държавният дял се увеличи значително. От далекосъобщенията, през производството на енергия до промишлените отрасли, като производство на стомана и автомобилостроене, в миналото в обществени ръце бяха браншове, които сега са приватизирани отчасти или напълно. През последния четвърт век имаше значително отклонение на махалото в посока на частната икономика.

Кои бяха предшествениците на това движение? На международно ниво Световната банка и Международният валутен фонд (МВФ) в така наречения Вашингтонски консенсус имаха значително участие в това. Неговите икономическо-политически директиви изискваха отдръпване на държавата и доведоха до световна вълна на дерегулация и приватизация. Ако бяхме научили един папагал да казва „приватизация“, през 80-те и 90-те години можеше да се откажем в значителна част от съвета на Световната банка и на МВФ, пише носителят на Нобелова награда и бивш главен икономист на Световната банка Джоузеф Стиглиц [Stiglitz, 2002, 78-81]. Според Стиглиц, проблемът при Вашингтонския консенсус се състои в това, че той гледа на приватизацията като на самоцел, вместо да провери точно кои сектори и при какви обстоятелства са подходящи за това и с каква констелация на актьорите могат да се постигнат по-устойчив растеж и по-справедливо разпределение. Какво въздействие има приватизацията зависи именно от икономическия сектор, в който тя се извършва, и от господстващите там рамкови условия, като така приватизациите в една страна могат да бъдат успешни, а в същия бранш в друга страна да се провалят.

Изброените долу фактори са особено важни за последствията от приватизацията:

- Възможна ли е конкуренцията в един сектор или просто се заменя държавен с частен монопол? Най-вече при така наречените мрежови индустрии това е възможно само при известни условия, например в железопътния транспорт по една отсечка конкуренцията е възможна само в ограничена степен. Вече почти не е рентабилно да се строят паралелно релсови пътища. А по същата линия влаковете не могат да се изпреварват. Към мрежовите индустрии спадат също обвързани с изпълнението снабдителни дружества като тези за вода, газ и ток. Ако се стигне до приватизация, доставчиците трябва да бъдат така регулирани, че да не могат да използват пазарната си власт.

- Съществува ли опасност потребителите да изгубят достъпа до важни стоки и услуги? Например до пощенски услуги за хора в отдалечени региони или до електрическата мрежа за неплатежоспособни хора?
- Съществува ли особен интерес за защита на държавата? След вече извършена приватизация, Bundesdruckerei преминава отново в обществени ръце, защото изготвяните от нея документи и администрираните данни се считат за твърде чувствителни.

Равносметката от приватизациите и одържавяванията е много смесена. Резултатите зависят силно от сектора и политическото формиране. В доклада „Граници на приватизацията“ се изследват и оценяват случаи на приватизация в Германия и в други страни. Съществува широк спектър от положителни и отрицателни резултати от приватизациите. По-нататък най-напред се представят установените положителни ефекти, а след това рисковете от приватизацията според анализа на Римския клуб.

Ако приватизацията предизвиква възникването на конкуренция в един сектор, това обикновено води до по-добра ориентация към клиентите. Частните, намиращи се в конкуренция фирми са зависими от доволни клиенти и трябва да бъдат иновативни и ефективни, за да могат да се задържат на пазара. Телекомуникационният сектор служи като пример за бранш, в който конкуренцията между частни фирми доведе до иновации и разширяване на пазара, които бяха немислими за един държавен монопол. Държавните фирми, на които не се налага да се поставят в ситуация на конкуренция, проявяват тенденция да работят по-разходоёмко и да са по-малко открити спрямо нововъведения. Редуцирането на разходите и по-доброто качество на обслужване, обаче, не са задължителни. Частните фирми проявяват тенденция към изолване на клиенти, от които почти не могат да се реализират печалби, т.е. те клонят към „излапване на най-тлъстите мръвки“. Примери за това са хора в отдалечени райони, при които доставянето на писма не би било рентабилно.

От приватизациите може да има смисъл, ако държавата не разполага със средства за инвестиции и частни (международни) инвеститори са готови да предоставят капитал. Такъв често е случаят в по-бедни страни, където отчасти важни блага за осигуряване на нуждите на съществуване, като водното стопанство, бяха дадени на частни инвеститори. Чрез това, обаче, снабдяването обикновено се подобрява само за платежоспособните клиенти и може да изостри несправедливостите.

Често появяващ се проблем при приватизациите са слабите инвестиционни правила: под натиска да действа, една държава без опит в приватизацията може да договори условия за продажба в собствен ущърб. Най-вече бившите комунистически страни често биваха подвеждани от опитни международни концерни за нереалистични ценови и качествени норми. Така енергийни предприятия в трансформиращите се страни от Източна Европа бяха продадени далеч под стойността им.

По-горе вече бяха изложени проблемите, които възникват, когато властва недостатъчна конкуренция и се образуват частни монополи, например при безалтернативните мрежови индустрии (водоснабдяване, електрически мрежи). Тогава това не води нито до иновационни, нито до ценови предимства. Частните монополи обикновено имат още повече недостатъци от държавните.

Друга опасност е трансферът на рискове и външни разходи. След продажбата на частен инвеститор се е случвало рисковете по продажбите да се прехвърлят върху държавата. Такъв е например случаят, когато държавата се обременява с външни последващи разходи като екологичните последици, докато печалбите от фирмата остават в частни ръце. Пример за това са последващите разходи на атомната енергия.

Друг проблем при частните инвеститори може да е пренебрегването на дългосрочността и трайното качество, което в някои случаи доведе до разрушаване на поддържаната в миналото с обществени средства инфраструктура. Известен пример за това са британските железници. След приватизацията инвеститорите занемариха релсовата мрежа, докато не се стигна до тежки инциденти и тя трябваше отново да бъде одържавена.

Често причините за приватизация са на първо място фискални: чрез приходите трябва да бъдат запущени дупки в бюджета. Това може да се отрази положително върху други области: град Дрезден е продал фонда си от над 100 000 жилища, като с това е единственият в Германия голям град без дългове. Спестените годишно 80 милиона евро, които преди това е трябвало да бъдат събирани за лихви, могат с приспадане на разликата от наеми и разходи за поддръжка да бъдат инвестирани в други обществени области като образование.

Римският клуб предлага чек-лист за приватизации. Най-напред трябва открито да се дискутират причините за приватизацията, за да се избегне приватизацията като самоцел.

- надеждна регулационна рамка с ясни цели за инвеститора
- да не се извършва приватизация поради идеологически причини при услуги, които държавата извършва добре
- демократичен контрол чрез надзорни органи
- там, където държавата вече не е собственик, тя трябва да упражнява влиянието си върху пазара чрез регулация
- публичните блага и осигуряването на нуждите на съществуване да се защитават в особена степен: приватизацията на тези блага трябва да бъде проверена особено старателно
- социална харта за защита на нуждаещите се: пример за това е град Дрезден, който обвързва продажбата на недвижимото си имущество със специални права на защита за наемателите
- прозрачно и честно обявяване на конкурса за приватизация
- да се провери дали между държавата и частната икономика няма трети път под формата на публично-частно партньорство или кооперации

7.4. Добра работа и участие във вземането на решения: политиката на добра работа

От Волфганг Шрьодер

Всяко общество има свое собствено разбиране за труд. А също и в рамките на всяко общество се противопоставят различни форми на мисленето за труда, респективно за това какво се разбира под добра работа. Как е организиран трудът в настоящето? Как ще работим в бъдеще? Какво значение има трудът в нашия живот и за обществената сплътеност? Временен феномен ли е поляризирането на трудовите отношения на такива с несигурно възнаграждение и разочароващи трудови изживявания, от една страна, и високо платени и изискани, удовлетворителни трудови ситуации, от друга? Или по-скоро става въпрос за началото на едно пагубно развитие? Тези въпроси придобиха неотложна актуалност: без вземането им предвид, индивидуалните и обществените проекти за бъдещето не могат да бъдат развити. Гласовете на застъпниците на тезата за „край на труда“ загубиха своята сила. Те се аргументираха, че носещият доходи труд си отива от модерното общество и пълната заетост вече не е възможна. Не на последно място тази теза може да бъде оборена от скандинавските страни, които съчетават високо ниво на заетост с високи

социални стандарти. След години на стагнация Германия също успя да намали значително безработицата. Във всеки случай, с очертаващата се дълбока икономическа криза темата за масовата безработица ще добие нова актуалност. Същевременно, обаче, и страхът от „флексибилизирано хипертрудово общество“ е вездесъщ. Макар и производственият напредък да е допринесъл за това днес да е нужен многократно по-малко труд за производството на многократно по-голям брутен национален продукт, отколкото примерно преди 40 години, това е само една от многото страни в дебата за промяната на труда.

➤ Промяна в организацията на труда

Макар организацията на носещия доходи труд да е предмет на широки обществени дебати само в определени периоди и констелации, тя винаги повлиява ежедневието на заетите. Индустриалният труд беше тясно свързан с работата на конвейер, респективно с работата според изискванията на машините. Въпреки че така наречената тейлърстка организация на труда, която се характеризираше с машини, контрол, стандарти, т.е. с едно до известна степен научно планиране на труда, не определяше реалността на всички хора, от нея произлезе не само формиращо влияние върху цялото общество, но също и върху живота след работата. Историята на работническото движение, особено на синдикатите, също трудно може да бъде разбрана без тейлърстката организация на труда и крупното предприятие.

Наред с тейлъризма от 80-те години, с тойотизма¹⁶ се развива втори иновативен модел на производство. Този модел на производство – наречен на новата за времето си организация на труда с работа в групи при японския автомобилен производител Toyota – имаше за цел да изглади недостатъците на консервативното разделение на труда и да даде възможност за по-силна интеграция на работниците с техните по-широки способности. Един аспект, който същевременно отговаряше и на основното искане на синдикалната политика в предприятията, беше хуманизирането на носещия доходи труд. Във връзка с това искане бяха подобрени условия на труд с цел съчетаване на каче-

Тейлъризмът води началото си от Фредерик Тейлър (1856-1915). Целта му е да организира труда възможно най-ефективно. При това той е на мнение, че работниците функционират на същия принцип както машините и се опитва да структурира процесите в предприятието в механистичен конвейерен труд.

¹⁶ Наречен на модела на производство на автомобилния производител Toyota, който се опита да съчетае производителността на масовото производство с качеството на цеховото производство.

ството на труд и на живот, даване на възможност за здравен интегритет и насърчаване на общественото богатство.

Отлични места за трудово-организационните иновации най-често бяха автомобилните фабрики. Важен импулс при това излезе от новите форми на групова работа в шведските заводи Volvo. Откриването на нови форми на автономна, респективно частично автономна групова работа в началото на 80-те години и новите производствени концепции също бяха тясно свързани с тази основна индустрия. С частично автономната групова работа се свързваше надеждата за по-многогранна, по-интересна и по-квалифицирана трудова ситуация, при която заетите получават по-голяма индивидуална свобода по отношение на разпределението на работната си задача и на участието във важни решения. Изглеждаше така, че груповата работа се превръща в символ на новия трудов свят и че в кооперативната група индивидът придобива ново значение.

В степента, в която стандартизираният конвейерен труд (тейлъризъм) достигна границите си, се стигна също до дискусия за подобрени условия на труд, които в развитието си в посока на частична автономна групова работа се доближиха до модела за „добра работа“. В сравнение с останалите страни в Германия, този процес намери сравнително по-голямо разпространение, така че някои автори говорят също за германски специален път, чието качествено измерение се базира на развитата в тейлъризма основа от квалифициран специализиран труд и дуално професионално обучение. На тази основа се стигна в известна степен до хармонизиране на хуманизирането и рационализирането, което пък съдържа продуктивна основа на проекта за гъвкаво специализиране в ориентираната към износ индустрия. От средата на 90-те години, обаче, тази специфична характеристика на индустриалния труд отново е предмет на дискусия, тъй като икономическите и финансови принуди, от една страна, и противоречивите моменти в развитието на груповата работа, от друга, поставиха под въпрос неговата ефективност и одобрение.

Междувременно настъпи отрезвяване. Груповата работа се разшири, но появилите се във връзка с нея очаквания по отношение на драстично хуманизиране на трудовия свят досега не се изпълниха. Напротив, възможностите за формиране на работното място на заетите в много области бяха отново намалени в полза на по-силно стандартизиране. С това в днешния индустриален свят различни трудови режими са в конкуренция помежду си за най-високата производителност.

Същевременно, с намаляването на едроиндустриалния труд един друг вид труд все повече се премества в центъра на обществената дискусия. Става въпрос за гъвкавия, ориентиран към знанието труд в областта на услугите. Често се изхожда от това, че индивидите в тези области имат по-голяма автономност. Те, обаче, не работят в големи, а в малки предприятия, и са много по-силно отговорни за резултатите от своя труд. С тази форма на труд сякаш се свързва краят на установените режими на работно време. И вместо за съкращаване на работното време се говори за „работа без край“. Например, във времената на електронната поща и мобилните телефони от много сътрудници, също противно на законовите разпоредби, се очаква винаги да могат да бъдат намерени извън работно време. При дебата за възможностите и рисковете на това развитие решаваща роля играе квалификацията на заетите, ако повече става въпрос за независимост. От страна на рисковете се тематизират новите форми на психически стрес, на бърнаут синдрома (психическо изтощение от работа), всеобхватното натоварване на човека чрез работа и произлизащите от това противоречия по отношение на по-добро качество на живот.

През последните години много се дискутира дали има нещо такова като нов тип работник, който като „предприемач на работна сила“ е отговорен и за собствената си пригодност за заетост (employability). С това трябва да се подчертае един процес на развитие, който с пролетарския наемен работник, през професионализирания работник води до самостоятелния предприемач на работна сила. Признаците на предприемача на работна сила, който при сходни на пазара отношения на поръчки отчасти се организира сам, се фиксират най-вече върху три измерения: индивидуализирани квалификации, систематичен самоконтрол на труда и опасност от самоексплоатация при несигурни социални защитни условия. Тъй като при предприемача на работна сила става въпрос за социален конструкт, който съответства на нова степен на основаната на пазара икономика, социолозите Вос и Понграц стигат до преценката на нови отношения на господство вътре в предприятието: „Противоречието между капитал и труд в капиталистическите фирми не изчезва с типа на предприемача на работна сила, а се превръща в структурно противоречие между предприемачи от различен вид“ [Voss, Pogrutz, 2003, 32]. Макар че, както някои критици възразяват, този тип в никакъв случай все още не определя трудовия свят, изтъкнатите признаци са широко разпространени днес.

Най-голямото предизвикателство за политиката на добрата работа в момента е силно нарасналият брой несигурно заети. Особено проблематично в случая е, че начинът да се излезе от този сектор е станал все по-труден. За проекта на социалната демокрация добрата работа по отношение на засегнатите от това индивиди е важна поради две причини: първо, лошата работа трябва да бъде хуманизирана. И второ, онези, които работят в този сектор, трябва да бъдат подкрепени в усилията си да излязат от тази зона, за да могат да продължат да се развиват.

➤ **Актьори и процедури на участието във вземането на решения**

С намаляващото значение на индустриалния трудов строй са свързани нови изисквания към действащите лица в политиката на добрата работа. Наред с асоциациите и държавата, актьорите в предприятията изграждат третия решаващ стълб на немския модел на договаряна политика за добра работа. До 80-те години действията им по централни въпроси на условията на труд се движеха в рамките на договорени на надфирмено ниво и на държавно нормирани стандарти. В това отношение в Германия се формира социален строй в предприятията, който се ориентира към надфирмени модели на регулация, без обаче да ги следва. Немският модел позволява спектър от различни констелации на действие и модели на обмен в предприятията. Те, обаче, се ограничават от рамкови условия. Така по въпроси на персоналната политика изпълнителното ръководство трябва да се съобразява с интересите на персонала и на работническия съвет, също както с изискванията на надфирмените инстанции, т.е. с изискванията на колективното трудово договаряне и на държавата. Обратно, работническият съвет трябва да съчетае функцията си на представителство на интересите на заетите с тази на споделена отговорност за производителността и икономическия успех на фирмата. Моделът на участие във вземането на решения и сътрудничество в предприятията е формулиран точно в трудовата основа на Закона за организацията на отношенията в предприятията: „Работодателят и работническият съвет си сътрудничат при спазване на валидните колективни трудови договори при пълно доверие и във взаимодействие с представените в предприятието синдикати и работодателски обединения за благото на работниците и на предприятието“ (§ 2, абз. 1 от Закона за организацията на отношенията в предприятията).

Моделът на представителство на интересите в Германия прави формално разделение между работнически съвет и синдикат, т.е. членовете на работническият съвет не трябва да членуват в синдикат, а синдикатът няма пряко и

автоматично влияние върху работническия съвет. С оглед на това формално разделение, едно от най-големите постижения на немския модел е, че между работническия съвет и синдиката не е възникнала толкова конкуренция, колкото ежедневна обвързаност. От шест десетилетия повече от 70% от всички работнически съвети са същевременно синдикални членове и изпълняват в синдикатите важни функции на доброволни начала. Докато работническият съвет действа като „гранична институция“ в полето на напрежение между персонал, ръководство на предприятието и синдикат [Füstenberg (erstmal 1958) 2000], изпълнителното ръководство на предприятието трябва да се люшка между персонала, работническия съвет и решаващите интереси, респективно изисквания на фирменото ръководство, както и онези на работодателския съюз. Противоречията в интересите между работническия съвет и изпълнителното ръководство се уреждат процедурно; откритият конфликт е изключение. Там, където възникнат открити конфликти на политиката на разпределение и формиране, често са намесени извънфирмените актьори. Работническият съвет и изпълнителното ръководство са най-важните основни актьори на поверените им съюзни арени; те имат различен правен характер и обикновено неравни властови ресурси, така че най-често не става въпрос за еднакво силно действащи актьори в политическото поле на индустриалните отношения. В областта на политиката на колективно трудово договаряне актьорите в предприятието се отказват от права на разпореждане в полза на съюзното ниво на вземане на решения и с това следват един исторически развил се институционен модел, който досега насърчаваше форма на сътрудничество, чиито най-важни компоненти могат да се диференцират основно на политически и икономически.

► Предиизвикателства за участието във вземането на решения

Базираният на разделението на труда модел на участие във вземането на решения в предприятието чрез работнически съвети, на частично право на съдействие в икономическите въпроси чрез собствени представители от предприятието, както и щатни синдикалисти в надзорните съвети, е изправен понастоящем пред нови предиизвикателства.

1. Съвързващите сили между актьорите в участието във вземането на решения се рушат. Одобрението на надфирменото ниво на вземане на решения в трудово-политически области от фирменото не се разбира в никакъв случай от само себе си, а също е израз на исторически развити начини на поведение и на актуални политически съотношения на силите. Защото там, където изпълнителните ръководства виждат възможности да вървят по собствени пътища на политиката на колективно трудово договаряне, без от това

да страдат мира в предприятието и икономическата ефективност, се правят опити за това, и то все по-често през последните години. За проекта на социалната демокрация е ясно, че участието на заетите не е въпрос на изгодност, а в случая става въпрос за гарантирано от закона основно право на участие, което при никакви обстоятелства не може да бъде предмет на преговори.

За легитимността и одобрението на надфирмената политика е важно, че на съюзно ниво актьорите в предприятието виждат своето влияние и своите интереси зачетени в достатъчна степен. Това обикновено е предпоставка за съюзите да постигнат висока степен на лоялност и способност за поемане на отговорност спрямо своите членове. При това традицията беше важна свързваща сила, която повлия на политическото измерение на индустриалните отношения. През последните 20 години, обаче, тя бързо загуби значението си. Няколко десетилетия наред в повечето немски предприятия съществуваше изпитано, неподлагано на основна проверка разделение на труда, което беше препредавано между поколенията. Тези културно-традиционни свързващи сили между съюзи и актьори в предприятието междуременно изглежда постепенно губят влиянието си: от 80-те години може да се установи тенденция на отслабване на нормиращата способност на съюзите. Мениджмънтът и работническите съвети вървят все по-често по собствени пътища, изразяват публично неудовлетворението си от съюзните решения и отказват съгласието си.

2. Работническият съвет е партньор за контакт и представител на интересите на всички заети. Голямо предизвикателство е равнопосочното представителство на интереси за временния и постоянния персонал. Структурата на заетите във фирмите се промени силно през последните години. Броят на заетите на срочен договор, на работещите на непълно работно време и временно заетите работници нарасна силно. Това може да създаде конфликтен потенциал в предприятията, с което участието във вземането на решения в предприятията също се изправя пред големи проблеми с посредничеството и солидарността: работническият съвет представлява един постоянно променящ се персонал, при което той понякога има изключителни проблеми, за да представлява интересите на зле обезпечените групи работници със същия успех, както тези на постоянния персонал.

3. Моделът на участие във вземането на решения се сблъсква с разминаващи се форми на фирмена отговорност: по време на възникване на Закона за организацията на отношенията в предприятията отго-

ворните за решенията лица в предприятията бяха същите, които носеха икономическия риск. Участието на работническия съвет във вземането на решения е ограничено до въпроси на работническата организация и персонални въпроси. Обикновено, обаче, можеха да се дискутират също икономически решения и евентуално да се смекчи влиянието им. Все повече, обаче, интернационализацията и отделянето на собствеността и ръководството на предприятието изискват вземането на икономически решения, които противоречат на благо на персонала, но също и на предприятието, без тези решения да могат да бъдат повлияни предварително от актьорите в предприятието. Компенсирането на икономически недостатъци за заетите може и да бъде смекчено от страна на работническия съвет чрез преговори, но развитието и „ориентираното към финансовите пазари управление“ на фирмите изправиха модела на участие във вземането на решения пред нови предизвикателства.

4. Интернационализацията на фирмите изисква интернационализация на участието във вземането на решения.

Един от основните аргументи за влошаването на условията на труд остава конкуренцията между производствените локализации, често дори между предприятията от един концерн. Така например конкурс за поръчки на нови модели автомобили се обявява в целия концерн и с това се използва конкуренцията между филиалите за намаляване на разходите за заплати и социални плащания. Налице е, обаче, и първият положителен опит със солидарността – примерно между европейските филиали на General Motors, когато фирмената централа заплаши със затваряне на отделни филиали в Европа. Европейските работнически съвети представляват важна наднационална институция, чиито компетенции могат да бъдат използвани целесъобразно още днес. Въпреки че тук са нужни допълнителни правни подобрения, за да се даде възможност на работническите представители да участват равноправно във вземането на решения. Друга арена на участието във вземането на решения, която се определя от международни предписания, представлява Европейското акционерно дружество. За това също е необходимо да се разработят стратегии и концепции, които улавят шансовете и, така да се каже, минимизират рисковете. Логиката е проста. За да се гарантират правата на участие във вземането на решения е необходимо засилено европейско сътрудничество при включване на различни актьори и нива. Колкото по-добре се получи това, толкова по-задоволителни ще бъдат резултатите.

7.5. Дебатът за минималните работни заплати

От Клаудия Вайнкопф¹⁷

Проблем ли е нарастващият дял на ниските работни заплати, който сигнализира за нуждата от политически действия, или необходим елемент от една ефективна стратегия за намаляване на безработицата? В Германия, както и преди, това е много спорно. Въпреки че през последните години много изследвания в голяма степен единодушно доказаха, че обемът на ниските работни заплати в Германия вече е значителен [Вж. например Schäfer, 2003; Rhein, Gartner, Krug, 2005; Goebel, Krause, Schupp, 2005; Eichhorst u.a., 2005], продължава да има искания за разширяване на нископлатената заетост и дори на отделни места все още се чуват гласове, които искат „въвеждане“ на нископлатени работни места.¹⁸

Като цяло, в последно време акцентът на дебата, обаче, се премести по-силно върху въпроса дали е (само) задача на държавата ниските работни заплати да се увеличат така, че в контекста на домакинствата да се осигури гарантиращ съществуването доход, или дали са необходими минимални граници на нивото на колективното трудово договаряне и закона, които гарантират, че фирмите няма да могат постоянно да намаляват работните заплати. По-нататък се проверява основателността на някои от типичните аргументи за и против ниските, респективно минималните работни заплати и се коментира от гледна точка на равнопоставеността на половете.

17 Този текст беше публикуван в почти идентична версия със заглавие „Die politische Debatte über Niedrig- und Mindestlöhne – aus der Gender-Perspektive kommentiert“ като глава от статията „Niedrig- und Mindestlöhne. Eine Analyse aus der Gender-Perspektive“, публикувана във: Maier, F., Fiedler, A. (Hg.). 2008. Verfestigte Schiefen. Ökonomische Analysen zum Geschlechterverhältnis. Berlin.

18 Тук трудно могат да се намерят подходящи цитати. В повечето публикации по темата искането за повече нископлатена заетост е представено повече или по-малко трудно разбираемо. Така например се говори за необходимост от по-силна диференциация на заплатите, допускането на по-конкурентни заплати за ниско квалифициран труд, възстановяването на искането доходите от социални помощи и обезщетения за безработица да бъдат значително по-ниски от доходите, получавани от групите с ниски нива на заплащане на пазара на труда, или също запълване на „празнината в сектора на услугите“ в сравнение със САЩ. Тук може да се цитира годишната експертна оценка за 2006/2007 г. на Германския съвет от икономически експерти: „В областта на услугите, обаче, се разкриват много възможности за заетост, както показва опитът на други страни, като например САЩ, и както у нас показва погледът в миналото, когато множество работни места в ниско платения сектор на услугите отпаднаха заради прекалено високи разходи за заплати“ [Sachverständigenrat, 2006, 370].

В полза на нископлатените работни места често се обръща внимание на това, че те могат да бъдат трамплин към по-добре платена заетост. Резултатите от някои актуални изследвания на тези тема, обаче, намаляват свързаният с това оптимизъм: в Германия така наречената „мобилност нагоре“ от ниско платени работни места намалва значително през последните години [Вж. Rhein, Gartner, Krug, 2005]. Това потвърждава и една оценка на Института по труд и квалификация към Университета Дуисбург-Есен с данни на Федералната агенция по заетостта, в която разгледахме въпроса на каква част от заетите на пълно работно време, които през 1998 г. получаваха заплати под прага на ниско заплащане, се удаде до 2003 г. да започнат по-високо платена работа (над прага на ниско заплащане). Това са успели да направят средно 34,4% - т.е. около една трета от онези, които през 2003 г. все още работеха. Относителните дялове на започналите по-високо платена работа, обаче, варират значително според групата заети: заемането на по-добре платено работно място се е удало най-често на младежи (под 25 години: 62,3%), високо квалифицирани (академично образование: 53,6%), както и мъже (50,4%). При жените само всяка четвърта е успяла да излезе от нископлатения сектор (27,1%) [Bosch, Kalina, 2007, 45].

Изключително спорна е оценката на нископлатените работни места също от социалнополитическа гледна точка: докато едните се аргументират, че доходът от работа на пълно работно време трябва да бъде достатъчен, за да гарантира осигуряването на самостоятелно съществуване и че бедността, въпреки работата на пълно работно време, не е приемлива, другите обръщат внимание на това, че нископлатената заетост не води неизбежно до бедност. Отчасти дори се застъпва мнението, че при нископлатените работници става въпрос предимно за лица, които „припечелват допълнително“ [Вж. например Brenke, Eichhorst, 2007]. В двете гледни точки резонира това, че ниските заплати при жените са по-малко проблематични. Така сред застъпниците на минималните заплати в центъра на политическото внимание стои семейният баща, който въпреки пълното работно време (както и евентуално извънредни часове труд) печели толкова малко, че с това не може да изхрани семейството си. При жените проблемът е привидно по-малко тежък: ако толкова много от тях работят на непълно работно време или при минимална заетост, тогава вероятно става въпрос – както мнозина биха си помислили – предимно за „допълнително припечелващи“, които въпреки ниските заплати не са засегнати от бедността, защото в ситуация на несигурност разчитат също на един по-добре печелещ съпруг или партньор.

Вярно в тези разсъждения е само това, че не всички нископлатени заети са засегнати от бедността, защото в контекста на домакинството могат да се съберат няколко дохода, така че доходът на домакинството като цяло да надвиши прага на бедността. В действителност, главната причина за бедността и отчасти ниските доходи е преди всичко безработицата, респективно икономическата неактивност. В Германия, обаче, относителният дял на бедните, които работят в нископлатения сектор, още в края на 90-те години беше с 41% над средния за ЕС от 37% [Marlier, Ponthieux, 2000]. Също и предположението, че жените с ниски заплати са обезпечени в контекста на домакинствата, изглежда спорно: според анализ на Бекер [Becker, 2006a], който обаче се отнася за заетите на пълно работно време, с 19% дялът на жените с ниски заплати, които в контекста на домакинствата са под прага на бедност, е незначително по-нисък от този при мъжете с ниски заплати (22%). При това едно чисто ориентирано към домакинствата разглеждане не отчита това, че претенциите за социални плащания, като пенсия и обезщетение за безработни, се отнасят за нивото на собствения доход. Не на последно място трябва да се има предвид, че обезпечаването чрез партньор не може да бъде стабилно в дългосрочен план. Безработица, раздяла или развод могат да променят това бързо и трайно.

Срещу въвеждането на законова минимална работна заплата често пъти се възразява, че ниските заплати са израз на по-ниска производителност и че поставените от държавата долни граници на заплатата ще доведат до загуби на заетост. С това съществено ще бъдат влошени най-вече шансовете на пазара на труда на ниско квалифицираните. В Германия, обаче, от ниските заплати в никакъв случай не са засегнати предимно ниско квалифицираните. Напротив, около три четвърти от ниско платените работници в Германия имат завършено професионално и дори академично образование. Изключително спорни са също така ефектите на минималните работни заплати върху заетостта. При въвеждането на законовата минимална работна заплата във Великобритания през 1999 г. имаше опасения за значителни загуби на работни места, но в действителност, въпреки значителните увеличения на минималната работна заплата, заетостта там нарасна силно през последните години [Bosch, Weinkopf, 2006a]. През 2006 г. в САЩ повече от 650 икономисти (сред които пет носители на Нобелова награда) поискаха значително увеличаване на тамошната минимална работна заплата [Economic Policy Institute, 2006].

В икономическата гилдия в Германия все още не се е наложила такава диференцирана позиция. Болшинството от немските професори по икономика застъпва схващането, че минималните работни заплати сами по себе си имат негативни последици върху заетостта. Така например, президентът на Центъра за европейски икономически изследвания, Волфганг Франц, направи следното изказване в съобщение за пресата от 12 април 2005 г.: „По почти никой друг въпрос в макроикономиката няма такава единодушие, както по отношение на вредното въздействие на минималните работни заплати“ [Цит. по: Schulten, 2005, 190].

По-подобен начин се аргументира и Обединението на баварската икономика [Vereinigung der Bayerischen Wirtschaft, 2006, 7] по отношение на опита със законовите минимални работни заплати в други страни: „Доклади за положителното въздействие върху пазара на труда, обаче, няма.“¹⁹

В действителност, обаче, ефектите на минималните работни заплати върху заетостта теоретически са неопределени, а наличните изследвания стигат до значително по-диференцирани резултати [Вж. Bosch, Weinkorf, 2006b]. Тук за пример се привежда едно изказване на Съвета на икономическите съветници (американският еквивалент на Германския съвет от икономически експерти) в годишния си доклад за президента през 1999 г.: „Тежестта на фактите говори за това, че умерените увеличения на минималната работна заплата са имали малък или нулев ефект върху заетостта“ [Цит. по: Schulten, 2005, 198].

Също и в една актуална експертна оценка на Бофингер [Bofinger, Dietz, Genders, Walwei, 2006] се констатира: „Тъй като емпиричните изследвания не показват единна картина, не може да се изходи от това, че като цяло минималните работни заплати са вредни за заетостта. Това важи поне дотогава, докато размерът им се определя умерено.“

От наша гледна точка, в полза на въвеждането на законова минимална работна заплата в Германия говорят два важни аргумента: възпрепятстването на дъмпинга на заплатите, който все повече се разпространява в Герма-

19 Тук също (без право) се твърди, че минималната работна заплата във Великобритания и Ирландия не важи „точно за ниско квалифицирани“ [Vereinigung der Bayerischen Wirtschaft, 2006, 8]. В действителност, във Великобритания за периоди на вработване в предприятието от максимум шест месеца, през които се провежда обучение, може да се плаща една малко по-ниска минимална работна заплата (така наречената „development rate“) [Вж. Bosch, Weinkorf, 2006b]. Това, обаче, в никакъв случай не е общо изключение за ниско квалифицирани.

ния, и – тясно свързано с това – нарастващото субвенциониране на ниските доходи в рамките на минималното обезпечаване. Нарастващите дялове на ниски заплати в Германия насочват вниманието към това, че системата на колективно трудово договаряне, която дълго време гарантираше минимални стандарти на браншово ниво, вече не предлага ефективна защита против ниските и минималните работни заплати. Обвързването с колективни трудови договори в Източна и Западна Германия намалява, но също и заплатите по тях са отчасти много ниски [Вж. Deutscher Bundestag, 2004].

По-малко от 7,50 евро бруто на час – това съответства на настоящото синдикално искане за законова минимална работна заплата – печелеха в Германия по наши изчисления около 5,5 милиона заети (2006 г.), от които две трети са жени (това са 19,8% от всички заети жени в Германия). Около 1,9 милиона заети получаваха дори по-малко от 5 евро [Kalina, Weinnkopf, 2008]. Отнесено към средната часова ставка в Германия, това съответства на относителен дял от около 33%. С това засегнатите заети печелят дори по-малко, отколкото е допустимо в САЩ, където и без друго, в сравнение с останалите страни, по-скоро символичната държавна минимална работна заплата е приблизително на това ниво (скоро трябва да бъде значително увеличена).

В Европейския съюз 20 от 27 страни-членки имат законова минимална работна заплата, а останалите страни разполагат с механизми, които се грижат за значително по-силното обвързване с колективни трудови договори отколкото в Германия. През есента на 2007 г. страни като Франция, Холандия, Великобритания, Белгия, Люксембург и Ирландия имаха минимални работни заплати от около осем до над девет евро.

Дори в лагера на работодателите, който традиционно – с изключение на строителството – отхвърля държавни намеси във формирането на заплатите, междувременно има искания за минимални стандарти, за да се прекъсне увеличаващият се дъмпинг на заплатите. Особено активни тук са съюзите от областта на почистването на сгради и на временната заетост – т.е. два бранша с много различни относителни дялове на жените сред заетите. Браншът Почистване на сгради беше включен наскоро в Закона за командироване на работници, което означава, че колективните трудови договори са общозадължителни и важат също за чуждестранните фирми. Също два от трите големи работодателски съюза в бранша Временна заетост изискват регулации за минимална работна заплата

в целия бранш, за да спрат дъмпинга на заплатите и да гарантират, че чуждестранните фирми, които в бъдеще биха могли усилено да си пробият път на немския пазар, ще бъдат задължени да спазват минималните стандарти чрез включване в Закона за командироване на работници [Вж. по-подробно Weinnkopf, 2006].

Друг аргумент в полза на минималната работна заплата се отнася за основите на финансиране на социалната държава: досега фирмите в Германия могат да разчитат на това, че при ниски работни заплати държавата поема гаранцията при недостиг, например чрез допълнителни права на обезщетение при безработица II, ако нуждата в контекста на домакинствата не може да бъде покрита със собствените приходи. По данни на Федералната агенция по заетостта през октомври 2006 г. вече 20,9% от всички работоспособни, нуждаещи се от подпомагане лица бяха работещи с право на допълнително минимално обезпечаване (1,117 милиона от 5,339 милиона). Повечето от тях бяха заети лица, подлежащи на задължително социално осигуряване (11,3% от всички нуждаещи се от подпомагане, респективно 601 533 души). 440 055 души (8,3% от всички получатели на минимално обезпечение) дори работеха на пълно работно време. Делът на жените сред работещите получатели на плащания за минимално обезпечаване беше 48,4% от работещите, подлежащи на социално осигуряване и 55,1% от работещите при минимална трудова заетост. Според едно изследване на Бекер [Becker, 2006b], право на държавни доплащания би трябвало да имат дори значително повече работещи, но досега те не са го предявили. Въвеждането на законова минимална работна заплата във всеки случай няма да направи държавното субвенциониране на ниските доходи излишно, тъй като, наред с ниските часови ставки, значение имат също кратките работни времена и размерът на домакинствата, но несъмнено ще намали значително финансовите разходи за този вид „комбинирани заплати“ и ще прекрати намаленията на заплатите за сметка на държавата.

За получателите на плащания за минимално обезпечаване, които работят при минимална трудова заетост, често се предполага, че ще „оптимизират“ комбинацията от трансферни плащания и собствен доход – т.е. ще печелят допълнително толкова, колкото няма да бъде прихванато („работа-невидимка“ - вж. Grabowsky, Neubacher, Sauga, 2006). При това, обаче, не се

взема предвид, че нарастването на работните места с минимална трудова заетост²⁰ се дължи също на променените персонални стратегии на предприятията и не може да се изходи общо от това, че заетите се решават на това по собствена воля. В сектора на почистването на сгради например подлежащите на социално осигуряване работни места на пълно и непълно работно време междуременно са запазени преди всичко за инструктиращия персонал [Hieming u.a., 2005, Jaehrling, Weinkopf, 2006]. В това отношение изглежда съмнително дали това ще може да се промени чрез промяна на приспадането на дохода от плащанията за минимално обезпечаване в полза на трудовите отношения с по-високо възнаграждение, както предложи Бофингер [Bofinger, Dietz, Genders, Walwei, 2006]. От това в значително по-лошо положение ще изпаднат лицата с нисък допълнителен доход [IMK-WSI-Arbeitskreis Kombilion, 2007], от което жените ще бъдат засегнати свръхпропорционално.

Сред различните варианти, които принципно са на разположение за целта, най-доброто решение, от гледна точка на жените, би било въвеждането на законова минимална работна заплата, защото така ще бъде установена една задължителна за всички области на заетост долна граница на заплащане. Минималните работни заплати по колективните трудови договори не са алтернатива на това, а в краен случай съпътстване, тъй като необходимите условия за разпростиране и включване в Закона за командироване на работници са налице само в няколко бранша. Типични ниско платени области с високи относителни дялове на жените често се пренебрегват при решения, свързани с колективно трудово договаряне.

Безспорно е, че само законова минимална работна заплата няма да доведе автоматично до самостоятелно осигуряване на препитанието на жените, защото дори една заплата от 7,50 евро на час често не стига за това, още повече, че значителен дял от жените в Германия работят на непълно работно време или при минимална трудова заетост.

---

²⁰ Minijobs – минимална трудова заетост, при която границата на месечния доход е до 400 евро, бел. прев.

8. ПО-НАТАТЪШЕН РАЗМИСЪЛ

Христоматиите по социална демокрация предлагат един компас за основите на социалната демокрация и ориентири в различните области на политиката. Те, обаче, не могат и не искат да дадат готови, вечно валидни отговори. Пътят на социалната демокрация – като идея и политически действия – трябва постоянно да се проверява, да се адаптира и да се пресмисля, за да се върви успешно по него.

Настоящото заключение също се присъединява към това разбиране и затова цели преди всичко да прикани към по-нататъшен размисъл. Към размисъл за това как икономическата политика на социалната демокрация може да успее и пред какви предизвикателства е изправена тя през 21-ви век.

Днес главното предизвикателство пред икономическата политика на социалната демокрация е да наложи нов баланс между държава и пазар. В това отношение Хамбургската програма на Германската социалдемократическа партия дава важен импулс:

„За нас пазарът е необходимо средство, което превъзхожда другите стопански форми на координация. Но оставеният на самотек пазар е сляп в социално и екологично отношение. Сам по себе си, той не е в състояние да осигури публичните блага в необходимия обем. За да разгърне своята позитивна ефективност, пазарът се нуждае от правилата на санкциониращата държава, действени закони и честно ценообразуване.“

[Hamburger Programm, 2007, 17]

С оглед на новите предизвикателства, социалната демокрация ще трябва да продължи постоянно да се развива. С осъзнаването на своите основи и с ясна представа за реалността тя ще успее да направи това.

Това важи също за икономическата политика на социалната демокрация. Тази книга цели да покаже, че от основните ценности на социалната демокрация, конкретизирани в пактовете за основните права на Организацията на обединените нации, се получава ясен икономическо-политически профил на социалната демокрация. Един компас за модерна, обвързана с ценности икономическа политика, основана на принципите растеж, социална равнопоставеност и устойчивост.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ACKERMANN, Josef 2008. Finanzkrise: Ackermann fordert mehr Regulierung // *Manager Magazin* [online]. 18.03.2008. <http://www.manager-magazin.de/unternehmen/artikel/0,2828,542097,00.html>.
- AMYX, Jennifer 2004. *Japan's Financial Crisis: Institutional Rigidity and Reluctant Change*. Princeton.
- AOKI, Masahiko, JACKSON, Gregory, MIYAJIMA, Hideaki (eds.). 2007. *Corporate Governance in Japan: Institutional Change and Organizational Diversity*. Oxford.
- AOKI, Masahiko, SAXONHOUSE, Gary R. 2000. *Finance, Governance and Competitiveness in Japan*. Oxford.
- BAIER, Ernst u. a. 2002. *Lebens- und Arbeitsbedingungen des Industrieproletariats*. Duisburg.
- BECKER, Irene 2006a. Mindestlöhne – ein Instrument (auch) zur Förderung der Gender-Gerechtigkeit? // Sterkel, Gabriele, Thorsten Schulten, Jörg Wiedemuth (Hg.). *Mindestlöhne gegen Sozialdumping. Rahmenbedingungen – Erfahrungen – Strategien*. Hamburg, S. 61–79.
- BECKER, Irene 2006b. Armut in Deutschland: Bevölkerungsgruppen unterhalb der ALG-II-Grenze. Frankfurt am Main, Johann Wolfgang Goethe-Universität. (Arbeitspapier des Projektes „Soziale Gerechtigkeit“, Nr. 3).
- BOFINGER, Peter 2007. *Grundzüge der Volkswirtschaftslehre*. 2. Aufl. München.
- BOFINGER, Peter, DIETZ, Martin, GENDERS, Sascha, WALWEI, Ulrich 2006. Vorrang für das reguläre Arbeitsverhältnis: ein Konzept für die Existenz sichernde Beschäftigung im Niedriglohnbereich. Gutachten für das Sächsische Ministerium für Wirtschaft und Arbeit (SWMA). o. O.
- BOSCH Gerhard, KALINA, Thorsten 2007. Niedriglohnbeschäftigung in Deutschland. // Bosch, Gerhard, Claudia Weinkopf (Hg.). *Arbeit für wenig Geld: Niedriglohnbeschäftigung in Deutschland*. Frankfurt am Main, S. 20–105.
- BOSCH Gerhard, WEINKOPF, Claudia 2006a. Mindestlöhne in Großbritannien – ein geglücktes Realexperiment. // *WSI-Mitteilungen*, 3, S. 125–130.
- BOSCH, Gerhard, WEINKOPF, Claudia 2006b. Gesetzliche Mindestlöhne auch in Deutschland? Unter Mitarbeit von Thorsten Kalina. Bonn, Friedrich-Ebert-Stiftung. Gesprächskreis Arbeit und Qualifizierung.
- BRENKE Karl, EICHHORST, Werner 2007. Mindestlohn für Deutschland nicht sinnvoll. // *DIW-Wochenbericht*, 9, S. 121–131.
- BUNDESAGENTUR für Arbeit 2006. *Beschäftigung von erwerbsfähigen Hilfebedürftigen*, Oktober 2006. Nürnberg.
- BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN 2002. Die Zukunft ist Grün. Grundsatzprogramm von BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN. Beschlossen auf der Bundesdelegiertenkonferenz am 15.–17. März 2002 in Berlin.
- BURY, Hans, SCHMIDT, Thomas 1996. *Das Bankenkartell: die Verflechtung von Geld, Macht und Politik*. München.
- CDU 2007. *Freiheit und Sicherheit. Grundsätze für Deutschland. Grundsatzprogramm der CDU. Beschlossen auf dem 21. Parteitag am 3.–4. Dezember 2007 in Hannover*.
- CONERT, Hansgeorg 2002. *Vom Handelskapital zur Globalisierung. Entwicklung und Kritik der kapitalistischen Ökonomie*. 2. überarbeitete Aufl. Münster.
- DALY, Herman 1996. *Beyond Economic Growth: The Economics of Sustainable Development*. Boston.
- DALY, Herman, Cobb, John 1989. *For the Common Good*. Boston.
- DARLING, Alistair 2008. Darling Invokes Keynes as he Eases Spending Rules to Fight Recession. // *The Guardian*, 20 Okt. 2008, S. 4.
- DAUERSTÄDT, Michael 2009. *Krisenzeiten: Was Schulden vermögen und was Vermögen schulden*. Friedrich-Ebert-Stiftung (Hg.). Bonn.
- DAUERSTÄDT, Michael 2007. *Aufschwung 2007: die Verantwortung der Lohnpolitik*. Bonn, Abt. Wirtschafts- und Sozialpolitik der Friedrich-Ebert-Stiftung (WISO direkt. Analysen zur Wirtschafts- und Sozialpolitik, April 2007).
- DEMES, Helmut 1998. *Arbeitsmarkt und Beschäftigung*. // *Die Wirtschaft Japans. Strukturen zwischen Kontinuität und Wandel*. Deutsches Institut für Japanstudien (Hg.). Berlin, S. 135–164.
- DEUTSCHER Bundestag 1998. *Abschlussbericht der Enquete-Kommission „Schutz des Menschen und der Umwelt – Ziele und Rahmenbedingungen einer nachhaltig zukunftsverträglichen Entwicklung“*. Drucksache 13/11200 vom 26. Juni 1998. Berlin, Deutscher Bundestag.
- DEUTSCHER Bundestag 2004. *Wandel der Arbeitswelt und Modernisierung des Arbeitsrechts*. Drucksache 15/2932. Berlin, Deutscher Bundestag.
- Die LINKE 2007. *Programmatische Eckpunkte. Programmatisches Gründungsdokument der Partei Die Linke. Beschlossen durch die Parteitage von WASG und Linkspartei*. PDS am 24. und 25. Mai 2007 in Dortmund.
- DIRKS, Daniel, OTTO, Silke-Susann 1998. *Das „japanische Unternehmen“*. // *Die Wirtschaft Japans. Strukturen zwischen Kontinuität und Wandel*. Deutsches Institut für Japanstudien (Hg.). Berlin, S. 211–244.
- DORE, Ronald 2000. *Stock Market Capitalism: Welfare Capitalism: Japan and Germany versus the Anglo-Saxons*. Oxford.
- DORE Ronald, LAZONICK, William, O'SULLIVAN, Mary 1999. *Varieties of Capitalism in the Twentieth Century*. // *Oxford Review of Economic Policy*, vol. 15, S. 102–120.
- ECONOMIC Policy Institute 2006. *EPI on the Minimum Wage*. // *EPI News* (Washington D. C.), October 27, 2006.
- EGLE, Christoph 2006. *Deutschland: der blockierte Musterknabe*. // Meyer, Thomas (Hg.). *Praxis der Sozialen Demokratie*. Wiesbaden, S. 273–326.
- EICHHORST, Werner, KRUG, Hermann, RHEIN, Thomas, WIEDEMANN, Eberhard 2005. *Niedriglohnbeschäftigung in Deutschland und im internationalen Vergleich*. // *Allmendinger, Jutta, Werner Eichhorst, Ulrich Walwei (Hg.). IAB Handbuch Arbeitsmarkt. Analysen, Daten, Fakten*. Nürnberg, S. 107–142.
- ENGELS, Friedrich 1988. *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft (Anti-Dühring)*. Berlin. (Karl Marx und Friedrich Engels Gesamtausgabe (MEGA), Bd. 27)

Допълнителна литература:

Коментирани
подбор на
допълнителна
литература
предлага
интернет
страницата
на Академията
за социална
демократия:
[www.fes-soziale-demokratie.de/
materialien](http://www.fes-soziale-demokratie.de/materialien)

Актуални
икономическо-
политически
изследвания
и анализи
разглеждат
публикациите
на отдел
„Икономическа
и социална
политика“
на Фондация
Фридрих Еберт:
www.fes.de/wiso

**Допълнителна
литература:**

*Повече
исторически
причини,
текстове и
материали за
ценностите
и корените на
социалната
демокрация
предлага модулет
„Социална
демокрация“
на Онлайн
Академията
на Фондация
Фридрих Еберт:
► www.fes-online-akademie.de*

*Въведение във
всички важни
въпроси от
икономиката и
икономически
вести предлага
„Das Wirtschafts-
lexikon. Begriffe.
Zahlen. Zusammen-
hänge“ от Volker
Happe, Gustav
Horn, Kim Otto
(вж. с. 18).*

- EUROSTAT. Statistische Datenbank der Europäischen Kommission. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>.
- FDP 1997. Wiesbadener Grundsätze. Für die liberale Bürgergesellschaft. Beschlossen auf dem Bundesparteitag der F.D.P. am 24. Mai 1997 in Wiesbaden.
- FRIEDMAN, Milton 1973. *Capitalism and Freedom*. Chicago.
- FRIEDMAN, Thomas L. 2005. *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century*. New York.
- FÜRSTENBERG, Friedrich [erstmalig 1958] 2000. Der Betriebsrat als Grenzinstitution. // Fürstenberg, Friedrich (Hg.). *Arbeitsbeziehungen im gesellschaftlichen Wandel*. München und Mering.
- GABRIEL, Sigmar 2008. *Links neu denken. Politik für die Mehrheit*. München.
- GALSTON, William A. 2008. How Big Government Got Its Groove Back. // *American Prospect* (Washington, D. C.), vol. 19, №6, S. 23–26.
- GERSTENBERGER, Heide 2006. *Die subjektlose Gewalt. Theorie der Entstehung bürgerlicher Staatsgewalt*. 2. Aufl. Münster.
- GILPIN, Robert 2001. *Global Political Economy: Understanding the International Economy Order*. Princeton and Oxford.
- GOEBEL, Jan, KRAUSE, Peter, SCHUPP, Jürgen 2005. Mehr Armut durch steigende Arbeitslosigkeit. // *DIW-Wochenbericht*, 10, S. 725–730.
- GRABOWSKY, Fabian, NEUBACHER, Alexander, SAUGA, Michael 2006. Die große Flut. Dank Hartz-Reformen haben Hunderttausende Niedrigverdiener neuerdings Anspruch auf staatliche Hilfe – darunter auch viele Selbstständige. // *Der Spiegel*, 19, S. 66–68.
- HAAK, René (Hg.) 2006. *The Changing Structure of Labour in Japan*. London.
- HALL, Peter A., SOSKICE, David (Hg.) 2001. *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. New York and Oxford.
- HAMBURGER Programm 2007. Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Beschlossen auf dem Hamburger Bundesparteitag der SPD am 28. Oktober 2007.
- HAPPE, Volker, HORN, Gustav, OTTO, Kim 2009. *Das Wirtschaftslexikon. Begriffe. Zahlen. Zusammenhänge*. Bonn, Verlag J.H.W. Dietz Nachf.
- HASSEL, Anke 2006. Die Schwächen des deutschen Kapitalismus. // Berghahn, Volker, Sigurt Vitols (Hg.). *Gibt es einen deutschen Kapitalismus? Die soziale Marktwirtschaft im Weltsystem*. Frankfurt am Main, S. 200–214.
- HAUFF, Volker (Hg.) 1987. *Unsere gemeinsame Zukunft: der Brundtland-Bericht der Weltkommission für Umwelt und Entwicklung*. Greven.
- HEINEMANN, Gustav W. 1972. Grußwort auf dem IG-Metall-Kongress „Qualität des Lebens“ am 11. April 1972 in Oberhausen. // *Aufgabe Zukunft*. Bd. 1. *Qualität des Lebens*. Beiträge zur vierten internationalen Arbeitstagung der Industriegewerkschaft Metall für die Bundesrepublik Deutschland, 11. bis 14. April 1972 in Oberhausen. IG Metall (Hg.). Frankfurt am Main, S. 14–17.
- HEINRICH, Michael 2004. *Kritik der politischen Ökonomie. Eine Einführung*. 1. Aufl. Stuttgart.
- HIEMING, Bettina, JAEHRLING, Karen, KALINA, Thorsten, VANSELOW, Achim, WEINKOPF, Claudia 2005. *Stellenbesetzung im Bereich „einfacher“ Dienstleistungen*. Abschlussbericht einer Studie im Auftrag des Bundesministeriums für Wirtschaft und Arbeit. Dokumentation Nr. 550. Berlin, Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit.
- HINCHMANN, Lew 2006. USA: Residual Welfare Society and Libertarian Democracy. // Meyer, Thomas (Hg.). *Praxis der Sozialen Demokratie*. Wiesbaden, S. 327–373.
- HORN, Gustav 2005. *Die deutsche Krankheit: Sparwut und Sozialabbau*. München.
- HUMAN Development Report 2009. *Overcoming Barriers: Human Mobility and Development*. New York, United Nations Development Program. (Human Development Report, 2009). <http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2009_EN_Complete.pdf>
- INTERNATIONAL Monetary Fund 2009. *World Economic Outlook*. October, 2009. *Sustaining the Recovery*. Washington D.C., International Monetary Fund. (World Economic and Financial Surveys Series). <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/pdf/text.pdf>>
- IMK-WSI-Arbeitskreis Kombilohn 2007. Was tun im Niedriglohnbereich? Eine kritische Auseinandersetzung mit einem neueren Kombilohnkonzept. // *IMK-Report* (Düsseldorf), Nr. 18.
- KALINA, Thorsten, Weinkopf, Claudia 2008. Neue Berechnung des IAQ zu Niedriglöhnen in Deutschland. 2006 arbeiteten 5,5 Millionen Beschäftigte für Bruttostundenlöhne unter 7,50 €. Manuskript. Gelsenkirchen.
- KEVENHÖRSTER, Paul, PASCHA, Werner, SHIRE, Karen 2003. *Japan: Wirtschaft – Gesellschaft – Politik*. Wiesbaden.
- KEYNES, John Maynard 1926. *The End of Laissez-Faire: The Consequences of the Peace*. [Neuaufgabe 2009]. New York.
- KEYNES, John Maynard 1966. *Allgemeine Theorie der Beschäftigung, des Zinses und des Geldes*. München und Leipzig.
- LAWN, Philip 2003. A Theoretical Foundation to Support the Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW), Genuine Progress Indicator (GPI), and Other Related Indexes. // *Ecological Economics*, 44, S. 105–118.
- LINCOLN, James R., GERLACH, Michael L. 2004. *Japan's Network Economy: Structure, Persistence and Change*. Cambridge.
- MARLIER, Eric, PONTHEUX, Sophie 2000. Low-Wage Employees in EU Countries. // *Statistics in Focus*. Population and Social Conditions (European Commission Statistical Office, Luxemburg). 11.
- MARX, Karl 1991. *Kritik der politischen Ökonomie*. Berlin. (Karl Marx und Friedrich Engels Gesamtausgabe (MEGA). Bd. 10).
- MARX, Karl, ENGELS, Friedrich 1987. *Manifest der Kommunistischen Partei*. Berlin.
- MEADOWS, Donella u. a. 1972. *Die Grenzen des Wachstums – Berichte des Club of Rome zur Lage der Menschheit*. München.
- MERKEL, Wolfgang u. a. 2003. *Defekte Demokratie*. Bd. 1. Theorie. Opladen.
- MEYER, Thomas 2006. *Praxis der Sozialen Demokratie*. 1. Aufl. Wiesbaden.
- MEYER, Thomas 2005a. *Theorie der Sozialen Demokratie*. 1. Aufl. Wiesbaden. MEYER, Thomas 2005b. *Die Zukunft der Sozialen Demokratie*. Mitarbeit Nicole Breyer. Bonn.

- MINSKY, Hyman P. 1986. Stabilizing an Unstable Economy. New Haven.
- MONTASBERICHT des BMF. Berlin, Bundesministerium der Finanzen. ISSN 1618-291X. <http://www.bundesfinanzministerium.de/nr_89688/DE/BMF/_Startseite/Aktuelles/Monatsbericht__des__BMF/2009/12/inhalt/Monatsbericht-Dezember-2009,templateId=raw,property=publicationFile.pdf>.
- MÜLLER-ARMACK, Alfred 1947. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft. Hamburg.
- MÜNCH, Joachim, ESWEIN, Mikiko 1998. Bildung, Öffentlichkeit und Arbeit in Japan. Mythos und Wirklichkeit. Berlin.
- OCED. Organisation für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung. OECD. Stat Extracts. <<http://stats.oecd.org>>
- PASCHA, Werner (Hg.) 2004. Systemic Change in the Japanese and German Economies. Convergence and Differentiation as a Dual Challenge. London and New York.
- PLATZECK, Matthias, STEINBRÜCK, Peer, STEINMEIER, Frank-Walter 2007. Auf der Höhe der Zeit. Berlin.
- PONGRATZ, Hans J., VOSS, G. Günther 2003. Arbeitskraftunternehmer: Erwerbsorientierung in entgrenzten Arbeitsformen. Berlin.
- REICH, Robert 2008. Superkapitalismus. Wie die Wirtschaft unsere Demokratie untergräbt. Frankfurt am Main/New York.
- RHEIN, Thomas, GARTNER, Hermann, KRUG, Gerhard 2005. Niedriglohnssektor: Aufstiegschancen für Geringverdiener verschlechtert. // *IAB-Kurzbericht* (Nürnberg), 10. März 2005.
- RÖSSEL, Jörg 2005. The Semantic of Social Structure: An International Comparison. Köln.
- RODRIG, Dani 1997. Has Globalization Gone Too Far?. Washington, D. C.
- SACHVERSTÄNDIGENRAT 2005. Die Chance nutzen – Reformen mutig voranbringen. Wiesbaden. (Sachverständigenrat zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung. Jahresgutachten 2005/06).
- SACHVERSTÄNDIGENRAT 2006. Widerstreitende Interessen, ungenutzte Chancen. Wiesbaden. (Sachverständigenrat zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung. Jahresgutachten 2006/07).
- SCHÄFER, Claus 2003. Effektiv gezahlte Niedriglöhne in Deutschland. // *WSI-Mitteilungen*, 56, S. 420–428.
- SCHARPF, Fritz W. 1987. Sozialdemokratische Krisenpolitik in Europa. Frankfurt am Main und New York.
- SCHMIDT, Manfred G. 2000. Immer noch auf dem mittleren Weg? Deutschlands politische Ökonomie am Ende des 20. Jahrhunderts. // Czada, Roland, Helmuth Wollmann (Hg.). Von der Bonner zur Berliner Republik. Wiesbaden, S. 491–513.
- SCHULTEN, Thomas 2005. Gesetzliche Mindestlöhne in Europa. Institutionelle Regelungen und ökonomische Konsequenzen. // Hein, Eckhard (Hg.). Löhne, Beschäftigung, Verteilung und Wachstum. Marburg, S. 185–208.
- SCHUMPETER, Joseph A. 1950. Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie. München.
- SEN, Amartya 1999. Development as Freedom. New York.
- SINN, Hans-Werner 1986. Risiko als Produktionsfaktor. // *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* (München), S. 557–571.
- SMITH, Adam 1974. Der Wohlstand der Nationen. Eine Untersuchung seiner Natur und seiner Ursachen. München.
- SOLOW, Robert M. 2007. Die Beschränktheit der makroökonomischen Diskussion überwinden. // Schettkat, Ronald, Jochem Langkau (Hg.). Aufschwung für Deutschland. Plädoyer international renommierter Ökonomen für eine neue Wirtschaftspolitik. Bonn, S. 35–47.
- STIGLITZ, Joseph E. 2002. Die Schatten der Globalisierung. Berlin.
- STREECK, Wolfgang 1995. German Capitalism. Does it exist? Can it survive?. Köln.
- STREECK Wolfgang, YAMAMURA, Kozo (Hg.) 2003. The End of Diversity? Prospects for German and Japanese Capitalism. Ithaca, New York.
- VAUT, Simon 2007. Hoffnung wagen. // *Berliner Republik*, 3, S. 78–83.
- VAUT, Simon 2008. Amerikas Hoffnung. // *Berliner Republik*, 1, S. 79–81.
- VEREINIGUNG DER BAYERISCHEN WIRTSCHAFT (2006). Mindestlöhne – Gefahr für den Arbeitsmarkt. Argumentation. Die Stimme der Wirtschaft vom 14.3.2006, München.
- WAGNER, Gert G., WIEGARD, Wolfgang 2002. Volkswirtschaftliche Forschung und Politikberatung. // Becker, Irene u. a. (Hg.). Soziale Sicherung in einer dynamischen Gesellschaft. Frankfurt am Main, S. 770–788.
- WEINERT, Klaus Peter 2008. Auf lange Sicht sind wir alle tot. Die Wirtschaftsprognosen des John Maynard Keynes. Deutschlandradio Kultur, Radiofeuilleton Kalenderblatt. Sendung vom 5. Juni 2008. <<http://www.dradio.de/dkulturr/sendungen/kalenderblatt/793862>> (zuletzt eingesehen am 8. Januar 2009).
- WEINKOPF, Claudia 2006. Mindestbedingungen für die Zeitarbeitsbranche? Expertise im Auftrag des Interessenverbandes Deutscher Zeitarbeitsunternehmen (IGZ). Gelsenkirchen.
- von WEIZÄCKER, Ernst Ulrich 2006. Grenzen der Privatisierung. Stuttgart.
- WOOD, Steward 2001. Business, Government and Patterns of Labour Market Policy in Britain and the Federal Republic of Germany. // Hall, Peter A., David Soskice (eds.). Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage. New York and Oxford, S. 247–274.
- WYPLOSZ, Charles 2007. Deutschland in der Währungsunion. // Schettkat, Ronald, Jochem Langkau (Hg.). Aufschwung für Deutschland. Plädoyer international renommierter Ökonomen für eine neue Wirtschaftspolitik. Bonn, S. 81–104.

Дванадесет

важни

ключови думи:

1. Равнопоставеност

(с. 78, с. 147)

2. Глобализация

(с. 51, с. 105)

3. Основни права

(с. 58)

4. Основни ценности

(с. 55)

5. Добра работа

(с. 11, с. 139)

6. Капитализъм

(с. 17., с. 23, с. 28,

с. 42, с. 46)

7. Пазарна икономика

(с. 42, с. 46, с. 49)

8. Минимална работна заплата

(с. 147)

9. Участие във вземането на решения

(с. 39, с. 79, с. 139)

10. Устойчивост

(с. 70)

11. Социална равнопоставеност

(с. 67)

12. Растеж

(с. 65)

Досие на Фондация Фридрих Еберт: Финансова криза

Списък на всички анализи, експертни оценки и мероприятия на Фондация Фридрих Еберт за финансовата криза www.fes.de/inhalt/in_finanzkrise.htm

МНЕНИЯ ЗА ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ

„Една информативна книга. Христоматия 2 си струва да се прочете. Въпреки че не е направена изрично с тази цел, тя подхожда съвсем точно на това време на бурно разрастващ се финансов капитализъм. Ценностно ориентираната икономическа политика е тема на книгата и нейна претенция. В нея става въпрос за политика – тази на социалната демокрация – при която в центъра на вниманието стои човекът. И която с това има за цел и прави постижимо благоденствието за всички на високо ниво, и то трайно, икономически успешно, екологично разумно, социално стабилно и справедливо. Един компас за пътя напред.“

Франц Мюнтеферинг, председател на ГСДП до 2009 г.

Христоматиите по социална демокрация обобщават бързо и удобно сложни факти. Кой, какво, как и, преди всичко, поради каква причина: компактен обзор, който в трескавото политическо ежедневие е с цената на злато.“

Диане Кьостер, синдикален секретар

„Христоматията Икономика и социална демокрация дава един интересен и подробен поглед върху взаимовръзките на икономическите процеси и модела на социалната демокрация. Точно с оглед на финансовата криза е абсолютно необходимо да се познават различните икономически системи и строеве и преди всичко икономическите принципи и програми на политическите партии.“

Торстен Шефер-Гюмбел, председател на ГСДП в провинция Хесен и председател на фракцията на ГСДП в парламента на провинция Хесен

„Христоматията „Икономика и социална демокрация“ е едно успешно указание за хора, които се замислят дали онова, което изживяват в своя „икономически живот“ в професията или като потребители, действително съответства на това, което конституцията има предвид под „повеля на социалната държава“.

Йозеф Фогт, дългогодишен член на ГСДП, IG-Metall и AWO

„Точно по време на финансовата криза книгата „Икономика и социална демокрация“ на Фондация Фридрих Еберт е тази, по която задължително трябва да се водим. Авторите анализират стегнато и разбираемо основни икономически теории, обсъждат примери от практиката и задават въпроса как може да изглежда модерната икономическа политика на социалната демокрация. Така хрестоматията се превръща в елементарен инструмент на политическото образование. Защото формирането на политиката и правото да изрази мнението си са моторът на социалната демокрация.“

д-р Петер Щрук, председател на фракцията на ГСДП в Бундестага до 2009 г.

„Във времената на голямата криза всичко е различно. Теории и инструменти за управление и координиране на капитализма изживяват втори разцвет. Социалната демокрация дава един модел, който повлиява също икономическо-политическата ориентация. Основните ценности и основните права получават по-голямо признание за икономически и политически действия. На този, който иска да разбере и да участва във формирането на тези процеси на промяна, хрестоматията „Икономика и социална демокрация“ предлага солидна подкрепа. Тя предоставя практически примери и теоретични основи, за да даде възможност за формиране на собствена ориентация. Тя подканва към размисъл и ангажимент. Икономиката не следва природни закони, а се формира от политиката и от хората.“

Ула Шмид, член на Бундестага, бивш Федерален министър на здравеопазването

Бихме искали да Ви приканим да участвате в дискусиата за социалната демокрация. Академията за социална демокрация на Фондация Фридрих Еберт предлага възможност за това. Осем семинарни модула се занимават с основните ценности и практически полета на социалната демокрация:

Основи на социалната демокрация

Икономика и социална демокрация

Социална държава и социална демокрация

Глобализация и социална демокрация

Европа и социалната демокрация

Интеграция, имиграция и социална демокрация

Държава, гражданско общество и социална демокрация

Мир и социална демокрация

ЗА АВТОРИТЕ

Йохен Дам (*1981 г.) е референт в Политическата академия на Фондация Фридрих Еберт. Следва политически науки, комуникации и публично право в Мюнстер и Малага.

Д-р Михаел Даудерщед (*1947 г.) работи от 1980 г. за Фондация Фридрих Еберт. От 2006 г. ръководи отдел „Икономическа и социална политика“, а преди това „Анализ на международната политика“. Следва математика, икономика и политика на развитие в Аахен, Париж и Берлин.

Петер Франц (*1953 г.) работи от 1980 г. във Федералното министерство на околната среда, защитата на природата и сигурността на реакторите. От 1999 г. е ръководител на отдел „Околна среда и икономика, иновации и заетост, одит на околната среда“ в административното седалище в Берлин. Завършва икономика и административни науки.

Тобиас Гомберт (*1975 г.) се занимава с организиране на семинари за работнически съвети. Освен това работи като преподавател в комуникационни и теоретични семинари. От 2003 до 2005 г. е федерален заместник-председател на Juso (младежката организация на ГСДП), от 2005 до 2007 г. – член на Федералния управителен съвет на Juso. По това време участва в създаването на училището на Juso. От 2007 г. е преподавател в Академията за социална демокрация. Автор е на научни трудове за Жан-Жак Русо, за марксистката теория и моралната философия.

Д-р Ерик Гургсдиес (*1944 г.) е директор на Бюрото на Фондация Фридрих Еберт в провинция Мекленбург-Горна Померания от 1993 до 2009 г. Следва икономика и психология. След това преподава икономика в Народните университети в Бергнойщад и Аренсбург, както и в Университета за икономика и политика в Хамбург.

Д-р Кристиан Крел (*1977 г.) е сътрудник на Фондация Фридрих Еберт, където отговаря за Академията за социална демокрация. Следва политически науки, история, икономически науки и социология в Университет Зиген и Нюйоркския университет. През 2007 г. получава докторска степен по политически науки за „Политиката за Европа на ГСДП, Британската лейбъристка партия и Френската социалистическа партия.“

Д-р Флориан Майер (*1975 г.) е референт във Федералното министерство на околната среда, защитата на природата и сигурността на реакторите, отдел „Околна среда и икономика, иновации и заетост, одит на околната среда“ и гост-лектор в Университет Хайделберг. Завършва икономически и социални науки.

Проф. д-р Вернер Паша (*1957 г.) е професор по Източноазиатска икономика/Япония и Корея в днешния Университет Дуисбург-Есен от 1992 г. Следва икономика в Лондон (LSE), Нагоя (Япония) и най-вече във Фрайбург (Брайзгау), където получава докторска степен и се хабилитира.

Проф. д-р Волфганг Шрьодер (*1960 г.) е държавен секретар в Министерството на труда, социалните въпроси, въпросите на жените и семейството на провинция Бранденбург от 2009 г., а от 2006 г. е професор по Политическа система на Федерална република Германия/държавност в промяна в Касел. Преди това изпълнява различни функции в ръководството на IG Metall и преподава и се занимава с изследователска дейност във Франкфурт на Майн, Дармщад и Харвард. Следва политически науки в Марбург, Виена, Тюбинген и Франкфурт на Майн и получава докторска степен в Гийсен.

Щефан Тидов работи в отдел „Околна среда и икономика, иновации и заетост, одит на околната среда“ във Федералното министерство на околната среда, защитата на природата и сигурността на реакторите. В момента е временно освободен и работи във фракцията на Съюз 90/Зелени в Бундестага.

Зимон Фаут (*1977 г.) е референт в Министерството на труда, социалните въпроси, въпросите на жените и семейството на провинция Бранденбург. Като преподавател в Академията за социална демокрация, той ръководи семинари по темите икономика и глобализация. Преди това работи за Института за социални изследвания и социална икономика, Hertie School of Governance, както и за Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (OECD).

Д-р Клаудия Вайнкопф (*1963 г.) е заместник изпълнителен директор и ръководител на изследователския отдел „Гъвкавост и сигурност“ (FLEX) в Института „Труд и квалификация“ на Университет Дуисбург-Есен. Завършва икономика с втора специалност социология в Дортмунд, където също получава докторска степен.

Политиката се нуждае от ясна ориентация. Само онзи, който може ясно да назове целите на своите действия, ще може и да ги постигне, и да привлече и други на своя страна. Ето защо, христоматията „Икономика и социална демокрация“ задава въпроса какво означава социална демокрация в 21-ви век. Кои ценности са залегнали в нея? Какви цели преследва тя? Как може да бъде приложена на практика?

Темите на христоматиите по социална демокрация се ориентират към семинарите на Академията за социална демокрация. Академията за социална демокрация е квалификационна програма на Фондация Фридрих Еберт за политически ангажирани и заинтересовани хора.

Допълнителна информация за Академията: www.soziale-demokratie.de

„Една информативна книга. Христоматия 2 си струва да се прочете.“

Франц Мюнтеферинг, председател на ГСДП до 2009 г.

„Кой, какво, как и, преди всичко, поради каква причина: компактен обзор, който в трескавото политическо ежедневие е с цената на злато.“

Диане Кьостер, синдикален секретар

„Точно по време на финансовата криза книгата „Икономика и социална демокрация“ на Фондация Фридрих Еберт е тази, по която задължително трябва да се водим.“

**д-р Петер Щрук, председател на фракцията на ГСДП
в Бундестага до 2009 г.**